

รายงานการวิจัยเอกสาร
การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี

โดย
รศ.ดร.ศักดิ์ชัย นิรัญหวิ

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา
มีนาคม 2548

371.3 สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ
ส 691 ร รายงานการวิจัยเอกสารการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียน
ให้เป็นพลเมืองดี กรุงเทพฯ : 2548.
116 หน้า
ISBN : 974 - 559 - 737 - 6
1. การเรียนรู้

รายงานการวิจัยเอกสาร การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี

สิ่งพิมพ์ สกศ. ฉบับที่ 43/2548

พิมพ์ครั้งที่ 1 มีนาคม 2548

จำนวน 1,000 เล่ม

ผู้จัดพิมพ์เผยแพร่ กลุ่มประเมินผลการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคม
สำนักประเมินผลการจัดการศึกษา
สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา
ถนนสุขุวิท เขตดุสิต กรุงเทพฯ 10300
โทรศัพท์ 0 2668 7123 โทรสาร 0 2243 7915
Web Site : <http://www.onec.go.th>

ผู้พิมพ์ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา

พิมพ์ที่ บริษัท พิมพ์ดีการพิมพ์ จำกัด
78/198-200 หมู่ 5 โครงการอินทราวิน
ถนนพระยาสุเรนทร์ (ซอยรามอินทรา 109)
แขวงบางชัน เขตคลองสามวา กทม. 10510
โทรศัพท์ 0 2919 1481, 0 2919 1489, 0 2540 1064-5
โทรสาร 0 2919 1507

คำนำ

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 6 กำหนดหลักการในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ มีคุณธรรมจริยธรรม และวัฒนธรรม ในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข รวมทั้งแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545 - 2549) มีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาคนอย่างรอบด้านและสมดุล โดยปลูกฝังและเสริมสร้างศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ สร้างสังคมคุณธรรม ภูมิปัญญาและการเรียนรู้ และมีแนวนโยบายเพื่อดำเนินการในการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ เพื่อสร้างสรรค์ความรู้ ความคิด ความประพฤติกและคุณธรรม

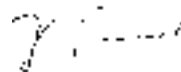
ดังนั้น การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างและพัฒนาหล่อหลอมคนให้เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ และการที่จะบรรลุเป้าหมายเช่นนั้นได้ จะต้องได้รับการศึกษา การเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจากสภาพแวดล้อม ทุกส่วนของสังคม ครอบครัว และการเป็นแบบอย่างที่ดีของครอบครัวให้แก่เด็กและเยาวชนไทย โดยการเสริมสร้างคนให้เป็นคนดี มีคุณธรรมจริยธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต รู้จักสามัคคี มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการส่งเสริมและพัฒนาเด็กและเยาวชนไทยให้เป็นพลเมืองดี

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ในฐานะหน่วยงานที่มีภารกิจสำคัญในการจัดทำนโยบายและแผนการศึกษาของชาติ รวมทั้งมีบทบาทในการประเมินผลการจัดการศึกษา ได้เห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของผู้เรียน จึงได้มอบหมายให้รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย นิรัญทิว ดำเนินการวิจัยเรื่อง การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียน

ให้เป็นพลเมืองดี เพื่อนำมากำหนดกรอบการประเมินผลการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี อันจะนำไปสู่การพัฒนาคนให้มีคุณภาพ และสอดคล้องกับการพัฒนาประเทศในการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ และสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้

สำนักงานฯ ขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย นิรัญทวี ที่ได้ดำเนินการวิจัยสำเร็จลุล่วงด้วยดีมา ณ โอกาสนี้ และหวังว่ารายงานการวิจัยฉบับนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการกำหนดนโยบาย และแผน และการประเมินผลต่อไป

ศาสตราจารย์ ร้อยตำรวจเอก

(วรเดช จันทรศร)

เลขาธิการสภาการศึกษา

บทสรุปผู้บริหาร

ในยุคปัจจุบันเป็นยุคที่ประเทศต้องมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากหลายด้าน เพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่เกิดขึ้นทั่วโลก โดยปัจจัยสำคัญที่เป็นทั้งตัวรองรับและเป็นเงื่อนไขผลักดันความก้าวหน้าก็คือพลเมืองของประเทศ หากประเทศใดมีพลเมืองที่มีความรู้ ความสามารถมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ประเทศนั้นย่อมมีศักยภาพที่จะแข่งขันกับประเทศอื่นอย่างเข้มแข็ง ในทางตรงข้าม หากพลเมืองยังไม่ได้รับการพัฒนาเท่าที่ควรประเทศนั้นก็จะเป็นไม่สามารถปรับตัวเข้าสู่การแข่งขันได้

สำหรับประเทศไทยให้ความสำคัญเรื่อง การพัฒนาความเป็นพลเมืองดี และกำหนดเป็นเป้าหมายหลักของการจัดการศึกษาโดยตลอด นับตั้งแต่ยุคเริ่มต้นการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบ ดังนั้น ทุกสมัยจึงเน้นในเรื่องคุณลักษณะที่พึงประสงค์ คือ ความเป็นคนดี ความซื่อสัตย์สุจริต รู้จักสิทธิหน้าที่ของตน เคารพในสิทธิผู้อื่น และมีความสามารถประกอบอาชีพการงานได้ตามควรแก่อัธยาภาพของตน

จากการศึกษารูปแบบการจัดการศึกษาของประเทศต่างๆ ส่วนใหญ่เห็นว่า ควรเป็นกระบวนการที่เน้นกิจกรรมต่างๆ เพื่อช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ประสบการณ์จากชีวิตจริงที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชนท้องถิ่น ทุกโรงเรียนมีการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองดี และเรื่องที่เกี่ยวข้องไว้เป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตร บทเรียนในช่วงอายุต่างๆ ได้กำหนดการเรียนรู้เป็นรายวิชา และ/หรือการศึกษาข้ามรายวิชา โดยสอดแทรกเนื้อหาในทุกรายวิชาทั้งหลักสูตร ระดับประถมศึกษามีการผสมผสานโดยเน้นการเรียนรู้แบบบูรณาการ ส่วนระดับมัธยมศึกษาเน้นการเรียนรู้เป็นรายวิชา บางประเทศกำหนดไว้เป็นประกาศหรือข้อบังคับของรัฐ บางประเทศได้ประกาศเป็นข้อบังคับของทางราชการ แต่จะยืดหยุ่นให้โรงเรียนดำเนินการเอง

ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายเนื้อหาเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองได้รับการนำไปเชื่อมโยงกับวิชาเฉพาะมากขึ้น เช่น วิชาเศรษฐศาสตร์ กฎหมาย ธุรกิจ และรัฐศาสตร์ ในกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้วิชาศีลธรรมเป็นวิชาที่เน้นมาก รวมทั้งมีการเพิ่มช่วงเวลาในการศึกษาเกี่ยวกับการเป็นพลเมืองดีในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เพื่อเป็นการสร้างความพร้อมให้แก่เด็กและเยาวชนในการเติบโตเป็นพลเมืองดี

ด้านบุคลากรที่เกี่ยวข้องในโรงเรียน ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน ครูอาจารย์ ตลอดจนคนในชุมชน มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการพัฒนาความเป็นพลเมือง โดยบุคคลเหล่านี้ย่อมต้องเป็นผู้มีความรู้ ความเข้าใจ มีเจตนาธรรมณ์ที่จะส่งเสริมให้ผู้เรียนทุกคนมีความเป็นพลเมืองดี เหมาะสมแก่ยุคสมัยที่สำคัญที่สุด คือ บุคคลเหล่านี้ ต้องกระทำให้เป็นตัวอย่างทั้งในแง่ความเป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรม และดำรงตนตามบทบาทหน้าที่ของพลเมืองที่ดีของประเทศ ครูอาจารย์ต้องใช้วิธีการเรียนการสอนจัดกิจกรรมแบบเปิด คือ เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ศึกษา เรียนรู้จากเหตุการณ์หรือประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสังคม การนำเอาเหตุการณ์ต่าง ๆ มาพิจารณาในมุมต่าง ๆ หลาย ๆ มุม และร่วมแรงร่วมใจจัดกิจกรรมในลักษณะที่เชื่อมโยงเนื้อหาความรู้เข้าสู่สถานการณ์ของสังคม

ข้อสรุปดัชนีคุณลักษณะของผู้บริหารโรงเรียนที่เหมาะสมกับการส่งเสริมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดี ได้แก่ การมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ อย่างถูกต้อง มีความสามารถในการเป็นผู้นำ การประสานงาน การสนับสนุนส่งเสริมในการทำงาน การติดตามและประเมินผล รวมทั้งมีความประพฤติตนตามหลักคุณธรรมจริยธรรมของวิชาชีพและสังคมด้วย

คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของครูผู้สอนความเป็นพลเมืองดี คือ

- 1) คุณลักษณะส่วนตัว ได้แก่ มีความประพฤติดี เป็นแบบอย่างแก่ผู้เรียน
- 2) คุณลักษณะส่วนงาน คือ มีความรู้ความเข้าใจกระบวนการและวิธีสอน การใช้แผนกิจกรรม การบริหารจัดการ รวมทั้งการเชื่อมโยง และจับประเด็นในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม
- 3) คุณลักษณะส่วนสังคม คือ ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย มีความรับผิดชอบ รู้หน้าที่ และตรงต่อเวลา ความเป็นมิตรภาพ เสมอภาคกับเพื่อนร่วมงาน และมีความเป็นเหตุเป็นผลกัน

ส่วนผู้เรียนต้องมีความตั้งใจที่จะเรียนรู้สังคม เรียนรู้วิชาการเพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจพอที่จะนำไปสู่การปฏิบัติตนเป็นคนดี รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทั้งสภาพของสังคมไทยเองและสังคมโลก ในแง่วิชาการต้องสามารถเรียนรู้ให้เข้าใจแก่นของวิชาการที่นำสู่การใช้ประโยชน์ในการประกอบอาชีพและกระทำประโยชน์ต่อสังคม

คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของความเป็นพลเมืองดีของเยาวชนไทย โดยสรุปมี 3 มิติ คือ 1) ด้านความรู้ความเข้าใจ ในหลักและระเบียบการปกครองประเทศและท้องถิ่น สิทธิหน้าที่ของตนเองและผู้อื่น การเมืองการปกครอง การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และเทคโนโลยีสมัยใหม่ 2) ด้านความคิดเห็น หรือ เจตคติ มีเจตคติที่ดีต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมือง การอยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมไทย วิถีชีวิต ค่านิยมอย่างไทย ผดุงความเป็นชาติร่วมกับผู้อื่น 3) ด้านการปฏิบัติตน ปฏิบัติตนให้ถูกต้องสอดคล้องกับกฎหมาย กฎศีลธรรม กฎกติกาของชุมชนท้องถิ่น ประเทศชาติ หลักสิทธิ หน้าที่ของพลเมือง ปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น จรรโลงความถูกต้อง ความเป็นระเบียบ และความดีงามของสังคม

สารบัญ

คำนำ

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

บทที่ 1	แนวคิดเรื่องการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดีในระบบการศึกษาไทย	1
	● การศึกษาไทยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในยุคเริ่มต้น	3
	● คำถามที่ต้องการคำตอบ	12
บทที่ 2	การศึกษาความเป็นพลเมือง : ความหมายและความคิดทั่วไปในต่างประเทศ	15
	● ความหมายของการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง	15
	● ความเป็นมาของการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมือง	16
	● คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของความเป็นพลเมือง	25
	● กระบวนการเรียนการสอนบนฐานคิดแบบองค์รวมและบูรณาการ	26
	● รูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองของประเทศทั่วโลก	27
บทที่ 3	ลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้บริหารที่เหมาะสมกับการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมือง	37
	● ดัชนีบ่งชี้คุณลักษณะของผู้บริหารโรงเรียนที่เหมาะสมกับการส่งเสริมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดี	44

สารบัญ (ต่อ)

บทที่ 4	ลักษณะที่พึงประสงค์ของครูที่เหมาะสมกับการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดี	47
	● ดัชนีบ่งชี้ลักษณะที่พึงประสงค์ของครูที่เหมาะสมกับการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดี	53
บทที่ 5	ลักษณะกระบวนการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี	55
	● กิจกรรมที่ใช้กระบวนการกลุ่ม	57
	● การสอนโดยบทบาทสมมติ	59
	● การเรียนการสอนแบบร่วมแรงร่วมใจ	60
	● การเรียนการสอนด้วยการรับใช้สังคม	62
	● กิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้เพลงและเกม	68
	● การสอนโดยใช้กรณีตัวอย่าง	69
	● ดัชนีชี้วัดลักษณะการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับการพัฒนาความเป็นพลเมือง	87
บทที่ 6	ลักษณะความเป็นพลเมืองที่พึงประสงค์ของเยาวชน : ปลายทางของการศึกษาไทย	89
	● ด้านความรู้ความเข้าใจ	95
	● ด้านความคิดเห็น / เจตคติ	96
	● ด้านการปฏิบัติตน	96
บรรณานุกรม		99

บทที่ 1

แนวคิดเรื่องการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียน ให้เป็นพลเมืองดีในระบบการศึกษาไทย

การสร้างลักษณะที่พึงประสงค์ให้แก่ผู้รับการศึกษาเป็นหน้าที่หลักของการศึกษาและเป็นปัจจัยที่ทำให้การศึกษามีความสำคัญและมีความจำเป็นต่อการพัฒนาประเทศ โดยจะเห็นได้จากรัฐบาลของประเทศต่างๆ ล้วนแล้วแต่พยายามลงทุนในการจัดการศึกษาเพื่อยกระดับคุณภาพและเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการจัดการศึกษาให้สูงขึ้น โดยคาดหวังว่าผลตอบแทนที่จะได้เพิ่มขึ้น ก็คือคุณภาพของประชากรในประเทศของตน

ในส่วนของประเทศไทยก็อยู่ในลักษณะเดียวกับประเทศอื่นๆ ทั่วโลก ที่เห็นความสำคัญของการศึกษาในฐานะที่เป็นเครื่องมือสำหรับการสร้างคุณลักษณะความเป็นพลเมืองให้แก่สังคมมาตั้งแต่ยุคแรกของการเกิดขึ้นของการศึกษาตามระบบโรงเรียน ซึ่งมีเป้าหมายหลักอยู่ที่การสร้างคนให้มีคุณลักษณะที่สอดคล้องกับระบบราชการและสังคมที่เกิดขึ้นใหม่ โดยครอบคลุมในเรื่องการรู้หนังสือ ทักษะ และลักษณะนิสัยอย่างใหม่อันแตกต่างไปจากลักษณะนิสัยที่เคยคุ้นเคยกันในสังคมไทยเดิม

ดังจะเห็นได้จากแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระราชทานไปยังเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) ผู้ทำหน้าที่รับผิดชอบกระทรวงธรรมการในยุคนั้น ความตอนหนึ่งว่า

ข้าไม่ต้องการนักเรียนตัวอย่างที่สอบไล่ได้คะแนนเกียรตินิยมทุกๆ ครั้ง ไม่ต้องการตำราที่เดินได้

ข้าอยากได้ยุวชนที่เป็นสุภาพบุรุษ ชื่อสัตย์ สุจริต มีนิสัยใจคอดี ข้าจะไม่โศกเศร้าเลย ถ้าเจ้ามารายงานว่า เด็กคนหนึ่งเขียนหนังสือไม่คล่อง คิดเลขซ้อนไม่เป็นและไม่รู้จักเรขาคณิต ถ้าข้ารู้ว่าเด็กคนนั้นได้ศึกษาพอที่จะรู้ว่าเป็นลูกผู้ชายคืออะไร และขี้แยะคืออะไร

ข้าไม่อยากได้ยิน “คนฉลาด” บ่นอีกว่า “ปัญหาท่วมหัวเอาตัวไม่รอด” สิ่งที่ข้าต้องการในโรงเรียนมหาดเล็กหลวงคือ ให้การศึกษาเป็นเครื่องทำให้เด็กยุวชนที่น่ารักเป็นพลเมืองดี ไม่ใช่ทำลายบุคลิกเสียหมด โดยบรรทุกระบบต่างๆ ลงไป

พระราชดำรัสข้างต้นแสดงให้เห็นถึงหลักคิดเรื่องการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดีว่าการมีบุคลิกภาพ มีความเป็นสุภาพบุรุษและมีคุณธรรม จริยธรรม มีความสำคัญสำหรับการเป็นพลเมืองของชาวสยามในยุคนี้ยิ่งกว่าการเป็นคนที่มีความรู้วิชาการโดยขาดการมีบุคลิกภาพและคุณธรรม จริยธรรม อันดีงาม ซึ่งต่อมาได้รับการกำหนดให้เป็นสาระสำคัญของการจัดการศึกษามาโดยตลอด โดยยกให้เรื่องนี้เป็นรายวิชาหนึ่งในหมวดสังคมศึกษา ในหลักสูตรระดับประถม และมัธยมศึกษา เรียกว่าวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ถึงแม้ว่าในส่วนของการเรียนการสอนจะมีปัญหาอยู่บ้างทั้งในแง่ตัวผู้สอน ซึ่งบางครั้งก็ได้บุคคลที่ไม่สนใจ หรือไม่เต็มใจสอนวิชานี้จึงต้องสอนไปอย่างแค้นๆ และในแง่วิธีการเรียนการสอนซึ่งมักเน้นการจำเนื้อหาวิชา มากกว่าเน้นการนำไปประยุกต์สู่ชีวิตจริง รวมทั้งสภาพการเมืองบางยุคบางสมัยไม่เอื้อต่อการเปิดกว้างให้การเรียนการสอนในชั้นเรียนมุ่งสู่สภาวะความจริงทางสังคมอย่างตรงไปตรงมา บัจฉยเหล่านี้ได้ทำให้วิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมกลายเป็นวิชาคร่ำครึ ดูไร้ความหมายทั้งในสายตาของผู้เรียนและผู้สอน ทั้งๆ ที่ควรจะ

เป็นวิชาหลักที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการจรรโลงสังคมด้วยฐานความดีของคนในสังคมทุกยุคทุกสมัย

● การศึกษาไทยกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองในยุคเริ่มต้น

เมื่อประเทศไทยเข้าสู่ยุคเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ความคิดเรื่องการศึกษากับการปลูกฝังความเป็นพลเมืองปรากฏชัดเจนมากขึ้น พร้อมๆ กับความคิดความเชื่อที่ว่าจัดการศึกษาเป็นอำนาจหน้าที่ของรัฐ รัฐพึงใช้ระบบการศึกษาเป็นเครื่องมือในการปลูกฝัง สร้างลักษณะที่พึงประสงค์ในการประพฤติปฏิบัติให้แก่พลเมืองของประเทศ ซึ่งแสดงนัยว่า หากบุคคลใดประพฤติปฏิบัติพ้นไปจากกรอบที่กำหนด ก็จะกลายเป็นพลเมืองที่ไม่ดี แนวความคิดเช่นนี้ปรากฏอยู่ในแผนการศึกษาชาติ ซึ่งเป็นคำใหม่ใช้แทนคำว่าโครงการการศึกษา ในยุคสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังเช่นแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นแผนการศึกษามับแรกที่ประกาศใช้ โดยคณะเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยกำหนดเป็นความมุ่งหมายการศึกษาไว้ว่า

- (1) ความมุ่งหมายแห่งการศึกษาของชาติคือ ให้พลเมืองทุกคนไม่เลือกเพศ ชาติ ศาสนา ได้รับการศึกษาพอเหมาะแก่อัตภาพของตน คือพอสมควรแก่ภูมิปัญญาและทุนทรัพย์ เพื่อทุกคนได้ประโยชน์แก่บ้านเมืองในทางอาชีพซึ่งตนเกิดมาสำหรับทำ

จากบทบัญญัติข้างต้นแสดงให้เห็นแนวความคิดของการรับการศึกษา เพื่อทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติ ส่วนการจะได้รับการศึกษาขั้นสูง ต่ำอย่างไรขึ้นอยู่กับ “อัตภาพ” ซึ่งก็คือความแตกต่างของแต่ละบุคคลนั่นเอง และความแตกต่างจากการได้รับการศึกษาในระบบคือความจริงบางประการที่ถูกลืมมา

กำหนดเป็นเส้นระดับของความเป็นพลเมืองไทย กล่าวอีกแง่หนึ่งคือ พลเมือง นอกจากแตกต่างกันในฐานะทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมโดยทั่วไปแล้ว ยังถูกกำหนดให้แตกต่างจากความต่างทางการศึกษามาตั้งแต่ยุคต้นๆ ของ การจัดการศึกษาในระบบ เห็นได้จาก แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 บัญญัติว่า

ผู้ใดจบชั้นศึกษาบังคับแล้ว ท่านว่ามีความรู้ควรแก่อัตภาพของ พลเมืองแห่งสยาม คือเป็นพลเมืองผู้สามารถประกอบอาชีพได้ เป็นผู้ที่มีจัก สิทธิและหน้าที่แห่งพลเมืองและทั้งจะได้ทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองในการอาชีพ ซึ่งตนเกิดมาสำหรับกระทำ

กุลบุตรกุลธิดาผู้ได้ศึกษาจบชั้นวิสามัญแห่งมัธยมศึกษาแล้ว ท่านว่ามีความรู้เหมาะแก่อัตภาพของพลเมืองชั้นกลาง ซึ่งจะได้เป็นคณาคม แห่งความคิดและทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ท้องถิ่นหรือประเทศทั่วไปตามส่วน

(แผนการศึกษา พ.ศ. 2475 หน้า 70 - 72)

ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2494 ความคิดของการจัดการศึกษา ให้แก่พลเมืองอย่างพอเหมาะแก่อัตภาพเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดีของ ประเทศ ยังปรากฏอย่างต่อเนื่อง แต่ได้กำหนดกรอบการจัดการศึกษาให้ชัดเจน ขึ้นโดย ปรับให้การศึกษาครอบคลุมทั้ง 4 ด้าน เพื่อประกอบกันเป็นองค์ 4 ทางการศึกษา ซึ่งเป็นแนวทางการจัดลักษณะเดียวกับทางตะวันตกที่วางกรอบ การศึกษา 4 ลักษณะคือ Head Education, Heart Education, Health Education และ Hand Education ความมุ่งหมายของแผนการศึกษา พ.ศ. 2494 มีดังนี้

- (1) รัฐมีความมุ่งหมายให้พลเมืองได้รับการศึกษา พอเหมาะแก่อัตภาพ เพื่อทุกคนได้เป็นพลเมืองดี มีร่างกายแข็งแรง และอนามัยสมบูรณ์ มีความรู้ความสามารถที่จะประกอบการอาชีพและมีจิตใจเป็นประชาธิปไตย
- (2) เพื่อการเป็นพลเมืองดี กุลบุตรกุลธิดาพึงได้รับการศึกษาอยู่ในโรงเรียนจนอายุย่างเข้าปีที่ 15 เป็นอย่างน้อย

.....

- (4) ในการจัดการศึกษานั้น ท่านให้จัดการศึกษาทั้งสี่ส่วนล้วนพอเหมาะกันคือ
 1. จริยศึกษา ให้มีวัฒนธรรมดีงาม เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตน
 2. พลศึกษา ให้มีร่างกายแข็งแรงและอนามัยสมบูรณ์ กับทั้งมีน้ำใจนักกีฬา
 3. พุทธิศึกษา ให้มีปัญญาความรู้ ความสามารถ ใช้ดุลยพินิจเกี่ยวกับการงานโดยทั่วไป
 4. ทดถศึกษา ให้มีความเคยชิน ความขยันหมั่นเพียรในการใช้มือปฏิบัติงานเพื่อเป็นรากฐานการประกอบสัมมาอาชีพ

(แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2494 หน้า 81)

เมื่อพัฒนาการมาถึงช่วงเวลาของแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 ประเทศไทยได้ผ่านเหตุการณ์การชุมนุมเคลื่อนไหวเพื่อล้มล้างรัฐบาลในยุคนั้น โดยการนำของนิสิตนักศึกษา ฝ่ายรัฐบาลใช้วิธีการปราบปรามอย่างรุนแรงจนเกิดเหตุการณ์ที่เรียกว่าวันมหาวิปโยค 14 ตุลา 2516 จนนำไปสู่ความขัดแย้ง

การยุบยงส่งเสริมให้เกิดการแตกแยกแบ่งฝักแบ่งฝ่ายและการปราบปรามประชาชนอย่างไม่เคยปรากฏในสังคมไทยมาก่อน ความคิดเรื่องการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือสร้างความเป็นพลเมืองตามความต้องการของรัฐจึงมีความซับซ้อน และมีความละเอียด เนื่องจากลักษณะที่พึงประสงค์ของความเป็นพลเมืองมีมากมายหลายด้านมากขึ้นตามความซับซ้อนของสังคม ดังปรากฏในหมวดที่ 1 ของแผนการศึกษาดังนี้

ตามนัยแห่งแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ การศึกษาเป็นกระบวนการต่อเนื่องกันตลอดชีวิต เพื่อมุ่งสร้างเสริมคุณภาพของพลเมืองให้สามารถดำรงชีวิต และทำประโยชน์แก่สังคม โดยเน้นการศึกษาเพื่อสร้างเสริมความอยู่รอดปลอดภัย ความมั่นคงและความผาสุกร่วมกันในสังคมไทยเป็นประการสำคัญ ความมุ่งหมายของการศึกษามีดังนี้

- (1) ให้มีความเคารพในสิทธิและหน้าที่ของตนเองและของผู้อื่น มีระเบียบวินัย มีความเคารพและปฏิบัติตามกฎหมาย ศาสนา และหลักธรรม
- (2) ให้มีความเข้าใจและกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศตามวิถีทางประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ยึดมั่นในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
- (3) ให้มีความรับผิดชอบต่อชาติ ต่อท้องถิ่น ต่อครอบครัวและต่อตนเอง
- (4) ให้มีสำนึกในการเป็นคนไทยร่วมกันและการเป็นส่วนหนึ่งของมนุษยชาติ มีความรักชาติ ตระหนักในความมั่นคงปลอดภัยของชาติและการมีส่วนร่วมในการป้องกันประเทศ
- (5) ให้มีความยึดมั่นและผนุงความเสมอภาค ความสุจริตและความยุติธรรม

- (6) ให้มีบุคลิกภาพที่ดี มีสุขภาพและอนามัยสมบูรณ์ ทั้งทางร่างกายและจิตใจ
- (7) ให้มีความขยันหมั่นเพียร มีความสามารถในการประกอบอาชีพ และการจับจ่ายใช้สอยอย่างประหยัด ตลอดจนการร่วมมือกันประกอบกิจการและธุรกิจต่างๆโดยชอบด้วยกฎหมาย
- (8) ให้มีความสามารถในการติดต่อทำความเข้าใจและร่วมมือซึ่งกันและกัน รู้จักการแสวงหาความจริง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ รู้จักแก้ปัญหาและข้อขัดแย้งด้วยสติปัญญาและสันติวิธี

ประเด็นของความมุ่งหมายของการศึกษาทั้ง 8 ประการข้างต้นคือการระบุดึงคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของพลเมืองไทย ซึ่งเป็นเป้าหมายปลายทางของการเรียนการสอนต้องสร้างสรรค์ให้เกิดขึ้น โดยลักษณะทั้ง 8 ประการมีใจความครอบคลุม ทั้งเรื่องของ ความรู้เรื่องสิทธิหน้าที่ ความรับผิดชอบ ในฐานะพลเมืองไทย การยึดมั่นในความเป็นไทย การมีคุณธรรมจริยธรรม กล่าวคือ เป็นการระบุทั้งด้าน จริยศึกษา บุคลิกลักษณะศึกษา ความรู้และคุณลักษณะเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง โดยมีเจตนารมณ์ที่จะใช้กระบวนการการศึกษาตลอดชีวิตเป็นเครื่องมือ

อย่างไรก็ตามเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้มีการกำหนดให้ความคิดเรื่องความเป็นพลเมืองดี เป็นเจตนารมณ์สำคัญอีกครั้งหนึ่งของการจัดการศึกษาเพียงแต่ความคิดรวบยอดเรื่องความเป็นพลเมืองได้เปลี่ยนไปจากเดิมที่คำว่า พลเมือง ถูกใช้ฐานะที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งของความมั่นคง ความสุขสมบูรณ์ของรัฐ แต่ในยุคปัจจุบัน คำว่า

พลเมือง ได้รับการนำมาใช้ในฐานะที่เป็นคนไทยคนหนึ่งซึ่งมีลักษณะต่างๆ ตามควรแก่ความจำเป็นของการอยู่ร่วมกันในสังคมไทยและสังคมโลก ดังปรากฏอยู่ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตราที่ 6 และ 7 ว่า “การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่ สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและ วัฒนธรรมในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข” (มาตราที่ 6) และ “ในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมือง การปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิหน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษา ผลประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ของชาติ การกีฬาภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและความรู้อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการ ประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ ใฝ่รู้และเรียนรู้ ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง” (มาตราที่ 7)

แนวความคิดข้างต้นมีการกำหนดคุณลักษณะของความเป็นคนไทย ใกล้เคียงกับแผนการศึกษาที่ผ่านมา เพียงแต่เพิ่มคุณลักษณะของการมีความรู้ ความเข้าใจในภูมิปัญญาสากลกับภูมิปัญญาไทยเพื่อให้สามารถอยู่ได้อย่าง สันติสุขในสังคมปัจจุบัน และการเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม กรอบความคิดนี้ได้รับการกำหนดเป็นแนวทางเพื่อนำไปสู่การ ปฏิบัติโดยการนำไปสร้างเป็นมาตรฐานการศึกษาสำหรับผู้เรียน สำหรับการประเมิน คุณภาพการศึกษาภายนอก ไว้ถึง 12 มาตรฐาน 38 ตัวบ่งชี้ตามข้อกำหนดของ สำนักงานประเมินผลและมาตรฐานการศึกษาแห่งชาติ (ดูรายละเอียดในมาตรฐาน การประเมินคุณภาพการศึกษาภายนอก ของสำนักมาตรฐานและประเมินผล การศึกษา)

กล่าวโดยรวม ความคิดเรื่องการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือปลูกฝังหรือพัฒนาคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองได้ปรากฏอย่างชัดเจนและยึดถือเป็นหลักของการดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนมายาวนานตั้งแต่พระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นองค์อุปถัมภ์ให้เกิดการศึกษาในระบบแบบใหม่ จนถึงผู้มีหน้าที่รับผิดชอบจัดการศึกษา โดยคุณลักษณะที่ต้องการตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันไม่มีความแตกต่างในหลักใหญ่มากนักนั่นคือ จุดเน้นจะอยู่ที่การรู้จักสิทธิหน้าที่ของตนและเคารพในสิทธิของผู้อื่น การมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ การเป็นคนดีตามหลักธรรมของศาสนา โดยในปัจจุบันได้ขยายลักษณะออกไปสู่การเข้าใจ การมองเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาสากลและการรู้จักนำมาใช้อย่างพอดีกับภูมิปัญญาไทย

วิชัย ต้นศิริ ให้ความเห็นว่า การศึกษาขั้นพื้นฐานคือ พื้นฐานที่ทำให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข ซึ่งมีความรู้หลัก 4 ประการคือ

- (1) ทักษะและความรู้พื้นฐานด้านการอ่านออกเขียนได้ คำนวณได้อันเป็นส่วนที่จำเป็นของทักษะความรู้พื้นฐานของชีวิต (basic life skills)
- (2) ทักษะความรู้ทางด้านสังคมการเมือง ซึ่งมีส่วนสำคัญทำให้ปวงชนเป็น “พลเมือง” ที่ดีของสังคมตามแบบวิถีชีวิตประชาธิปไตย ซึ่งต้องการความรู้และเจตคติที่เหมาะสม
- (3) ความรู้ทางวัฒนธรรมไทย ได้แก่ ภูมิปัญญาวัฒนธรรมของไทยเช่น วรรณคดี ศิลปะ ดนตรี ภูมิปัญญาดั้งเดิมของเรา
- (4) ความรู้ทางด้านศาสนา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม แต่ควรเป็นจุดเน้นต่างหาก โดยเป็นเรื่องของพุทธศาสนาและศาสนาอื่นๆ

นอกจากนั้น ท่านยังเห็นว่าการศึกษาขั้นพื้นฐานจะต้องมีจุดมุ่งหมายในเรื่องการหล่อหลอมบุคลิกภาพ ค่านิยม และจริยธรรมของปวงชนชาวไทยให้เป็นประชากรโลกที่มีประสิทธิภาพ มีความเป็นผู้นำ มีวินัย และมีทัศนคติที่ดีต่อเพื่อนมนุษย์ตลอดจนดำรงอยู่ในกรอบจริยธรรมที่ดีงาม

ตามความเห็นของวิชัย ตันศิริ การเรียนรู้เพื่อความเป็นพลเมืองมีความหมายครอบคลุมเนื้อหาความรู้หลายประเด็นได้แก่ หนึ่งความรู้เรื่องสังคม การเมือง สองความรู้เรื่องวัฒนธรรมไทย ตลอดจนภูมิปัญญาไทยดั้งเดิม สามความรู้ทางด้านศาสนา สี่ความรู้ด้านบุคลิกภาพซึ่งรวมความถึงการมีบุคลิกภาพที่ดีที่เหมาะสม และห้า ความรู้ด้านค่านิยมซึ่งรวมความถึงการมีค่านิยมที่พึงประสงค์ในฐานะของพลเมืองไทยและพลเมืองโลก

ประการภัทร นิยม เห็นว่าวิธีการเรียนรู้เพื่อทำความเข้าใจสังคมไทยจะต้องมีลักษณะดังนี้

- (1) การเรียนรู้แบบลงมือกระทำการงานอันจำเป็นต่อพื้นฐานการดำรงชีวิต นั่นคือเรียนรู้ด้วยประสบการณ์จริง
- (2) การเรียนรู้ที่หลากหลาย (Interdisciplinary Learning) และมีบูรณาการ
- (3) การเรียนรู้ร่วมกันผ่านกิจกรรมทางสังคม (Group Learning)
- (4) การเรียนรู้จากการได้เผชิญสถานการณ์จริงและการแก้ปัญหา (Problem Solving)
- (5) การเรียนรู้ตามทำนองคลองธรรม ที่ไม่ได้มุ่งแข่งขัน แข่งแย่ง เบียดเบียนกันและกัน
- (6) การเรียนรู้ที่ใช้จินตนาการ และการประจักษ์ความรู้ด้วยตนเอง

อานันท์ ปันยารชุน มีความเห็นว่าวิธีการเรียนรู้เพื่อสร้างความเป็นพลเมือง ควรมีลักษณะเป็นการเรียนรู้เพื่อปลูกฝังความรู้ ความเข้าใจด้านสิทธิหน้าที่ พลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยที่เหมาะสมกับวัย โดยให้เด็กฝึกฝนและฝึกปฏิบัติ เรียนรู้จากตัวอย่างที่ดี เช่น รู้จักเคารพในสิทธิหน้าที่ของตนเองและผู้อื่น มีความรับผิดชอบ เคารพและปฏิบัติตามกฎหมาย กฎระเบียบของสังคม และเรียนรู้ที่จะเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเกิดความสำนึกในสิทธิหน้าที่ รู้จักความเป็นประชาธิปไตยและพัฒนาบุคลิกภาพ ประชาธิปไตยของตนเองและส่วนรวม

ในส่วนของการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม อานันท์ ปันยารชุน เห็นว่าวิธีการเรียนรู้ที่เหมาะสมคือ

- (1) เรียนรู้วิธีการปฏิบัติตนให้เหมาะสม สอดคล้องกับวัฒนธรรม เช่น มีสัมมาคารวะ มีกิริยามารยาทเรียบร้อย มีความภาคภูมิใจในความเป็นคนไทย รักและเทอดทูนชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
- (2) เรียนรู้หลักปฏิบัติทางศาสนา หรือสิ่งอันควรเคารพในศาสนา
- (3) เรียนรู้เพื่อปลูกฝังลักษณะนิสัยที่สำคัญบางอย่าง เช่น ความขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัดอดออม มีระเบียบวินัย ตรงต่อเวลา รับผิดชอบต่อภาระหนักในคุณค่าของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ฯลฯ
- (4) ต้องเรียนรู้การพัฒนาการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม รู้จักหลักคุณธรรม ความถูกต้อง ความพอดี การทำดีได้ดี การทำชั่วได้ชั่ว การควบคุมอารมณ์ และความสามารถอดใจรอสิ่งที่ต้องการได้ ฯลฯ

การเรียนรู้ในลักษณะนี้จะช่วยให้เด็กไทยมีวัฒนธรรม เป็นพุทธมามกะ หรือศาสนิกชนที่ดี ยึดมั่นในหลักคุณธรรมและจริยธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต มีพฤติกรรมนำไปสู่การเป็นคนดี คนเก่ง และไม่เป็นปัญหาแก่สังคม

● คำถามที่ต้องการคำตอบ

จากความคิดที่ได้ศึกษามาบางส่วนเกี่ยวกับเรื่องการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดีทำให้เกิดคำถามที่ต้องการคำตอบในหลายประเด็น ได้แก่

(1) คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเด็กไทยในฐานะที่จะเป็นพลเมืองของไทยและของสังคมโลกในยุคปัจจุบัน ควรมีลักษณะอย่างไร ในประเด็นนี้เคยมีการศึกษาหาคำตอบไว้บ้างแล้วในส่วนที่เกี่ยวกับลักษณะที่พึงประสงค์ของคนไทยโดยเชื่อมกับลักษณะของการเรียนรู้ จากโครงการวิธีการเรียนรู้ของคนไทยของสำนักมาตรฐานการศึกษาและพัฒนาการเรียนรู้ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ เพียงแต่ยังไม่เน้นลงไปในเรื่องของความเป็นพลเมืองกับระบบการศึกษา

(2) คุณลักษณะของครูและผู้บริหารที่เหมาะสมแก่การส่งเสริมให้การเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้ได้ผลตามเป้าหมายมากยิ่งขึ้น ควรมีลักษณะใด คำตอบของคำถามนี้พบว่าในประเทศไทยมีผู้ทวิวิจัยไว้บ้าง แต่จะเป็นประเด็นเรื่องความคิดเห็นเกี่ยวกับการสอนคุณค่า และการสอนจริยศึกษา ซึ่งจัดว่า จะเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอนเพื่อความเป็นพลเมือง รวมทั้งความเห็นต่อการเรียนการสอนวิชาอื่นๆ ส่วนในต่างประเทศพบจากรายงานการวิจัยในอังกฤษเรื่อง England's Results from the IEA International Citizenship Education Study : What Citizenship and Education mean to 14 Year Olds โดยมีผลประเด็นหนึ่งรายงานว่าครูในอังกฤษถึง แก์ลิปห้าเปอร์เซ็นต์ เชื่อว่าผู้เรียนควรจะต้องเรียนรู้ที่จะเชื่อฟังกฎระเบียบ โดยไม่จำเป็นต้องเน้นการเรียนรู้เรื่องการเมืองและระบบการเลือกตั้ง และครูส่วนใหญ่สอนเรื่องความเป็นพลเมืองด้วยวิธีการที่เน้นครูเป็นสำคัญ คือยังให้ความสำคัญแก่การเรียนรู้จากตำราเรียน เอกสารประกอบการสอน และฟังครูบรรยาย โดยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการอภิปรายบ้างบางครั้ง

(3) กระบวนการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี ที่เหมาะสมควรเป็นเช่นไร มีดัชนีชี้วัดหรือไม่ อย่างไร

ในช่วงเวลาที่ผ่านมามีหน่วยงานที่ให้ความสนใจในเรื่องนี้ ด้วยการจัดประชุมสัมมนา และส่งเสริมให้มีการวิจัยอย่างต่อเนื่อง เช่น UNESCO เคยใช้ประเทศไทยเป็นสถานที่จัดประชุมสัมมนานานาชาติ ร่วมกับ ACEID (Asia Pacific Center of Educational Innovation for Development) สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติและองค์กรจากต่างประเทศหลายองค์กร ในหัวข้อเรื่อง Reforming Learning, Curriculum and Pedagogy: Innovative Visions for The New Century. ในประเด็น เรื่อง The citizenship of the new century เมื่อเดือนธันวาคม ปี พ.ศ. 2542 เพื่อแพร่แนวความคิดใหม่ๆและเรียนรู้ประสบการณ์ร่วมกันจากการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมือง ซึ่งมีผู้เสนอบทความบางท่านได้เน้นย้ำกระบวนการเรียนการสอนจากฐานของ สี่เสาหลักแห่งการเรียนรู้ คือ การเรียนรู้เพื่อที่จะรู้ (learning to know) การเรียนรู้เพื่อที่จะปฏิบัติ (learning to do) การเรียนรู้เพื่อที่จะเป็น (learning to be) และการเรียนรู้เพื่อที่อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ (learning to live together) ซึ่งเป็นแนวคิดที่เคยถูกนำเสนอโดยตัวแทนของ UNESCO International Commission for the 21st Century โดยเห็นว่าแม้หลักการเรียนรู้ ทั้งสี่จะต้องใช้อย่างสอดคล้องเชื่อมโยงกัน แต่หลักที่สี่ คือการเรียนรู้เพื่อที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่น จะเป็นเสาสำคัญของการบั่นความเป็นพลเมืองให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน โดยจะเป็นเสาหลักให้ความรู้และทักษะที่ได้จากการเรียนเพื่อรู้ การเรียนเพื่อปฏิบัติ และการเรียนเพื่อที่จะเป็นมาเกาะเกี่ยวแกนกลางความคิดทั้งหลายของความเป็นพลเมือง

(4) สถานการณ์และสภาพการณ์จริงของการเรียนการสอนในโรงเรียน หลังเริ่มต้นปฏิรูปการศึกษาแล้วเป็นอย่างไร

หลังจากการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติซึ่งได้กำหนดเจตนารมณ์ของการปฏิรูปการศึกษาไว้หลายประการ ยังไม่พบว่ามีการศึกษาการเรียนการสอนในภาคปฏิบัติจริงในชั้นเรียน และในโรงเรียนปัจจุบันในส่วนของที่เกี่ยวกับภาพรวมของการสร้างความเป็นพลเมืองในตัวผู้เรียนที่มีส่วนใหญ่ จะเน้นเรื่องการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ซึ่งเป็นเรื่องที่ดีและจัดว่าเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของการสร้างความเป็นพลเมือง และที่ผ่านมามีบางจังหวัดได้กำหนดให้เป็นนโยบายร่วมของทั้งจังหวัดที่โรงเรียนทุกโรงเรียนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกหน่วยจะต้องดำเนินการไปในแนวทางเดียวกัน โดยกำหนดเป็นแนวทาง ไว้อย่างชัดเจน เช่น จังหวัดสุพรรณบุรี มีโครงการคนดีศรีสุพรรณ ที่ดำเนินการอย่างครบวงจรคือเริ่มตั้งแต่ กำหนดเป็นนโยบาย กำหนดแนวทางปฏิบัติ กำหนดดัชนีชี้วัด และมีการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

คำตอบของคำถามเหล่านี้ เป็นเรื่องที่น่าสนใจและมีความสำคัญต่อการจัดการศึกษาไทย บางคำถามต้องการคำตอบจากการศึกษาเอกสารเพื่อพิจารณาความคิดและประสบการณ์ทั้งของไทยและต่างชาติเพื่อนำมาสรุปสังเคราะห์ให้เห็นกรอบความคิดเชิงทฤษฎี ความเคลื่อนไหวทางความคิด และอาจนำไปสร้างเป็นดัชนีชี้วัดลักษณะที่พึงประสงค์ของภาคปฏิบัติการเรียนการสอน ตลอดจนลักษณะที่พึงประสงค์ของครู ผู้บริหาร และตัวผู้เรียนเอง บางคำถามต้องการคำตอบจากสภาพจริงซึ่งคงจะพบปัญหา พบคำตอบที่หลากหลายแตกต่างกันไปตามปัจจัยแวดล้อม จุดอ่อน จุดแข็งของแต่ละพื้นที่ ซึ่งผลที่ได้สุดท้าย ทั้งหมดคือภาพรวมของปัจจุบันและอนาคตของการศึกษา เพื่อความเป็นพลเมืองที่ดีของสังคมไทย

สำหรับงานวิจัยที่นำเสนอครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสารที่มุ่งหาคำตอบในข้อ 1- 3 เป็นหลัก ส่วนคำตอบข้อที่ 4 ซึ่งเป็นการค้นหาจากสภาพจริงในพื้นที่ คงต้องเป็นการศึกษาในโอกาสต่อไป

บทที่ 2

การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง : ความหมาย และความคิดทั่วไปในต่างประเทศ

● ความหมายของการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง

คำว่าการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง มีใช้ใน 3 มิติ คือ

- (1) การศึกษาที่เกี่ยวกับความเป็นพลเมือง (education about citizenship)
- (2) การศึกษาผ่านความเป็นพลเมือง (education through citizenship)
- (3) การศึกษาสำหรับหรือเพื่อความเป็นพลเมือง (education for citizenship)

คำทั้งสามคำ มีความหมายที่ต้องการสื่อต่างกันคือ

การศึกษาที่เกี่ยวกับความเป็นพลเมืองเน้นการสอนให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของประเทศตลอดจน โครงสร้างและกระบวนการทางการเมืองทั้งในแง่กระบวนการปกครองโดยคณะรัฐบาลและการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวกับการเมือง

การศึกษาผ่านความเป็นพลเมือง จะเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้โดยการลงมือกระทำของนักเรียนเพื่อให้เกิดประสบการณ์ตรง ได้พบของจริงจากสังคมในโรงเรียนและภายนอกโรงเรียนเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในบทบาทของสมาชิกของสังคมจากประสบการณ์

การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองต่างไปจากสองประการแรกคือมีจุดเน้นที่จะให้นักเรียนได้มีเครื่องมือสำหรับการเตรียมตัวเป็นพลเมืองดี เครื่องมือนี้นั้นได้แก่ ความรู้ความเข้าใจ ทักษะ ทศนคติ ค่านิยมและความเชื่อเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองเพื่อเตรียมให้นักเรียนมีบทบาท มีส่วนร่วมรับผิดชอบสังคมเมื่อเขาเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ซึ่งตามฐานคิดนี้ การเรียนการสอนเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดีจะเชื่อมโยงเข้ากับกระบวนการเรียนการสอนทั้งระบบ

● ความเป็นมาของการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมือง

ในต่างประเทศ ความเป็นพลเมืองเป็นเป้าหมายของการศึกษา เป็นแนวความคิดที่มีมาตั้งแต่ยุคสมัยของกรีกโบราณ โดยใช้คุณภาพของการรับการศึกษาเป็นเครื่องมือในการกำหนดความแตกต่างของบทบาทหน้าที่ทางสังคมตามระดับของการรับการศึกษา ผู้ได้รับการศึกษาสูงสุดจะมีความสามารถเป็นผู้นำหรือผู้ปกครองสูงสุดในนามของ กษัตริย์นักปรัชญา รองลงไปอาจทำหน้าที่เป็นทหาร เป็นช่างฝีมือ เป็นต้น

ในศตวรรษที่ 19 การเรียนรู้เพื่อความเป็นพลเมืองได้ถูกจำกัดอยู่ในมุมมองด้านจริยธรรม ซึ่งในขณะนั้นการเรียนรู้ในด้านนี้ไม่ได้กำหนดไว้ในหลักสูตรของการศึกษา ในต้นศตวรรษที่ 20 องค์กรชื่อ “Moral Instruction League” ได้พยายามกระตุ้นให้การเรียนรู้เพื่อความเป็นพลเมืองได้รับการบรรจุอยู่ในหลักสูตรของการศึกษาในระบบโรงเรียน ต่อมาภายหลังสงครามโลก

ครั้งที่ 1 องค์การนี้ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “The Civics and Moral Education League”

ในปี 1934 บุคคลที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้นได้แก่ Sir Ernest Simon และ William Beveridge ได้ให้การสนับสนุนการเรียนรู้เพื่อความเป็นพลเมือง โดยเน้นวิธีการศึกษาทางตรงมากกว่าที่จะศึกษาเรื่องความเป็นพลเมืองในทางอ้อม ด้วยวิธีเรียนผ่านจากการเรียนรู้ในวิชาอื่นๆ

ในปี 1945 การศึกษาทางตรงได้รับการฟื้นฟูจากองค์กรที่ชื่อว่า “The Council for Curriculum Reform” ซึ่งได้จัดทำรายงานที่มีชื่อเสียง เรื่อง “The Content of Education (1945)” รายงานฉบับนี้สนับสนุนให้การศึกษาวิชาทางด้านสังคมเป็นวิชาบังคับในหลักสูตรหลักของประเทศร่วมกับวิชา รัฐศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์ แต่อย่างไรก็ตาม รายงานนี้ก็ยังไม่สามารถนำไปปฏิบัติได้ในสมัยนั้น เนื่องจากหลักสูตรนี้ยังไม่ได้รับความสำคัญในช่วงหลังสงคราม สาเหตุจากปัญหาที่ต่อเนื่องมาจากเรื่องของสงครามโลก และการขาดแคลนครูผู้สอน

ในปี 1947 “The Central Advisory Council for Education” ได้ตระหนักถึงความสำคัญของโรงเรียนในการให้การศึกษาเกี่ยวกับศีลธรรม สำหรับสังคมสมัยใหม่แต่ก็ไม่ได้ระบุถึงวิธีการที่จะนำมาใช้

ในปี 1949 “The Ministry of Education in Pamphlet No.16, Citizens Growing up” ได้เสนอแนะว่าการศึกษายุ่งเกี่ยวกับการเป็นพลเมืองดี จากบทเรียนในชั้นเรียนสามารถสร้างเยาวชนเป็นพลเมืองที่ดีได้ แต่อย่างไรก็ตาม ความคิดนี้ได้มุ่งไปที่โรงเรียนระดับมัธยมศึกษาเท่านั้น

ในช่วงปี 1960 -1970 ได้มีการพัฒนาการศึกษาด้านสังคมอย่างแพร่หลาย และการศึกษาที่สำคัญคือ “New Social Studies” ซึ่งได้รับการสนับสนุนจาก นักสังคมสงเคราะห์ในสหรัฐอเมริกา ส่วนในประเทศไทยอังกฤษ สมาคมเพื่อการสอนสังคมศาสตร์ (Association for teaching the Social Sciences) ได้

ตั้งขึ้นในปี 1964 ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการสนับสนุนการสอนสังคมศาสตร์ในโรงเรียน โดยกินความรวมไปถึงวิชาสังคมวิทยา เศรษฐศาสตร์ และรัฐศาสตร์

ในปี 1988 พระราชบัญญัติการปฏิรูปการศึกษา (Education Reform Act) ได้ประกาศใช้หลักสูตรแห่งชาติ (National Curriculum) ซึ่งน่าจะเป็นโอกาสในการเรียนรู้เพื่อเป็นพลเมืองแต่ การจัดหลักสูตรส่วนใหญ่ตั้งอยู่บนรากฐานของวิชาดั้งเดิม ต่อมา The National Curriculum Council ได้ออกบทบัญญัติในการศึกษาข้ามรายวิชา ซึ่งหนึ่งในนั้น คือการเรียนรู้เพื่อการเป็นพลเมืองแต่วิชานี้ไม่ได้รับการประกาศไว้ในพระราชบัญญัติ ยังปล่อยให้เพียงทางเลือกของหลักสูตรในโรงเรียนเท่านั้น

สาเหตุที่ทำให้การเรียนรู้เพื่อการเป็นพลเมืองไม่ประสบความสำเร็จในอดีตอาจเนื่องมาจากสาเหตุดังต่อไปนี้คือ

- (1) การเรียนรู้เพื่อการเป็นพลเมืองมีความเสี่ยงสูง และได้รับผลตอบแทนต่ำ
- (2) การเรียนรู้เพื่อการเป็นพลเมืองเป็นวิชาที่ไม่ได้รับความนิยมในโรงเรียนและครูผู้สอนมีความเสี่ยงสูงเพราะอาจถูกกล่าวหาว่ามีความลำเอียงหรือกระด้างกระเดื่องต่อรัฐ
- (3) ขาดแคลนทรัพยากรและครูผู้สอน
- (4) ไม่มีนิยามศัพท์ที่ชัดเจนเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองหรือการเรียนรู้เพื่อเป็นพลเมือง

ส่วนหนึ่งของปัญหาที่เกี่ยวกับนิยามศัพท์ของการเรียนรู้เพื่อเป็นพลเมืองเนื่องมาจากความคิดเห็นที่แตกเป็น 2 ทิศนะ คือ

- (1) Passive Citizen View ทักษะนี้มองว่าการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองมีบทบาทในการสอนให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ต่อรัฐซึ่งจะประกอบด้วยรายละเอียดของหน้าที่และความรับผิดชอบของพลเมือง ความคิดนี้เรียงต่อการทำให้เกิดความน่าเบื่อเนื่องจากผู้เรียนจะกลายเป็นฝ่ายรับรู้หลักเกณฑ์ต่างๆที่กำหนดไว้แล้ว ไม่มีโอกาสแสดงความคิดเห็นความเห็นหรือความเป็นตัวของตัวเอง
- (2) Active Citizen View จะเน้นการสอนให้เข้าใจถึงความคิดเกี่ยวกับการเมือง และปัญหาขัดแย้งที่เกิดขึ้น การพัฒนาทัศนคติและค่านิยมในความเป็นประชาธิปไตย รวมถึงความพร้อมที่จะวิจารณ์สิ่งที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน แต่ความคิดนี้ก็เสี่ยงต่อการถูกกล่าวหาว่าจะลบหลู่ระบบการปกครองหรือสอนให้ผู้เรียนไม่จงรักภักดีต่อรัฐ

อย่างไรก็ตามถึงปัจจุบันความแตกต่างของทั้งสองทักษะก็ยังไม่ชัดเจนที่แน่นอนว่าการเรียนรู้เพื่อความเป็นพลเมืองควรเป็นอย่างไรแน่

The Report of the Advisory Group on Citizenship (QCA 1998) โดย Professor Bernard Crick ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า พลเมืองที่ดี โดยเน้นความสำคัญที่ประชาธิปไตยยุคใหม่ ซึ่งจะประกอบไปด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่

- (1) ต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคมและศีลธรรม
- (2) ต้องมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของชุมชน
- (3) ต้องมีความรู้ในเรื่องการเมือง

รายงานของ Crick อธิบายจุดมุ่งหมายของการเรียนรู้เพื่อการเป็นพลเมืองไว้ว่า เพื่อความมั่นคง และเพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ และค่านิยมที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในระบบประชาธิปไตย รวมถึงการส่งเสริมให้ตระหนักถึงสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบ ซึ่งจำเป็นต่อการพัฒนาของนักเรียนให้เป็นพลเมืองในลักษณะมีความกระตือรือร้น (Active Citizen) และในการสร้างค่านิยมให้เกิดขึ้นในตัว of นักเรียนแต่ละคน โรงเรียนและสังคมต้องเข้ามามีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับท้องถิ่นและชุมชนใกล้โรงเรียน (DFEE/QCA, 1998)

Citizenship Working Group ให้ความเห็นที่สนับสนุนแนวคิดดังกล่าว โดยเห็นว่าองค์ประกอบที่สำคัญของการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองที่ดีต้องมี 4 ประการสำคัญ ดังนี้

- (1) ความคิดรวบยอด
- (2) ค่านิยมและแนวทางปฏิบัติ
- (3) ทักษะและความสามารถ
- (4) ความรู้และความเข้าใจ

ปัจจุบันทั้ง 4 องค์ประกอบนี้ได้ถูกรวบเข้าไว้ในโปรแกรมการเรียนรู้ในแต่ละระดับชั้นของการศึกษาในหลักสูตรแห่งชาติของหลายประเทศ และมีการสนับสนุนให้การศึกษาระดับประถมศึกษาจัดโปรแกรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมือง รวมอยู่ในวิชา บุคลิกภาพ สังคมและพลศึกษา (PSHE) ในขณะที่ ระดับมัธยมศึกษา จะสอนเกี่ยวกับความเป็นพลเมือง ในวิชาที่เพิ่มเข้ามาใหม่ และกลายเป็นวิชาตามประกาศของทางราชการ

ในปัจจุบันความคิดเรื่องการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองยิ่งมีความสำคัญมากขึ้น เนื่องจากมีปัจจัยบ่งชี้หลายอย่างที่ดีชี้ให้เห็นว่าคนรุ่นใหม่ของสังคมมีลักษณะห่างเหินจากลักษณะของพลเมืองที่ควรเป็นมากขึ้น

เช่น นิยมความสุขสบายส่วนตัว มากกว่าการสนใจกิจกรรมเพื่อสังคม ขาดความรู้ความสนใจและกิจกรรมทางการเมืองอย่างจริงจัง ทำให้ผู้ที่มิหน้าที่รับผิดชอบตลอดจนผู้ใหญ่โดยทั่วไปมองสถานการณ์เช่นนี้ด้วยความรู้สึกรับผิดชอบในอนาคต จึงมีองค์กร หน่วยงานวิจัยและมีการประชุมสัมมนาในเรื่องนี้อย่างต่อเนื่อง เพื่อหาข้อสรุปที่เป็นกรอบความคิด เพื่อพัฒนาแนวการปฏิบัติให้ชัดเจนมากขึ้น เช่นในปี 1999 UNESCO ได้จัดให้มีการประชุมนานาชาติเรื่อง Building Civic Capacity for a New Century : Engageing Young People in Civic Institutions and Civil Society. ที่กรุงเทพมหานคร

ลี วิง ออน ผู้เชี่ยวชาญจาก Hongkong Institute of Education กล่าวว่าความเป็นพลเมืองและการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง เป็นประเด็นที่นักการศึกษาทั่วโลกต้องให้ความสนใจ โดยเฉพาะในประเด็นของการปลูกฝังเอกลักษณ์ประจำชาติ ทั้งในมิติที่เชื่อมโยงกับภูมิภาคและในระดับโลก โดยในมิติของภูมิภาคจะให้ความสำคัญของเอกลักษณ์ประจำชาติ ในมิติของโลกจะต้องให้ความสำคัญแก่ลักษณะของความเป็นพลเมืองระหว่างชาติ และความใส่ใจในสิ่งแวดล้อม แต่เอกลักษณ์ประจำชาติในปัจจุบันมีความซับซ้อนมากขึ้น เนื่องจากอุดมการณ์พื้นฐานของแต่ละสังคมเปลี่ยนไป อุดมการณ์ทางการเมืองและเงื่อนไขทางเศรษฐกิจซึ่งมีอิทธิพลต่อลักษณะของพลเมือง ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับโลกาภิวัตน์ ยิ่งมีความซับซ้อนมากขึ้น เนื่องจากการเคลื่อนย้ายของประชากรกระทำได้ง่ายขึ้น รวมทั้งมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมสูงทำให้เกิดความคิดใหม่ๆมาใช้อธิบายความเป็นพลเมืองมากขึ้น เช่น พลเมืองที่กระตือรือร้น (active citizen) และพลเมืองที่มีประสิทธิภาพ (effective citizen)

คิวซัมบิง (1999) มีความเห็นว่า ในยุคที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และอิทธิพลของยุคเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารมีสูง ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต วิถีคิด ความรู้สึก และการกระทำ การศึกษาจึงมีบทบาทในการสร้างคนให้เหมาะกับยุคสมัย แต่ก่อนอื่นนักการศึกษาต้องตอบคำถามสำคัญ 3 ประการนี้เสียก่อน คือ

- (1) ลักษณะของสังคมในอนาคตที่ต้องการ หรือที่คาดหวังเกี่ยวกับสังคมในอนาคตคืออะไร
- (2) ลักษณะของบุคคลที่เหมาะสมกับสังคมที่เพิ่งให้เกิดขึ้นในอนาคตนั้น ทั้งในเรื่องของลักษณะนิสัย ความรู้ความสามารถมีลักษณะอย่างไร
- (3) ลักษณะของการศึกษาที่เหมาะสมกับการเตรียมคนให้เป็นไปตามลักษณะที่พึงประสงค์นั้นควรทำอย่างไร

คำถามทั้ง 3 ประการของคิวซัมบิง เป็นคำถามที่ชวนให้คิดหาคำตอบอย่างครบวงจร แต่คำตอบที่จะได้ย่อมมีความหลากหลายโดยขึ้นอยู่กับสภาพความเป็นจริงของแต่ละประเทศ

ปัจจุบันประเด็นของการศึกษาที่มีความเหมาะสมกับแต่ละประเทศ แต่ละท้องถิ่นโดยไม่ละเลยความเป็นโลกเดียวกัน เป็นประเด็นอยู่ในความสนใจของนักการศึกษาซึ่งสนใจการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองทั่วโลก แต่ส่วนใหญ่มักมีแนวคิดที่อิงอาศัยรูปแบบและแนวทางของตะวันตกเป็นสำคัญ ทำให้เกิดความไม่ลงตัวกับความเป็นจริงอันหลากหลายของแต่ละประเทศ

เคอร์รี่ เคนเนดี้ เคยนำเสนอความคิดเห็นในประเด็นนี้ในการประชุมนานาชาติของ UNESCO ครั้งที่ 7 เมื่อ เดือนธันวาคม 2544 ที่กรุงเทพฯ ในหัวข้อเรื่อง Building Civic Capacity for a New Century : Engageing Young People in Civic Institutions and Civil Society. ว่าการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองจำเป็นต้องอาศัยค่านิยมของพลเมืองที่เหมาะสมต่อการสร้างความสามารถของพลเมืองตามลักษณะของประเทศในย่านเอเชีย แปซิฟิกโดย

ต้องมีลักษณะร่วมกัน โดยไม่ละทิ้งรากฐานวัฒนธรรมเดิมของแต่ละประเทศ หลักสูตร การศึกษาในโรงเรียนของประเทศหนึ่งก็ย่อมเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างคน ที่เหมาะสมกับขนาดของประเทศนั้น

การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง; ความหลากหลายมิติ

การจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง จะต้องคิดถึงมิติต่างๆซึ่ง เกี่ยวข้องกับความคิดในการจัดการศึกษาคือ

ผู้เรียนในฐานะบุคคล ; ส่วนที่ต้องเกี่ยวข้อง คือความสามารถของบุคคล ที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ทั้งด้าน อุปนิสัย จิตใจ และการกระทำ

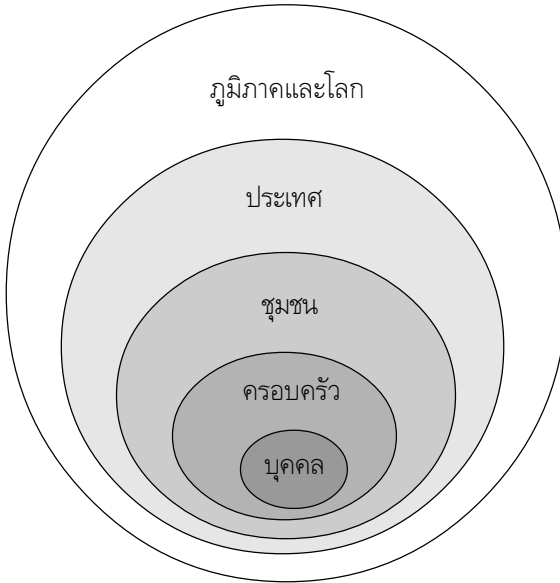
สังคม ; ต้องคำนึงถึงสถานภาพที่จะอยู่และทำงานร่วมกันเพื่อบรรลุ เป้าหมายของความเป็นพลเมือง

ระยะเวลา ; ต้องคำนึงถึงความสามารถที่จะกำหนดลักษณะที่ท้าทาย ความคิดทั้ง ในแง่ของอดีต ปัจจุบัน ในแง่มุมมองของการถ่ายทอดวัฒนธรรม ดั้งเดิมและมองสู่อนาคต บนฐานของความจริง

สถานที่ ; ต้องมองให้เห็นว่าคนแต่ละคนมีสถานภาพของการเป็นสมาชิก ชุมชนหลายชุมชนซ้อนทับกันอยู่ เริ่มตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ประเทศ ภูมิภาค และ นานาชาติ

มิติเหล่านี้คือความเป็นจริงที่ประกอบกันเป็นปัจจัยของการดำเนินชีวิต ของคนๆหนึ่ง ที่ต้องมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับลักษณะการต่างๆตั้งแต่ความ เป็นจริงของตนเอง ครอบครัว ชุมชนท้องถิ่น ขยายไปจนถึงระดับโลกซึ่ง แคลงงทุกๆขณะ ในแง่ของผลกระทบต่อชีวิตในทุกพื้นที่ ทุกส่วนของโลก

จากสัมพันธภาพของความเข้าใจดังกล่าว สามารถแสดงเป็นภาพแผนภูมิรวมได้ดังนี้

ในการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองในลักษณะหลากหลายมิติดังกล่าว ที่ต้องคำนึงถึงปัจจัยรอบด้านของบุคคล จำเป็นต้องมีหลักสูตรในลักษณะที่เป็นองค์รวมที่มองเชื่อมโยงทุกส่วนอันหลากหลายให้อยู่ภายใต้กระบวนการคิดที่เป็นหนึ่งเดียว โดยภายในระบบการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองจะต้องมีพื้นที่ให้แก่การศึกษาในมิติเหล่านี้ได้แสดงบทบาทร่วมกันคือ

การศึกษาเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของพลเมือง (civic education) ที่มีเนื้อหาหลักในการสร้างความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ทักษะของการมีส่วนร่วมในฐานะพลเมืองของประเทศ

การศึกษาค่านิยม (values education) เป็นการปลูกฝังความคิด ความรู้สึก ทักษะ และค่านิยมทางจริยะ

การศึกษาสิ่งแวดล้อม (Environmental education) เพื่อสร้างความเข้าใจ ทักษะ และทัศนคติเกี่ยวกับความคิดเรื่องการพัฒนายั่งยืน และเพื่อการคงอยู่ของสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและทางสังคม

● คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของความเป็นพลเมือง

ประเด็นที่เป็นหัวใจของการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองคือ คำถามเกี่ยวกับลักษณะที่จำเป็นของบุคคลที่จะเป็นพลเมืองสำหรับสังคมในอนาคต ว่าเขาเหล่านั้นควรมีความรู้ มีค่านิยม และพฤติกรรมอย่างไร

ผู้เชี่ยวชาญของ HKEID ได้ให้ข้อสรุปว่าพลเมืองที่เหมาะสมกับสังคมในศตวรรษที่ 21 ควรมีลักษณะดังนี้

- (1) มีความสามารถที่มองปัญหาและแก้ปัญหาได้ในฐานะของคนในสังคมโลกาภิวัตน์
- (2) มีความสามารถที่จะทำงานร่วมกับผู้อื่น และมีความรับผิดชอบหน้าที่และบทบาทของตนเอง
- (3) มีความสามารถที่จะเข้าใจ ยอมรับ และอดทนต่อความแตกต่างทางวัฒนธรรม
- (4) มีความสามารถที่คิดในลักษณะวิพากษ์วิจารณ์ (critical way) และคิดอย่างเป็นระบบ
- (5) มีเจตนาธรรมณ์ที่จะแก้ปัญหาความขัดแย้งใดๆด้วยสันติวิธี
- (6) มีเจตนาธรรมณ์ที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและอุปนิสัยการบริโภคให้เอื้อต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

- (7) มีความสามารถที่จะรับรู้และปกป้องสิทธิของมนุษยชาติ สิทธิสตรี และสิทธิของชนกลุ่มน้อย
- (8) มีเจตนาภรณ์และสามารถเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองทั้งในระดับ ชุมชน ระดับชาติ และระดับนานาชาติ

จากลักษณะทั้ง 8 ประการ แสดงให้เห็นความต้องการลักษณะที่พึงปรารถนาของคนในยุคศตวรรษที่ 21 ว่าลักษณะที่สำคัญ มีไม่เพียงความรู้ และรู้ข้อมูลข่าวสารเท่านั้น แต่รวมไปถึงทัศนคติ ค่านิยม ความไวในการรับรู้ ปัญหาและการเปลี่ยนแปลงตลอดจนมีความสามารถที่จะลงมือปฏิบัติงานได้อย่างมีหลักการ

อย่างไรก็ตาม มีนักคิดบางท่าน เสนอความคิดว่า การสร้างความเป็นพลเมืองที่ดีต้องเริ่มต้นจากการเรียนรู้จากสังคมหน่วยเล็กๆ หน่วยแรกคือ ครอบครัว ซึ่งเป็นสถานที่ที่มนุษย์แต่ละคนจะมีโอกาสได้รับการตอบสนองความต้องการพื้นฐานทั้งด้าน ความรัก ความเข้าใจ ความเอาใจใส่ ความรู้สึกเป็นเจ้าของ ความเป็นตัวของตัวเองพร้อมๆ กับการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น

● กระบวนการเรียนการสอนบนฐานคิดแบบองค์รวมและบูรณาการ

ดังได้กล่าวแล้วว่าบุคคลแต่ละคนในฐานะสมาชิกของสังคมย่อมมีมิติหลายๆ มิติซ้อนทับกันอยู่ การเรียนการสอนในชั้นเรียนหรือในโอกาสต่างๆ จึงควรต้องคำนึงถึงมิติของผู้เรียนในหลายมุมหลายมิติ คือ ทั้งด้านสติปัญญา ความรู้ อารมณ์ เจตคติ จิตใจ ความรู้สึกนึกคิด

ควิชัมบิง (1999) ผู้เชี่ยวชาญของ UNESCO ได้นำเสนอรูปแบบการเรียนการสอน ซึ่งเคยใช้ฝึกอบรมครูให้ประเทศหลายประเทศมาแล้วโดยระบุว่า การเรียนการสอนต้องยึดหลักคิด 3 ชั้น คือ ชั้นความคิดรวบ ชั้นเจตคติ และชั้นปฏิบัติ โดยมีแผนภูมิความคิด ดังนี้

● รูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมือง ของประเทศทั่วโลก (16 ประเทศ)

ประเทศทั่วโลกต่างให้ความสำคัญแก่การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมือง แต่วิถีคิดและวิธีการมีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามปัจจัยพื้นฐานของแต่ละประเทศ ตารางเปรียบเทียบ 2 ตารางต่อไปนี้ได้นำข้อมูลของทั้ง 16 ประเทศมาจัดหมวดหมู่ในประเด็นชื่อรายวิชาที่ใช้ศึกษา วิธีการที่ใช้ และจำนวนชั่วโมงที่ใช้ในการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองที่ดี ต่อหนึ่งสัปดาห์ จากตารางดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ประเทศต่าง ๆ ทั้ง 16 ประเทศ พยายามที่จะพัฒนาวิธีการในการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองที่ดีในหลักสูตรของโรงเรียน และประเทศส่วนใหญ่ได้จัดการเรียนรู้เพื่อความเป็นพลเมืองที่ดีที่สุดแทรก

ในกิจกรรมต่างๆ รวมถึงการจัดให้นักเรียนได้รับประสบการณ์จากชีวิตจริง นอกเหนือจากการเรียนรู้ในชั้นเรียน ในประเทศ ญี่ปุ่น สิงคโปร์ และ สหรัฐอเมริกา โรงเรียนพยายามที่จะสอดแทรกกิจกรรมต่างๆ ที่ส่งเสริม ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียน และชุมชนท้องถิ่น โดยให้กิจกรรมเหล่านั้นเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรการพัฒนาความเป็นพลเมืองในโรงเรียน

ตารางที่ 1 โครงสร้างการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองในช่วง ประถมศึกษา (อายุระหว่าง 5 - 11 ปี)

ประเทศ	ชื่อเรื่องที่ใช้ศึกษา	วิธีการที่ใช้ศึกษา	จำนวนชั่วโมงที่เรียน ต่อ 1 สัปดาห์
อังกฤษ	การศึกษาเพื่อการ เป็นพลเมืองที่ดี	ไม่กำหนดเป็น ข้อบังคับทาง ราชการ/ สอน ข้ามรายวิชา	โรงเรียนเป็นผู้กำหนด
ออสเตรเลีย รัฐนิวเซาท์เวลส์	สังคมมนุษย์และ สิ่งแวดล้อม	ไม่กำหนดเป็น ข้อบังคับทาง ราชการ/ ศึกษา เชิงบูรณาการ	ไม่ได้ระบุไว้
แคนาดา	สังคมศึกษา	ไม่กำหนดเป็น ข้อบังคับทาง ราชการ/ ศึกษา เชิงบูรณาการ	ไม่ได้ระบุไว้
ฝรั่งเศส	พลเมืองดีกับการ เป็นส่วนหนึ่งของการค้นพบโลก	กำหนดเป็น ข้อบังคับ/ ศึกษา เป็นรายวิชาและ ศึกษาเชิงบูรณาการ	4 ชม. จาก 26 ชม.

ประเทศ	ชื่อเรื่องที่ใช้ศึกษา	วิธีการที่ใช้ศึกษา	จำนวนชั่วโมงที่เรียนต่อ 1 สัปดาห์
เยอรมัน	Sachunterricht	ไม่กำหนดเป็น ข้อบังคับทาง ราชการ/ศึกษา เชิงบูรณาการ	ไม่ได้ระบุไว้
ฮังการี	มนุษย์และสังคม	กำหนดเป็น ข้อบังคับ/ ศึกษา เชิงบูรณาการ	4 - 7 % ของเวลา ในหลักสูตร
อิตาลี	สังคมศาสตร์	กำหนดเป็น ข้อบังคับ/ ศึกษา เชิงบูรณาการ	ไม่ได้ระบุไว้
ญี่ปุ่น	สังคมศึกษา ประสบการณ์ชีวิต และศีลธรรม ศึกษา	กำหนดเป็น ข้อบังคับ/ ศึกษา เป็นรายวิชา และ ศึกษาเชิงบูรณาการ	175 x 45 นาทีต่อปี
เกาหลี	วินัยในชีวิตและ ศีลธรรม	กำหนดเป็นข้อ บังคับ/ ศึกษาเป็น รายวิชา และศึกษา เชิงบูรณาการ	แตกต่างกันตามชั้นปี
เนเธอร์แลนด์	โครงสร้างสังคม และทักษะในชีวิต	กำหนดเป็น ข้อบังคับ/ ศึกษา เชิงบูรณาการ	80 - 100 ชม. ต่อ ปี
นิวซีแลนด์	สังคมศึกษา	กำหนดเป็น ข้อบังคับ/ ศึกษา เชิงบูรณาการ	ไม่ได้ระบุไว้

ประเทศ	ชื่อเรื่องที่ใช้ศึกษา	วิธีการที่ใช้ศึกษา	จำนวนชั่วโมงที่เรียน ต่อ 1 สัปดาห์
สิงคโปร์	พลเมืองและ ศีลธรรมศึกษา	กำหนดเป็น ข้อบังคับ/ ศึกษา เป็นรายวิชา และ บูรณาการ	3 x 30 นาที / บทเรียน
สเปน	การศึกษา ธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม แวดล้อม	ไม่กำหนดเป็น ข้อบังคับทาง ราชการ/ศึกษา เชิงบูรณาการ	170 ชม. ต่อ ปี
สวีเดน	สังคมศาสตร์ เชิงบูรณาการ	ไม่กำหนดเป็น ข้อบังคับทาง ราชการ/ ศึกษา เชิงบูรณาการ	885 ชม. มากกว่า 9 ปี ของการศึกษา ภาคบังคับ
สวีเดน เชอแลนด์	สังคมศึกษา	ไม่กำหนดเป็น ข้อบังคับทาง ราชการ/ ศึกษา เชิงบูรณาการ	ไม่ได้ระบุไว้
สหรัฐอเมริกา (รัฐเคนตักกี)	สังคมศึกษา	กำหนดเป็น ข้อบังคับ/ ศึกษา เชิงบูรณาการ	เวลาที่กำหนด ในแต่ละสัปดาห์ แตกต่างกันไป ในแต่ละรัฐ

ตารางที่ 2 โครงสร้างการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองช่วง
มัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย
(อายุตั้งแต่ 11 - 16 ปีหรือ 18 ปี)

ประเทศ	ชื่อเรื่องที่ใช้ศึกษา	วิธีการที่ใช้ศึกษา	จำนวนชั่วโมงที่เรียนต่อ 1 สัปดาห์
อังกฤษ	การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง	กำหนดเป็นข้อบังคับ มีการสอนข้ามรายวิชา	โรงเรียนเป็นผู้กำหนด
ออสเตรเลีย (รัฐนิวเซาท์เวลล์)	สังคมมนุษย์และสิ่งแวดล้อม	ไม่กำหนดเป็นข้อบังคับ/ ศึกษาเชิงบูรณาการ	ไม่ได้อยู่ในหลักสูตร
แคนาดา	สังคมศึกษา และประวัติศาสตร์ กฎหมาย รัฐศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์	ไม่กำหนดเป็นข้อบังคับ/ ศึกษาเชิงบูรณาการ	ไม่ได้อยู่ในหลักสูตร
ฝรั่งเศส	พลเมืองโดยเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์	กำหนดเป็นข้อบังคับ/ ศึกษาเป็นรายวิชาและเชิงบูรณาการ	3 ถึง 4 ชม. จาก 26 ชม.
เยอรมัน	สังคมศึกษาที่เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์	ไม่กำหนดเป็นข้อบังคับ/ ศึกษาเชิงบูรณาการ	ไม่ได้อยู่ในหลักสูตร

ประเทศ	ชื่อเรื่องที่ใช้ศึกษา	วิธีการที่ใช้ศึกษา	จำนวนชั่วโมงที่เรียนต่อ 1 สัปดาห์
ฮังการี	มนุษย์ และสังคม โดยเน้นสังคม ศึกษา พลเมือง และเศรษฐศาสตร์	กำหนดเป็น ข้อบังคับ/ ศึกษา เชิงบูรณาการ และ เจาะจงบางเรื่อง	10 - 14 % ของเวลา ในหลักสูตร
อิตาลี	พลเมือง ในมิติ เชื่อมโยงกับ ประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์	กำหนดเป็น ข้อบังคับ/ ศึกษา ในรายวิชา และ เชิงบูรณาการ	4 ชม.
ญี่ปุ่น	สังคมศึกษา ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ พลเมืองและ จริยธรรมศึกษา	กำหนดเป็น ข้อบังคับ/ ศึกษา เชิงบูรณาการ และ เจาะจงบางหัวข้อ	175 x 50 นาทีต่อปี (เกรด 7 และ 8) 140 x 50 นาทีต่อปี (เกรด 9) 140 x 50 นาทีต่อปี (มัธยมศึกษา ตอนปลาย)
เกาหลี	สังคมศึกษาและ จริยธรรมศึกษา	กำหนดเป็นข้อบังคับ/ ศึกษาเชิงบูรณาการ และเจาะจงบางเรื่อง	170 x 45 นาที ถึง 204 x 45 นาทีต่อปี
เนเธอร์แลนด์	พลเมืองและความ เป็นพลเมืองรวมทั้ง สังคมศึกษา	กำหนดเป็นข้อบังคับ/ ศึกษาเชิงบูรณาการ	180 ชม มากกว่า 3 ปี (อายุ 12 - 15 ปี) 2 ถึง 4 ชม. ต่อ สัปดาห์ (อายุ 16 - 18 ปี)

ประเทศ	ชื่อเรื่องที่ใช้ศึกษา	วิธีการที่ใช้ศึกษา	จำนวนชั่วโมงที่เรียนต่อ 1 สัปดาห์
นิวซีแลนด์	สังคมศึกษา	กำหนดเป็นข้อบังคับ/ ศึกษาเชิงบูรณาการ	ไม่ได้รับอนุญาต
สิงคโปร์	พลเมืองและ จริยศึกษา	กำหนดเป็นข้อบังคับ/ ศึกษาเชิงบูรณาการ และเจาะจงบางหัว เรื่อง	2 x 30 นาที ต่อ บทเรียน
สเปน	พลเมืองโดย เชื่อมโยงกับ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และ สังคมศาสตร์	ไม่กำหนดเป็น ข้อบังคับ/ ศึกษา เป็นรายวิชาและ เชิงบูรณาการ	3 ชม. ต่อสัปดาห์
สวีเดน	สังคมศาสตร์ รวม ถึงประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และ สังคมศึกษา	ไม่กำหนดเป็น ข้อบังคับ/ ศึกษา เชิงบูรณาการ	885 ชม. มากกว่า 9 ปี ของการศึกษา ภาคบังคับ
สวิสเซอร์แลนด์	สังคมศึกษา	ไม่กำหนดเป็น ข้อบังคับ/ ศึกษา เชิงบูรณาการ	ไม่ได้รับอนุญาต
สหรัฐอเมริกา (รัฐเคนตักกี)	สังคมศาสตร์ รวม ถึง พลเมืองและ รัฐบาล	กำหนดเป็นข้อบังคับ/ กำหนดเป็นข้อบังคับ/ ศึกษาเป็นรายวิชา และเชิงบูรณาการ	เวลาที่กำหนด ในแต่ละสัปดาห์ แตกต่างกันไป ในแต่ละรัฐ

Denis Lawton, Jo Cairns and Roy Gardner. (2000). **Education for citizenship. P. 211 - 215**

จากตารางทั้งสอง แสดงให้เห็นถึงสาระที่สำคัญ ได้แก่

- (1) การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองดี และหัวข้ออื่นที่เกี่ยวข้อง จะเป็นส่วนหนึ่งในหลักสูตรของการศึกษา สำหรับนักเรียนในทุกช่วงอายุ ในโรงเรียนของทุกๆประเทศ
- (2) ชื่อเรื่องที่ใช้ในการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองดี จะแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ
- (3) วิธีการที่ใช้ในการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองดีในหลักสูตร จะนิยมใช้วิธีการ 3 วิธี ซึ่งจะแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ ได้แก่
 - (3.1) การเรียนเป็นรายวิชา
 - (3.2) การศึกษาข้ามรายวิชา โดยสอดแทรกเนื้อหาในทุกๆรายวิชาทั้ง

หลักสูตร

อย่างไรก็ตามในบางประเทศก็ใช้วิธีการผสมผสานกัน โดยจะเน้นการเรียนรู้แบบบูรณาการในการเรียนระดับประถมศึกษา ส่วนในระดับมัธยมศึกษาเน้นการเรียนรู้เป็นรายวิชา

(3.3) ในบางประเทศการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองได้รับการกำหนดไว้เป็นประกาศหรือข้อบังคับของรัฐ และบางประเทศที่ไม่ประกาศเป็นข้อบังคับของทางราชการ จะเปิดโอกาสให้โรงเรียนได้เลือกวางแนวทางของตนเอง ซึ่งมีข้อดีคือทำให้เกิดความยืดหยุ่นในการบริหารจัดการและการดำเนินการเรียนสูง แต่ข้อเสียคืออาจจะทำให้นักเรียนอาจพลาดโอกาสในการเรียนรู้เรื่องความเป็นพลเมืองดีหรือทำให้มีมาตรฐานต่างกัน

ในหลายประเทศ ขอบข่ายของวิชาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเพื่อการเป็นพลเมืองที่ดี จะถูกขยายไปยังช่วงมัธยมศึกษา เช่นวิชา เศรษฐศาสตร์ กฎหมาย ธุรกิจ และ รัฐศาสตร์ ส่วนการศึกษาในแง่ที่เกี่ยวกับศีลธรรม จะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ลักษณะที่สำคัญอีกประการสำหรับช่วงมัธยมศึกษา คือการเพิ่มช่วงเวลาในการศึกษาเกี่ยวกับการเป็นพลเมืองที่ดีให้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่านักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายซึ่งมีวุฒิภาวะเพียงพอที่จะสามารถแก้ไขปัญหาหรือประเด็นต่าง ๆ ที่เป็นที่สนใจของคนในสังคมขณะนั้นได้ ซึ่งจะเป็นการกระตุ้นให้นักเรียนที่อยู่ในช่วงใกล้สิ้นสุดของการศึกษาระดับมัธยม มีความพร้อมในการเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศอย่างเต็มตัวโดยมีความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นเป็นพื้นฐาน

บทที่ 3

ลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้บริหารที่เหมาะสมกับการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมือง

ผู้บริหารคือแกนหลักของโรงเรียน ในการนำพากิจกรรมการเรียนการสอนให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ หากผู้บริหารสถานศึกษามีความรู้ความเข้าใจ และมีบุคลิกภาพที่เหมาะสม ก็สามารถส่งเสริมให้เกิดประสิทธิภาพได้ แต่หากไม่มีก็จะเกิดผลตรงกันข้าม

ในปี 2540 ครุสภาในฐานะองค์กรทางวิชาชีพครูในขณะนั้น ได้กำหนดเกณฑ์มาตรฐานเพื่อพัฒนาผู้บริหารไปสู่ความเป็นผู้บริหารมืออาชีพ โดยกำหนดไว้ 12 ประการ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้ มาตรฐานกำหนดไว้ว่า

มาตรฐานที่ 2 ตัดสินใจปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ โดยคำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้นกับการพัฒนาของบุคลากร ผู้เรียน และชุมชน พร้อมอธิบายว่า ผู้บริหารมืออาชีพแสดงความรัก ความเมตตา และความปรารถนาดีต่อองค์กร ผู้ร่วมงาน ผู้เรียน และชุมชน ด้วยการตัดสินใจทำงานต่างๆ เพื่อการพัฒนาที่จะเกิดขึ้นกับทุกฝ่าย การตัดสินใจของผู้บริหารต้องผ่านกระบวนการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำกับผลของการกระทำ เนื่องจากการตัดสินใจของผู้บริหารมีผลต่อองค์กรโดยส่วนรวม ผู้บริหารจึงต้องเลือกแต่กิจกรรมที่จะนำไปสู่ผลดีผลทางบวก ผลต่อการพัฒนาของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และระมัดระวังไม่ให้เกิด

ผลลบโดยมิได้ตั้งใจ ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่ความไว้วางใจ ความศรัทธาและความรู้สึกเป็นที่พึงได้ของบุคคลทั้งปวง

ความคาดหวังนี้ให้ความสำคัญเรื่องการตัดสินใจ อย่างระมัดระวังของผู้บริหารซึ่งจะส่งผลทั้งทางบวก และทางลบต่อการเรียนการสอนได้ ดัชนีสำคัญคือความรอบคอบในการตัดสินใจ

ในมาตรฐานที่ 8 ให้ความสำคัญในเรื่องการปฏิบัติตนเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีว่า ปฏิบัติหน้าที่ แนะนำ ตักเตือน ควบคุม กำกับดูแล บุคลากรในองค์กร ประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีในทุกๆด้าน เช่น มีคุณธรรม จริยธรรม ความยุติธรรมและบุคลิกภาพซึ่งจะมีผลสูงต่อการยอมรับ น่าเชื่อถือศรัทธาต่อการบริหารงาน ตลอดจนจนผู้ใต้บังคับบัญชาสามารถปฏิบัติตนด้วยความพึงพอใจในงาน และมาตรฐานที่ 11 กำหนดไว้ว่า ต้องเป็นผู้นำและสร้างผู้นำ โดยต้องสร้างวัฒนธรรมองค์กร ด้วยการพูด การปฏิบัติ นำ จัดระบบให้สอดคล้องกับวัฒนธรรม ให้รางวัลแก่ผู้ที่ทำงานสำเร็จจนนำไปสู่การพัฒนาตนเอง คิดได้เอง ตัดสินใจได้เองของผู้ร่วมงาน

ข้อกำหนดดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการปฏิบัติตนอย่างมีคุณธรรม จริยธรรม เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ผู้ร่วมงาน ซึ่งรวมไปถึงนักเรียนของโรงเรียนนั้นด้วย พร้อมกับเป็นผู้นำในการกระทำความดีในทุกด้าน ซึ่งจะยิ่งเน้นให้เห็นบทบาทหน้าที่ของความเป็นพลเมืองหรือความเป็นสมาชิกหนึ่งของสังคมโดยในมาตรฐานที่ 9 ระบุให้ผู้บริหารต้องร่วมมือกับชุมชนและหน่วยงานอื่นอย่างสร้างสรรค์ โดยผู้บริหารโรงเรียนในฐานะบุคคลสำคัญของชุมชนจะต้องชี้แนะแนวทางการพัฒนาชุมชนให้เจริญก้าวหน้าตามทิศทางที่ต้องการและต้องร่วมแนะนำปรับปรุงการปฏิบัติงานแก้ปัญหาชุมชน อย่างเต็มกำลังความสามารถ ยอมรับฟังความคิดเห็น พร้อมกับเสริมสร้างบรรยากาศประชาธิปไตย ลักษณะเช่นนี้คือบทบาทสำคัญที่พลเมืองทุกคนพึงปฏิบัติ

ความคิดที่ปรากฏในมาตรฐานดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของสถาบันพัฒนาผู้บริหาร กระทรวงศึกษาธิการว่าคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เข้าสู่ตำแหน่งผู้บริหารการศึกษาควรมี 13 ประการ โดยมีหลายประการที่เหมาะสมแก่การพัฒนาความเป็นพลเมืองได้แก่

- (1) เป็นผู้ที่มีคุณธรรม จริยธรรม
- (2) มีความรู้และตระหนักในบทบาทหน้าที่ของตนเอง
- (3) เป็นผู้ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้ร่วมงาน
- (4) มีมนุษยสัมพันธ์และมีความสามารถในการติดต่อประสานงานได้เป็นอย่างดี
- (5) เป็นผู้มีความสุขภาพจิตดี
- (6) เป็นผู้พัฒนาตนเองให้ทันสมัยและทันเหตุการณ์อยู่เสมอ
- (7) มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับนโยบายการศึกษาและสามารถนำไปถ่ายทอดให้แก่ผู้ร่วมงานได้
- (8) สามารถปฏิบัติตนให้เหมาะสมแก่กาลเทศะ
- (9) มีทักษะในการแก้ปัญหาและให้คำปรึกษา

ฯลฯ

ลักษณะเด่นของข้อเสนอนี้คือความมีคุณธรรม จริยธรรม มีความรอบรู้ มีความทันสมัย มีมนุษยสัมพันธ์และมีสุขภาพจิตดี ซึ่งต้องรวมถึงสุขภาพกายที่มีความสมบูรณ์ตามควร

เอกสารคู่มือการนิเทศการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ระบุคุณลักษณะของผู้บริหารสถานศึกษาในลักษณะที่ใกล้เคียงกันคือ

- (1) ต้องเป็นผู้ที่ให้ความรู้ความเข้าใจกับครูภายในโรงเรียนเกี่ยวกับทักษะทางสังคม โดยให้ครูตระหนักถึงความจำเป็นและให้แนวทางแก่ครูในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่จะพัฒนาทักษะทางสังคม
- (2) ต้องเป็นผู้ประสานงานในด้านต่างๆ ที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาการเรียนการสอนทักษะทางสังคม เช่น ประสานวิทยากร ประสานแหล่งเรียนรู้ และแหล่งวิทยาการต่างๆที่จำเป็น
- (3) ต้องเป็นผู้ให้การสนับสนุน ส่งเสริมให้ครูพัฒนานักเรียนให้เกิดทักษะทางสังคม
- (4) ต้องให้คำแนะนำ คำปรึกษาแก่ครู เมื่อครูต้องการ
- (5) ต้องร่วมประชุมวางแผนกับคณะครูที่จะร่วมกันพัฒนานักเรียน
- (6) ต้องดำเนินการนิเทศภายใน เกี่ยวกับการพัฒนาการเรียนการสอนทักษะทางสังคมด้วยเทคนิควิธีต่างๆ
- (7) ต้องติดตามผล ประเมินผล การดำเนินกิจกรรมต่างๆเพื่อความสมบูรณ์ถูกต้องและมีการแก้ไขปรับปรุงพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น

แหล่งที่ระบุลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้บริหารที่เหมาะสมแก่การพัฒนาการเรียนการสอนของผู้เรียนอีกแหล่งคือ โครงการพัฒนาผู้บริหารต้นแบบ ปี พ.ศ. 2545 ของสำนักนโยบายและแผน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้ระบุไว้ในเกณฑ์การคัดเลือกผู้บริหารดีเด่นไว้ 2 ด้าน คือ

- (1) ความสามารถในการบริหารจัดการที่ส่งเสริมการปฏิรูปการเรียนรู้ตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ โดยมีบางหัวข้อเกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้โดยตรงได้แก่

- (1.1) ผู้บริหารสถานศึกษามีการบริหารที่ได้มาตรฐาน ดังนี้
- ผู้บริหารสถานศึกษาส่งเสริมความสัมพันธ์และความร่วมมือกับกรรมการสถานศึกษาและชุมชนในการพัฒนาการศึกษาและมีบทบาทในการส่งเสริมชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Learning Community)
 - ผู้บริหารสถานศึกษาส่งเสริมให้มีการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และความปลอดภัยของผู้เรียน
 - ผู้บริหารสถานศึกษาส่งเสริมและพัฒนาครูอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ครูมีประสิทธิภาพในการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ มีความสามารถในการแสวงหาความรู้ คิดวิเคราะห์ และสร้างองค์ความรู้เพื่อพัฒนาการเรียนการสอน
 - ผู้บริหารการศึกษาคจัดให้มีหลักสูตรที่เหมาะสมกับผู้เรียนและท้องถิ่น มีสื่อการเรียนการสอนที่เอื้อต่อการเรียนรู้
 - ส่งเสริมให้มีการจัดการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับหลักสูตร ความต้องการของผู้เรียนและท้องถิ่น
 - ส่งเสริมให้มีการจัดกิจกรรมและการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

(1.2) ผู้บริหารสถานศึกษามีภาวะผู้นำในลักษณะเป็นผู้นำทางวิชาการ

(1.3) ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นผู้อำนวยความสะดวกแก่บุคลากรในโรงเรียนและผู้เรียน

(1.4) ผู้บริหารสถานศึกษาส่งเสริมการนำเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารมาใช้ในการปฏิรูปการเรียนรู้

ประเด็นที่สำคัญ ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องมีผลการปฏิบัติงานดีเด่นด้านส่งเสริมผู้เรียนให้มีคุณลักษณะได้ตามมาตรฐานดังนี้

- ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์
- ผู้เรียนมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ มีวิจรรณญาณ มีความคิดสร้างสรรค์ คิดใต้วตรง และมีวิสัยทัศน์
- ผู้เรียนมีทักษะและมีความรู้ที่จำเป็นตามหลักสูตร
- ผู้เรียนมีทักษะในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองรักการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง
- ผู้เรียนมีทักษะในการทำงาน รักการทำงาน สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ และมีเจตคติที่ดีต่ออาชีพสุจริต
- ผู้เรียนมีสุขนิสัย สุขภาพกาย และสุขภาพจิตที่ดี
- ผู้เรียนมีสุนทรียภาพ และลักษณะนิสัย ด้านศิลปะ ดนตรีและกีฬา

แสดงให้เห็นว่าหลักเกณฑ์การคัดเลือกให้ความสำคัญต่อผลของการทำงานที่ควรเกิดขึ้นกับตัวผู้เรียน อันเป็นผลจากการปฏิบัติงานของผู้บริหาร

(2) ด้านที่สำคัญอีกด้านของการเป็นผู้บริหารสถานศึกษาที่ดีคือ ลักษณะประจำตน หรือที่เรียกกันว่าการครองตน คือการมีคุณธรรม จริยธรรม เป็นที่ยอมรับของสังคม โดยพิจารณาจาก

- (2.1) การอุทิศตนให้กับการปฏิบัติงานในสถานศึกษาอย่างต่อเนื่อง
- (2.2) มีความเมตตากรุณา มีความรับผิดชอบ ยุติธรรม ซื่อสัตย์ สุจริต

(2.3) มีการครองตนที่ดี ไม่มีหนี้สินล้นพ้นตัว ไม่เกี่ยวข้องกับ
อบายมุข สิ่งเสพติด

(2.4) ได้รับความศรัทธา และยอมรับด้านคุณธรรมจริยธรรมจาก
นักเรียน ครู เพื่อนผู้บริหารสถานศึกษา ผู้บังคับบัญชา
กรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครองนักเรียน ชุมชน และสังคม

ลักษณะทั้ง 4 ประการบ่งบอกถึงความเป็นคนดี จนสามารถเป็นที่พึ่ง
ในเชิงจริยธรรมและสามารถใช้เป็นแบบอย่างอ้างอิงในความเป็นคนดี ในฐานะ
สมาชิกของสังคม และในฐานะที่เป็นผู้นำองค์กรระดับสถานศึกษา ซึ่งไม่ว่า
จะมีขนาดเล็กหรือใหญ่ก็ตามย่อมมีความสำคัญในการอบรมสั่งสอนเยาวชน
ให้เป็นพลเมืองดีเท่าเทียมกัน คุณลักษณะของการเป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรม
จนเป็นที่ยอมรับของสังคมจึงเป็นความต้องการที่สำคัญ

ชาวลิต สุธาภิบาล (2543) ให้ข้อเสนอในงานวิจัยเกี่ยวกับลักษณะที่พึง
ปรารถนาของผู้บริหารโรงเรียนที่เหมาะสมกับการเรียนการสอนเพื่อความเป็น
พลเมืองดีว่า

(1) ผู้บริหารต้องสนับสนุนครูให้ทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริม
ค่านิยมพื้นฐาน 5 ประการให้กว้างขวางขึ้น

(2) พัฒนาค่านิยมพื้นฐาน 5 ประการให้ปรากฏอยู่ในโรงเรียนในรูปแบบ
ต่างๆ

ค่านิยมพื้นฐาน 5 ประการของคนไทยซึ่งเคยเป็นประเด็นสำคัญที่กระทรวง
ศึกษาธิการเคยรณรงค์อยู่ในโรงเรียนทั่วประเทศ มีใจความสำคัญคือให้นักเรียน
เป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ ซын ประหยัด อดทน และอดกลั้นต่อสิ่งเย้ายวน

แนวความคิดของต่างประเทศ

มีหลายประเทศที่กำหนดในเรื่องคุณลักษณะที่พึงปรารถนาของผู้บริหารโรงเรียน เช่น

★ ประเทศแคนาดา

ประเทศแคนาดาให้ความสำคัญกับบทบาทหน้าที่ของอาจารย์เป็นอย่างมาก เนื่องจากในทุกมณฑล บริหารงานโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน คือโรงเรียนสามารถดำเนินกิจกรรมใดๆที่เห็นว่าดี หรือเหมาะสมแก่การพัฒนาให้นักเรียนได้ แต่ต้องเสนอแผนโครงการให้คณะกรรมการสถานศึกษาของชุมชนตลอดจนผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้พิจารณาร่วมกันก่อน ดังนั้น ผู้ที่ทำหน้าที่อาจารย์ใหญ่หรือผู้บริหารโรงเรียนจึงต้องเป็นผู้ที่สามารถทำงานร่วมกับผู้ปกครอง ครู และผู้ที่เกี่ยวข้องได้ อาจารย์ใหญ่ จึงควรมีคุณสมบัติดังนี้

- (1) มีความเป็นผู้นำในการเรียนการสอน
- (2) กำกับดูแลการจัดการเรียนการสอนให้เป็นไปตามหลักสูตร และสอดคล้องกับชุมชน
- (3) ประเมินมาตรฐานการศึกษาของโรงเรียน
- (4) บริหารโรงเรียนอย่างมีหลัก มีเกณฑ์
- (5) ปรับปรุงพัฒนานักกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง

● ดัชนีบ่งชี้คุณลักษณะของผู้บริหารโรงเรียนที่เหมาะสมกับการส่งเสริมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดี

จากแนวความคิดและข้อกำหนดที่กล่าวมาแล้วข้างต้น บ่งชี้ให้เห็นว่าผู้บริหารมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการส่งเสริมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดี ซึ่งอาจรวมถึงการเรียนการสอนวิชาอื่นหรือคุณลักษณะอื่นๆ

ที่โรงเรียนพึงปลูกฝังให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน ลักษณะที่สามารถกำหนดเป็นตัวบ่งชี้พฤติกรรมที่พึงประสงค์ของผู้บริหาร ได้แก่

(1) **ความรู้ ความเข้าใจ** ซึ่งประกอบด้วยความรู้ความเข้าใจ เนื้อหาวิชาการ ตามสมควร อย่างน้อยต้องมีสัมมาทิส คือ มีความเข้าใจอย่างถูกต้อง ถูกแนวว่าเรื่องนั้นๆคืออะไร มีความหมายมีความสำคัญ และเชื่อมโยงกับเรื่องอื่นๆ อย่างไร เช่นเข้าใจว่า ความเป็นพลเมืองคืออะไร มีความหมายครอบคลุมถึงเรื่องใดบ้าง และมีความสัมพันธ์กับเนื้อหาวิชาต่างๆอย่างไร

(2) **ความสามารถในการนำ** คือคุณลักษณะของการริเริ่ม การเป็นผู้คิดก่อน เพื่อกระตุ้นให้ครูหรือผู้เกี่ยวข้องมองเห็นช่องทางในการปฏิบัติ ในสถานะที่ผู้บริหารเป็นผู้ทำงานในระดับบนขององค์กร ย่อมต้องมองเห็นภาพรวม กิจกรรม การดำเนินงาน และทรัพยากรขององค์กรได้ดีกว่า ผู้ปฏิบัติหน้าที่ครู โดยส่วนใหญ่คาดหวังว่าผู้บริหารจะเป็นผู้ริเริ่มกิจกรรมที่ดีและมีประโยชน์ต่อการพัฒนาผู้เรียน หลายครั้งที่ครูในโรงเรียนไม่กล้าคิดทำอะไรใหม่ๆเพียงเพราะไม่แน่ใจว่าผู้บริหารโรงเรียนคิดอย่างไร เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย

(3) **ความสามารถในการประสานงาน ประสานความคิด** คือคุณลักษณะของความสามารถในการดึงพลังจากส่วนต่างๆทั้ง ในโรงเรียน และนอกโรงเรียน เข้ามารวมทำกิจกรรม

(4) **ความสามารถในการส่งเสริม** คือการเอื้ออำนวยให้เกิดกำลังใจ ให้เกิดความสะดวกในการทำงาน ในการเรียนการสอน เนื่องจากกิจกรรมการพัฒนาความเป็นพลเมือง มีลักษณะกว้างขวางครอบคลุมกิจกรรมหลายด้าน ไม่ได้จำกัดขอบเขตอยู่เฉพาะในห้องเรียนหรือในโรงเรียน หรือแม้แต่จำกัดอยู่เฉพาะช่วงเวลาเรียนเท่านั้น จึงต้องการครูที่ทุ่มเทเอาใจใส่นักเรียนตลอดเวลา การส่งเสริมสนับสนุนจากผู้บังคับบัญชาจึงเป็นสิ่งจำเป็น

(5) ความสามารถในการประเมินและพัฒนา ในการทำกิจกรรมการเรียนรู้ การสอนจำเป็นต้องมีการประเมินและติดตามผล ตามกระบวนการของการ ประเมินเพื่อพัฒนา ทั้งนี้เพราะการเรียนการสอนกระทำอยู่ในสถานการณ์ของความแตกต่างหลากหลายทั้งในด้านความสนใจ ความรู้ความสามารถ พื้นฐาน ประสบการณ์เดิมของผู้เรียนและผู้ที่เกี่ยวข้อง แผนการดำเนินกิจกรรมจึงควร ได้รับการประเมินและติดตามผลจากผู้บริหารอย่างต่อเนื่องและชาญฉลาด

(6) ความประพฤติปฏิบัติตามหลักคุณธรรมจริยธรรมของวิชาชีพและของสังคม หมายถึงการปฏิบัติตนในฐานะของคนดี ของครูและผู้บริหารที่ดี จนสามารถเป็นแบบอย่างให้ผู้อื่นยึดถือเป็นแบบอย่างของผู้ประพฤติดีประพฤติชอบ ทั้งในการปฏิบัติหน้าที่ของครู ของผู้บริหารและในฐานะมนุษย์ปุถุชนคนหนึ่ง กล่าวโดยรวมคือเป็นคนที่ผู้เกี่ยวข้องทุกคนสามารถเคารพนับไหว้ได้อย่างไม่ตะขิดตะขวงใจ

บทที่ 4

ลักษณะที่พึงประสงค์ของครูที่เหมาะสมกับการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดี

ครูผู้สอนคือกลไกสำคัญในการสร้างให้เยาวชนมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ เนื่องจากครูคือผู้ที่ต้องอยู่ใกล้ชิดกับนักเรียนอยู่ตลอดเวลาของการดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอน ถึงแม้จะถือกันว่ายุคปัจจุบันคือยุคของเทคโนโลยีสื่อสาร ซึ่งมีความพยายามนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในการเรียนการสอน และส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ที่เน้นกิจกรรม เน้นกระบวนการเรียนรู้ แต่ครูผู้สอนก็ยังคงมีความสำคัญสำหรับนักเรียนในฐานะที่พึ่งทางด้านภูมิรู้และภูมิธรรม แม้ว่าครูอาจจะไม่ได้รับการกล่าวถึงในฐานะบุคลลคือบุคคลที่ควรบูชาเช่นแต่เดิม แต่ในฐานะของผู้อำนวยความสะดวกแก่การเรียนการสอนของนักเรียน หรือกัลยาณมิตรของศิษย์แต่ครูก็ต้องเป็นผู้ยกระดับจิตวิญญาณหรือผู้นำทางวิญญาณของศิษย์ตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุอยู่ตลอดไป

มีข้อเสนออยู่จำนวนมากเกี่ยวกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของครูสำหรับการทำหน้าที่พัฒนาศิษย์ให้เป็นคนดีของสังคม เช่น หน่วยศึกษานิเทศก์ของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติเดิม (2540) เห็นว่าลักษณะของครูที่เหมาะสมกับการสอนให้ผู้เรียนมีทักษะของความเป็นพลเมืองดี ดังนี้คือ

- (1) มองเห็นภาพของงานตลอดแนวได้แก่
 - รู้ขั้นตอนของการทำงาน
 - รู้ลักษณะของงาน (ยาก หรือง่าย)
 - จัดนักเรียนให้เหมาะสมกับงาน
- (2) รู้จุดประสงค์ของงานว่าทำเพื่ออะไร
- (3) มีความสามารถกระตุ้นและเสริมแรงได้แก่
 - รู้วิธีและสามารถเร้าความสนใจ กระตุ้นเสริมแรงให้นักเรียนแสดงความคิดเห็นและเสนอผลงาน
 - เสริมแรงทันทีที่นักเรียนตอบถูก
- (4) มีความสามารถในการประเมิน ตรวจสอบ รายงานผลและนำไปใช้ได้แก่
 - รู้วิธีประเมิน วิธีตรวจสอบผลงาน
 - สร้างหรือเลือกเกณฑ์ประเมินที่เหมาะสม
- (5) รู้พื้นฐานและความสามารถของนักเรียนเป็นรายบุคคลได้แก่
 - รู้ความสามารถ ความถนัดของนักเรียน
 - รู้จักเด็ก (จุดเด่น จุดด้อย)
- (6) มีความสามารถในการจัดประสบการณ์ ในการทำงานกลุ่มให้นักเรียนได้อย่างเหมาะสมได้แก่
 - กระตุ้นให้นักเรียนทำกิจกรรมกลุ่ม ตามบทบาทหน้าที่
 - วางแผนจัดประสบการณ์ได้อย่างเหมาะสม
- (7) มีความสามารถในการเลือกสถานการณ์ออกแบบบันทึก การจัดทำข้อมูลและนำผลไปใช้ได้เหมาะสม
- (8) มีความสามารถในการสื่อสารความหมายและการใช้คำถามกระตุ้นชี้แนะได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม

ในปี 2540 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้ตั้งคณะทำงานเพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์ความคิดเพื่อนำเสนอทฤษฎีการเรียนการสอนสำหรับเป็นพื้นฐานการปฏิรูปการเรียนการสอนแนวใหม่ 5 ทฤษฎี คือ

- (1) ทฤษฎีการเรียนรู้ที่มีความสุข
- (2) ทฤษฎีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม
- (3) ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อพัฒนากระบวนการคิด
- (4) ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสุนทรียภาพและลักษณะนิสัย : ศิลปะ ดนตรี กีฬา
- (5) ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสุนทรียภาพและลักษณะนิสัย : การฝึกฝน กาย วาจา ใจ

จากทฤษฎีดังกล่าว ทำให้เกิดดัชนีซึ่งนำมาใช้เป็นตัวบ่งชี้การเรียนของนักเรียนและการสอนที่พึงปรารถนาของครูเพื่อนำไปใช้เป็นตัวบ่งชี้แนวทางของนักเรียนและครูได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ในส่วนตัวบ่งชี้การสอนที่พึงสอดคล้องกับแนวปฏิรูปการสอนของครูมีดังนี้คือ

- (1) ครูเตรียมการสอนทั้งเนื้อหาและวิธีการ
- (2) ครูจัดสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศที่ปลุกเร้าหัวใจและเสริมแรงให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้
- (3) ครูเอาใจใส่ผู้เรียนเป็นรายบุคคล และแสดงความเมตตาต่อผู้เรียนอย่างทั่วถึง
- (4) ครูจัดกิจกรรมและสถานการณ์เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนได้แสดงออกและคิดอย่างสร้างสรรค์
- (5) ครูส่งเสริมให้ผู้เรียนฝึกคิด ฝึกทำ และฝึกปรับปรุงตน
- (6) ครูส่งเสริมกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกลุ่มพร้อมทั้งสังเกตส่วนดีและปรับปรุงส่วนด้อยของผู้เรียน

- (7) ครูใช้สื่อเพื่อฝึกคิดการแก้ปัญหา และการค้นพบความรู้
- (8) ครูใช้แหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายและเชื่อมประสบการณ์กับชีวิตจริง
- (9) ครูฝึกฝนกิจกรรมรายทและวินัยตามวิถีวัฒนธรรมไทย
- (10) ครูสังเกตและประเมินการพัฒนาการของผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง

ตัวบ่งชี้ทั้ง 10 ประการแสดงถึงลักษณะพฤติกรรมของครูอย่างครบวงจร การดำเนินกิจกรรมการส่งเสริมการเรียนรู้ โดยเริ่มตั้งแต่การเตรียมการสอน ทั้งเนื้อหาที่ไม่แยกออกจากวิธีการสอน การดำเนินกิจกรรมในลักษณะที่เอาใจใส่นักเรียนเป็นรายบุคคล ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ตามความถนัดและความสนใจ ส่งเสริมการคิดอย่างสร้างสรรค์ ท้ายสุดปิดกิจกรรมการเรียนการสอนด้วยการประเมินเพื่อพัฒนาผู้เรียน กรอบของลักษณะที่พึงปรารถนาดังกล่าวเป็นแนวทางกลางๆที่สามารถนำมาใช้กับการพัฒนาผู้เรียนให้มีความเป็นพลเมืองดีได้เป็นอย่างดี เนื่องจากการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นผู้มีความรู้ ทักษะคติและทักษะอันเกี่ยวข้องกับความเป็นพลเมืองดี จำเป็นต้องอาศัยการเรียนรู้ด้วยกิจกรรมมากกว่าการเรียนโดยเน้นเนื้อหาวิชาแต่เพียงอย่างเดียว

ในส่วนของการพัฒนาครู สำนักงานการศึกษาของกรุงเทพมหานครได้ร่วมกับคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒพัฒนาครูในสังกัดเพื่อตอบสนองแนวทางการเรียนการสอนเพื่อเน้นผู้เรียนให้เป็นคนเก่ง ดี และมีสุข โดยมีกิจกรรมหลายมิติแต่ในส่วนของคุณครู ได้เน้นที่การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เพื่อยอมรับแนวทางการปฏิรูปการศึกษาแนวใหม่ซึ่งให้ความสำคัญที่ผู้เรียน โดยกระบวนทัศน์ใหม่ที่ต้องการคือ

- (1) มีความเชื่อว่าผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ พัฒนาได้ ตามแนวคิดของปรัชญากลุ่มพัฒนาการนิยม
- (2) ครูต้องมองภาพรวมของผู้เรียน

- (3) พัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวม คือครูต้องมองผู้เรียน ด้วยความรัก ความเข้าใจ ผู้เรียนทุกคนมีศักยภาพที่จะเรียนรู้ มีพลังที่จะเรียนรู้
- (4) ผู้เรียนเป็นผู้กระทำกิจกรรมการเรียนรู้
- (5) ครูต้องเชื่อว่าความรู้เป็นสิ่งที่ต้องเกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา
- (6) การสอนของครู ครูเน้นกระบวนการมากกว่าเนื้อหา ต้องสร้างผู้เรียนให้มีพลังในการเรียนรู้
- (7) กิจกรรมการเรียนรู้เป็นโครงสร้างที่ยืดหยุ่นหลากหลาย การเรียนของผู้เรียนต้องเรียนแบบองค์รวมให้ความสำคัญทั้งความสามารถทางสติปัญญาและความสามารถในการพัฒนาทางอารมณ์ สามารถปรับและยืดหยุ่นได้อย่างหลากหลายให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมการเรียนรู้ในแต่ละท้องถิ่น

แนวทางการปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ข้างต้น ถือได้ว่าเป็นแกนหลัก ในความคิดของครูปัจจุบัน ที่จะต้องนำไปใช้พัฒนาผู้เรียนทุกด้านซึ่งผลได้สุดท้ายคือความเป็นพลเมืองที่ดีของสังคมไทย

แหล่งความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาครูแหล่งอื่นๆส่วนใหญ่ก็มีคำแนะนำ ในลักษณะที่ใกล้เคียงกัน เช่น สถาบันศิลปวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา ให้ความสำคัญว่าการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับการพัฒนาผู้เรียนให้มีลักษณะเก่ง ดี มีสุข คือ ต้องมี บทเรียนดี ครูสอนเป็น และทรัพยากรเพียงพอ ในส่วนของครูสอนเป็น มีตัวบ่งชี้คือ

- (1) ทำหน่วยการเรียนรู้ หรือการออกแบบประสบการณ์ (EAP- Experiential Activities Planner) โดยครูต้องเข้าใจความสัมพันธ์ ของวิธีสอนแบบต่างๆ โครงสร้างการสอน วัสดุการเรียนรู้ และ ขั้นตอนการเรียนรู้ดังนี้

- อุ่นเครื่อง คือการเตรียมความพร้อมให้ผู้เรียนเกิดความมั่นใจอย่างสนุกสนาน ทำท่าย
 - แนะนำปัญหา เช่น ใช้คำถามเพื่อท้าทายผู้เรียนให้คิด ค้นหา คำตอบ
 - ใ้ไตร่ตรองทางแก้เฉพาะตน เช่น ฝึกให้คิด ฝึกค้นหาคำตอบ ด้วยตนเอง
 - ระดมทางออกโดยกลุ่ม เช่น ให้ผู้เรียนแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกลุ่ม ฝึกการถกเถียงอภิปราย ยอมรับมุมมองที่หลากหลาย
 - สื่อสารทางออก เช่น ให้ผู้เรียนได้ฝึกตัดสินใจ วิพากษ์วิจารณ์ และนำเสนอข้อมูล
 - ถอดรหัสปรับใช้ เช่น ให้ผู้เรียนสรุปความรู้และประสบการณ์ ที่ได้นำไปปรับใช้กับชีวิต
- (2) เก่งจัดกิจกรรม ครูเข้าใจวิธีและรู้จักใช้เทคนิคการเรียนรู้ที่หลากหลายอย่างเหมาะสมสอดคล้องระหว่างระเบียบวิธีสอน โครงสร้างการสอนและวัสดุในการสอน
- (3) เลิศล้ำการสื่อสาร ครูต้องสื่อสารให้ผู้เรียนรู้อย่างมีระเบียบ 4 ขั้นตอน คือ บทนำ เนื้อหา บทสรุป และเชื่อมโยงปรับใช้ได้

กล่าวโดยยวมนคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของครูในการพัฒนาผู้เรียนให้ เกิดลักษณะที่ต้องการในฐานะของพลเมืองของประเทศคือเป็นคนดี คนมีความรู้ คนมีความรับผิดชอบถือว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและประเทศ ที่ต้องมีหน้าที่ในสถานภาพต่างๆกัน ย่อมต้องเป็นครูที่คุณลักษณะส่วนตน คุณลักษณะส่วนของงาน คุณลักษณะส่วนของสังคมที่แหล่งความคิดต่างๆ ให้ความเห็นที่ตรงกันจึงสามารถกำหนดเป็นดัชนีชี้วัดลักษณะพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของครูซึ่งเหมาะกับการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดีดังนี้

● ดัชนีบ่งชี้ลักษณะที่พึงประสงค์ของครูที่เหมาะสมกับการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดี

คุณลักษณะส่วนตัว

- (1) มีความประพฤติถูกต้องตรงตามหลักคุณธรรม จริยธรรม และจรรยาบรรณวิชาชีพ
- (2) ปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างแก่ผู้เรียนได้ทั้งในชีวิตส่วนตัวและในส่วนที่เกี่ยวกับบทบาทของหน้าที่พลเมือง
- (3) มีบุคลิกภาพที่เหมาะสมแก่ความเป็นครู และสุขภาพชนโดยทั่วไป

คุณลักษณะส่วนของงาน

- (1) มีความรู้ ความเข้าใจวิธีสอน กระบวนการสอนที่เน้นบทบาทและกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนตามหลักของการใช้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง
- (2) มีความสามารถในการใช้แผนกิจกรรมที่ตอบสนอง ความหลากหลายของความคิดเห็นหรือมุมมองที่แตกต่างกันของผู้เรียนได้
- (3) มีความสามารถในการเลือกกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีมากมายหลากหลายวิธีให้เหมาะสมกับบทเรียนโดยกิจกรรมเหล่านั้นต้องคำนึงถึงการเรียนรู้ อย่างมีส่วนร่วม และกิจกรรมที่เน้นการรับใช้สังคมด้วยนำความรู้จากชั้นเรียนไปประยุกต์ใช้
- (4) สามารถเชื่อมโยงและจับประเด็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมมาเป็นประเด็นของการเรียนรู้เพื่อให้เกิดความตระหนักในบทบาทหน้าที่ของความเป็นพลเมือง

คุณลักษณะส่วนสังคม

หัวใจสำคัญของการสอนเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองคือการให้ผู้เรียนสามารถปฏิบัติตนให้เป็นพลเมืองที่ดี ตามระบอบประชาธิปไตย ดังนั้นผู้เป็นครูที่รับผิดชอบในทุกสาระการเรียนรู้ทุกรายวิชาจึงมีคุณลักษณะส่วนของสังคมตามตัวบ่งชี้ต่อไปนี้

- (1) ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย
- (2) ปฏิบัติตนในสังคมของโรงเรียนอย่างผู้รับบทบาท หน้าที่ของตนเอง ทั้งต่อหน้าและลับหลังผู้เรียน เช่น เข้าสอนตรงเวลา มีเหตุผลที่ตรงตามหลักเหตุผลอันยึดประโยชน์ของส่วนรวมเป็นตัวตั้ง
- (3) ปฏิบัติตนกับเพื่อนร่วมงานอย่างเป็นไปตามหลักของมิตรภาพ เสมอภาค และสอดคล้องกับหลักวิชาการ
- (4) ไม่ปฏิบัติตนอย่างผู้หลงมกมายในเรื่องที่ไร้เหตุผล หรือแสดงความลำเอียงไปตามความคิดเห็นที่อาจมีการแบ่งฝักแบ่งฝ่ายในสังคม

ดัชนีบ่งชี้เหล่านี้คือกรอบความคิดของคุณลักษณะของครูที่เหมาะสมกับการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดี

บทที่ 5

ลักษณะกระบวนการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี

กิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อปลูกฝังความเป็นพลเมืองดีให้แก่ผู้เรียนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีความหลากหลายไปตามจุดเน้นของการจัดการศึกษา เช่น การสอนเพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม การสอนเพื่อพัฒนาค่านิยม การสอนเพื่อพัฒนาบุคลิกภาพ การสอนเพื่อให้ความรู้ความคิดและสร้างจิตสำนึกทางการเมือง

หน่วยศึกษานิเทศก์ของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เดิม (2540) เสนอหลักการการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาทักษะทางสังคมเพิ่มพูนความเป็นพลเมืองที่ดีดังนี้คือ

- (1) ออกแบบพฤติกรรมกรเรียนรู้ให้นักเรียนศึกษาและปฏิบัติ แล้วนักเรียนสรุปความรู้เองโดยครูคอยช่วยกระตุ้น หรือชี้แนะ
- (2) เลือกกิจกรรม วิธีการ ความซับซ้อนของเรื่องให้เหมาะสมกับนักเรียน
- (3) กิจกรรมที่จัดเพื่อพัฒนาทักษะทางสังคมชั้นแรกควรเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูล ส่วนในชั้นสูงขึ้นไปควรให้กิจกรรมที่มีการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และประเมินค่า

- (4) มองภาพของงานให้ตลอดแนวโดยรู้ลักษณะงานของเป็นขั้นเป็นตอนชัดเจน
- (5) ใช้เทคนิคหลายแบบเพื่อสร้างความสนใจนักเรียนอยู่ตลอดเวลา
- (6) จัดกิจกรรมที่เน้นสาระสำคัญต่อเนื่อง ไม่กระโดดข้ามไปข้ามมา
- (7) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนสามารถจัดอย่างบูรณาการได้
ทุกกลุ่มประสบการณ์

โดยขั้นตอนของการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาทักษะของการอยู่ร่วมกันในสังคมในฐานะพลเมืองของประเทศให้แก่นักเรียนควรมี 14 ขั้นตอนคือ

- (1) รับรู้และมองเห็นผลของการกระทำ
- (2) จำแนกผลของการกระทำได้ (ว่าดี- เลว ควร-ไม่ควรอย่างไร)
- (3) จัดลำดับคุณภาพของการกระทำ
- (4) จัดและนำเสนอระดับคุณภาพการกระทำของสมาชิกทุกคนในกลุ่ม
- (5) มีทักษะร่วมตัดสินใจเลือกกระทำได้อย่างเป็นเอกฉันท์
- (6) ภาควุมิใจในการใช้ระบบคุณค่าอย่างสม่ำเสมอ
- (7) ร่วมกันวางแผนปฏิบัติงานตลอดแนว
- (8) ร่วมกันจัดสรรงานตามความถนัด ความสามารถของแต่ละบุคคล
- (9) ร่วมกันลงมือปฏิบัติตามแผนอย่างเต็มความสามารถด้วยความชื่นชม
- (10) ร่วมกันตรวจสอบวิพากษ์วิจารณ์ และเสนอแนวทางปรับปรุงงาน
- (11) ร่วมกันเลือกแนวทางปรับปรุงงานที่ดีไปปฏิบัติ
- (12) ร่วมกันตรวจสอบการปฏิบัติงานตามแผน
- (13) ร่วมกันนำเสนอและเผยแพร่ผลสำเร็จของงานด้วยความภาคภูมิใจ
- (14) มั่นคง สม่่าเสมอ ชื่นชมภาคภูมิใจในการปฏิบัติการทำงานเพื่อประโยชน์ของสังคม

โครงการการศึกษาศักยภาพของเด็กไทย กองวิจัยการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2542) ได้รวบรวมรูปแบบการพัฒนาศักยภาพของเด็กไทย ในด้านคุณธรรมจริยธรรมไว้จำนวนหนึ่ง ได้แก่ การสอนที่ใช้กระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ กิจกรรมการแสดงบทบาทสมมติ การใช้กรณีตัวอย่าง การใช้สถานการณ์จำลอง การใช้ข่าวและเหตุการณ์ประจำวัน การใช้สื่อของจริง ของจำลอง และสื่อสมัยใหม่ การใช้เพลง การวาดภาพ การเล่านิทาน เป็นต้น

กิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองมีหลายวิธี โดยอาจแบ่งเป็นกลุ่มได้ดังนี้ตามลักษณะเด่นของการสอนนั้น ได้แก่

- การใช้กิจกรรมกลุ่ม หรือการเรียนแบบร่วมแรงร่วมใจ
- การเรียนโดยการใช้สื่อการสอน เช่น การใช้ข่าว ใช้ของจำลอง และสื่อสมัยใหม่อื่น
- การให้นักเรียนกระทำกิจกรรมเช่นการวาดภาพ การเล่านิทาน
- การกระทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม

● กิจกรรมที่ใช้กระบวนการกลุ่ม

การเรียนการสอนโดยกระบวนการกลุ่ม ช่วยทำให้เนื้อหาทางด้านคุณธรรม จริยธรรมของความเป็นพลเมือง กลายเป็นเรื่องที่มีชีวิตชีวาน่าสนใจ มีความเคลื่อนไหว นักเรียนสามารถมองเห็นแง่มุมที่แตกต่าง การใช้กระบวนการกลุ่ม มุ่งให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมทั้งทางด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์และการปฏิสัมพันธ์เป็นส่วนใหญ่ โดยมีการใช้กิจกรรมและสื่อการสอนหรือกิจกรรมอื่นมาประกอบ ตามความเหมาะสม ข้อดีของการเรียนการสอนด้วยกระบวนการกลุ่มคือ

(1) เป็นการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โดยครูต้องพยายามจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนมีโอกาสเข้าร่วมอย่างทั่วถึง และมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ทั้ง 4 ด้าน คือ

(1.1) ทางร่างกาย ได้แก่การลงมือปฏิบัติ หรือกระทำกิจกรรม การเรียนรู้ด้วยตนเอง การได้แสดงบทบาทร่วม ตามการมอบหมายของกลุ่ม

(1.2) ทางด้านอารมณ์ คือการเกิดความรู้สึกพอใจไม่พึงพอใจ ความสุข หรือแม้แต่ความรู้สึกไม่พึงพอใจ ซึ่งจะทำให้นักเรียนรู้จักเรียนรู้เรื่องของอารมณ์และการพัฒนาอารมณ์ของตนให้สอดคล้องกับกลุ่ม

(1.3) ทางด้านปัญญา คือการใช้สติปัญญาในการพิจารณา อภิปรายให้ความคิดเห็นอย่างมีเหตุผล จนสามารถค้นพบข้อสรุปในใจของตนเองเกี่ยวกับสิ่งที่เรียนรู้ได้

(1.4) ทางด้านสังคม คือการได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ได้มีโอกาสมีปฏิสัมพันธ์ มีโอกาสรับผิดชอบต่อหน้าที่ตามบทบาทในกลุ่ม

(2) ข้อดีอีกประการหนึ่งคือเป็นการสอนที่ยึดกลุ่มเป็นแหล่งความรู้ โดยการเรียนการสอนแนวนี้จะเปิดโอกาสให้นักเรียนได้เรียนรู้จากกลุ่ม เนื่องจากผู้เรียนจะเป็นผู้ให้ข้อมูล ประสพการณ์ ตัวอย่าง แนวความคิด ข้อสรุป แก่สมาชิกในกลุ่มเพื่อพิจารณา ศึกษา วิเคราะห์ หาข้อเท็จจริงประกอบร่วมกัน อันจะทำให้เกิดการบูรณาการ ประสพการณ์เดิม และความรู้ความเข้าใจของผู้เรียน ตลอดจนคุณลักษณะต่างๆเข้าด้วยกัน

(3) เป็นการสอนที่ยึดการค้นพบด้วยตนเอง การค้นพบเนื้อหาของคุณลักษณะต่างๆด้วยตนเอง จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความคิดรวบยอดได้อย่างถูกต้อง ซึ่งจะส่งผลให้เกิดพฤติกรรมการแสดงออกสอดคล้องกัน

(4) เป็นการสอนที่ให้ความสำคัญของการนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน เนื่องจากการจัดการเรียนการสอนที่มีลักษณะของการยืดหยุ่น เคลื่อนไหวไปตามลักษณะของกลุ่ม การสร้างประเด็นของกลุ่มได้มาจากความต้องการหรือปัญหาสังคม เนื้อหากิจกรรมเข้ากับเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ผู้เรียนจึงโยงเข้ากับเหตุการณ์ต่างๆได้อย่างถูกต้อง

จิราภรณ์ หุ่นตระกูล ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของครูว่า

(1) ก่อนใช้บทบาทสมมติครูควรศึกษาทำความเข้าใจในขั้นตอนการดำเนินการก่อน

(2) ครูควรคำนึงถึงความเหมาะสมของสภาพโรงเรียนและความพร้อมของนักเรียนในการใช้บทบาทสมมติ

(3) ครูควรมีบุคลิกภาพที่เป็นคนใจเย็น ยิ้มแย้มแจ่มใสเป็นกันเองกับนักเรียน เพื่อสร้างบรรยากาศที่เป็นมิตร ไม่ใจร้อนหรือรีบร้อนขัดกลางคัน ในระหว่างที่นักเรียนแสดงต้องพยายามกระตุ้นและเปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงออกอย่างอิสระและเต็มความสามารถ แต่ในขณะที่เดียวกันก็ต้องรู้จักจังหวะที่จะขัดหรือตัดบทในกรณีที่การแสดงเยิ่นเย้อ ไม่ตรงประเด็น

● การสอนโดยใช้บทบาทสมมติ

การสอนโดยการ角色扮演 เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีโอกาสแสดงออกด้วยการกำหนดบทบาทหน้าที่ตามความจำเป็นของเหตุการณ์ จะทำให้นักเรียนเกิดความรู้สึกนึกคิดในบทบาทที่ตนเอง ได้ทดลองสมมุติให้ตนเองเป็นผู้มีบทบาทดังกล่าวในเรื่องจะส่งผลเกิดความรู้ความเข้าใจอย่างซาบซึ้ง

พรรัตน์ แก่นทอง ศึกษาการใช้บทบาทสมมติเช่นเดียวกันแต่โยงกับการพัฒนาความรับผิดชอบต่อชุมชน ของนักเรียนชั้นมัธยมชั้นปีที่ 1 โรงเรียนสายน้ำผึ้ง กรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาพบว่านักเรียนที่ได้ผ่านการสอนด้วยบทบาทสมมติ มีพัฒนาการทางด้านความรับผิดชอบต่อชุมชนสูงกว่าก่อนผ่านกิจกรรมบทบาทสมมติและสูงกว่าใช้วิธีสอนตามปกติ

พรรัตน์ให้ข้อเสนอแนะว่าบทบาทสมมติเป็นเครื่องมือที่จะช่วยพัฒนาให้นักเรียนได้อย่างดี โดยจะช่วยให้ นักเรียนเกิดการเรียนรู้ด้านต่างๆหลายด้าน เช่นส่งเสริมให้พัฒนาความรู้สึที่ดีเกี่ยวกับตนเอง นักเรียนมีโอกาสสำรวจค่านิยมของตนและหาหลักยึดเหนี่ยวสำหรับชีวิตของตน อีกทั้งยังพัฒนาความสามัคคี รู้จักการแก้ปัญหา ปฏิบัติตนเมื่ออยู่ในกลุ่มได้อย่างเหมาะสม

● การเรียนการสอนแบบร่วมแรงร่วมใจ (Cooperative Learning)

การเรียนการสอนวิธีนี้ให้ประโยชน์ต่อการพัฒนา ค่านิยม บุคลิกลักษณะ จริยธรรม และความเป็นพลเมืองอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการสร้างความเป็นพลเมือง วิธีนี้ จะช่วยให้ผู้เรียนคุ้นเคยกับกิจกรรมในระบอบประชาธิปไตย เนื่องจากจะช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้ ที่จะให้เรียนที่จะเปลี่ยนบทบาทความรับผิดชอบ เรียนรู้ที่จะฟังคนอื่น เรียนรู้ที่จะแลกเปลี่ยนทัศนะ ค่านิยม และเรียนรู้ที่บรรลุถึงผลดีที่พึงได้รับร่วมกันอันเป็นสาระสำคัญของระบอบประชาธิปไตย

วิธีการเรียนแบบนี้ สามารถนำมาใช้ร่วมกับการสอนแบบต่างๆ รวมทั้งในการเล่น เดวิดและโรเจอร์ จอห์นสัน บรรยายถึงตัวบ่งชี้ลักษณะที่ดีของการเรียนการสอนแบบร่วมแรงร่วมใจไว้ 2 ประการ คือ

(1) การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในทางบวก คือผู้เรียนต้องคิดว่าการรวมพลังกันคือที่มาของผลดีร่วมกัน ต้องคิดในลักษณะ All for one and one for All หรือ ร่วมกันเราอยู่ แยกกันเราตาย หรือ จมก็จมด้วยกัน

(2) ปฏิสัมพันธ์แบบตัวต่อตัว (Face to Face interaction) การทำงานร่วมกัน ต้องการการติดต่อสื่อสารกันโดยตรง ทั้งต้องพูด ฟัง อธิบาย การแสดงความรู้สึก ทำให้สมาชิกในกลุ่มเกิดลักษณะเหล่านี้

(2.1) ความรับผิดชอบของแต่ละคน ผู้เรียนแต่ละคนต้องมีขอบเขตของความรับผิดชอบในงานแตกต่างกันไปตามสัดส่วนไม่ใช่ปล่อยให้คนหนึ่งของคนใดคนหนึ่ง

(2.2) ทักษะของการสื่อสารและการทำงานกลุ่มเล็ก ผู้เรียนต้องได้รับการสอนเกี่ยวกับการทำงานในกลุ่ม ต้องให้รู้ให้เข้าใจทักษะในการทำงาน

(2.3) กระบวนการผู้เรียนต้องมีช่วงเวลา วิเคราะห์ อภิปรายถึงวิธีการที่ทำให้กลุ่มของตนดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมทั้งทำให้ความล้มพันธ์ในกลุ่มพัฒนาขึ้น

ในปี 2544 อรวรรณ หนูชูเชื้อ ได้ศึกษานำวิธีการเรียนการสอนแบบร่วมแรงร่วมใจมาทดลองสอนในชื่อว่าวิธีการเรียนแบบร่วมมือโดยเชื่อมโยงกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 พบว่า 1) ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาท้องถิ่นของเราของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่สอนโดยการเรียนแบบร่วมมือ สูงกว่านักเรียนที่ได้รับการสอนแบบปกติ 2) นักเรียนที่เรียนวิชาท้องถิ่นของเราด้วยการสอนโดยการเรียนแบบร่วมมือทำให้พฤติกรรมประชาธิปไตยหลังการสอนสูงกว่านักเรียนที่ได้รับการสอนแบบปกติ 3) นักเรียนที่เรียนวิชาท้องถิ่นของเราด้วยการสอนโดยการเรียนแบบร่วมมือทำให้พฤติกรรมประชาธิปไตยหลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลอง

● การเรียนการสอนด้วยการรับใช้สังคม (Service - Learning)

การเรียนการสอนด้วยวิธีนี้เป็น การเรียนโดยผ่านกิจกรรมที่นักเรียน นำความรู้จากที่ได้ในห้องเรียนไปประยุกต์ใช้กับกิจกรรมที่เป็นประโยชน์หรือ ตรงกับความต้องการ ความจำเป็นของสังคม เช่น กิจกรรมการอ่านหนังสือให้ คนชราฟัง กิจกรรมการนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาวิเคราะห์สภาวะน้ำเสีย ในท้องถิ่น เป็นต้น

ข้อดีของการเรียนด้วยวิธีนี้ คือ

- (1) เป็นการฝึกให้นักเรียนได้มีโอกาสเรียนรู้สภาพความเป็นจริงของ สังคมด้วยประสบการณ์ตรง เนื่องจากชุมชนแต่ละแห่งมีสภาพการณ์ ที่แตกต่างกันอย่างมาก บางแห่งก็มีความละเอียดซับซ้อนไม่ตรงกับ ตำราที่เรียน
- (2) เปิดโอกาสให้นักเรียนนำความรู้ที่ได้รับจากในชั้นเรียนประยุกต์ เข้ากับสถานการณ์จริง ทำให้เกิดต่อยอดความรู้ที่เกี่ยวข้องกับ ชีวิตจริง รวมทั้งอาจจะต้องค้นคว้าเพิ่มเติมเพื่ออธิบายสถานการณ์ ที่พบ
- (3) ความรู้ที่ได้รับเป็นความรู้จากประสบการณ์ตรง ผ่านการแก้ปัญหา การกระทำทุกขั้นตอน ย่อมมีความหมาย มีความชัดเจน สามารถ ตกผลึกอยู่ในความทรงจำได้มากกว่าการเรียนจากตำราใน ห้องเรียนแต่เพียงอย่างเดียว
- (4) เป็นการฝึกประสบการณ์ของการเป็นพลเมือง ได้เรียนรู้บทบาทของ การเป็นสมาชิกของชุมชน อย่างผู้มีความรู้ ความคิด มีความรู้สึก รับผิดชอบ ตระหนักในบทบาทความรับผิดชอบ ร่วมแก้ไขปัญหา ของชุมชนด้วยตนเอง

วิธีการสอนด้วยการปลูกฝังความรับผิดชอบและรับใช้สังคม มีหลายวิธีเช่น

มอบงานให้รับผิดชอบ เพื่อให้ผู้เรียนเรียนรู้บทบาทหน้าที่ที่ทุกคนพึงมีต่อสังคมและผู้อื่น งานในโรงเรียน เช่น งานประจำ ได้แก่ การลบกระดาน การทำความสะอาดห้องเรียน การดูแลทำความสะอาด โรงอาหาร เป็นต้น งานช่วยเหลือครู เช่น ช่วยหาข้อมูลในห้องสมุด ช่วยแผนกิจกรรม ช่วยดูแลนักกีฬา เป็นต้น งานในโรงเรียน เช่น เป็นเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย เป็นพิธีกรตอนเช้าแถวตอนเช้า เป็นตุลาการนักเรียน ช่วยงานป้องกันยาเสพติดในโรงเรียน เป็นต้น

โครงการบริการโรงเรียน เป็นโครงการที่อาจจัดแยกเป็นรายบุคคลหรือจัดเป็นกลุ่มชั้นเรียนก็ได้ และสามารถจัดเป็นกิจกรรมพิเศษหรือเป็นส่วนหนึ่งของรายวิชา ได้แก่ กิจกรรมเหล่านี้ การเก็บขยะ วาดภาพเตือนใจ ทหารายได้ ช่วยซื้ออุปกรณ์การเรียนการสอนให้โรงเรียน ออกหนังสือพิมพ์โรงเรียนช่วยงานธุรการโรงเรียนร่วมมือจัดกิจกรรมกับองค์กรเยาวชน เป็นองค์กรปกครองนักเรียน เป็นต้น

โครงการติววิชาและให้ความช่วยเหลือข้ามอายุ เป็นโครงการที่นักเรียนรุ่นพี่ให้ความช่วยเหลือด้านวิชาการแก่รุ่นน้อง โครงการเช่นนี้จะช่วยให้นักเรียนทั้งสองฝ่ายได้รับผลประโยชน์ โดยรุ่นพี่จะได้รับความภาคภูมิใจ ได้ประสบการณ์ และทำให้ความรู้แน่นขึ้น ส่วนรุ่นน้องเข้าใจวิชาที่เรียนและได้แบบอย่างของความเป็นคนเก่งวิชาการและเก่งการถ่ายทอด

โครงการรับใช้ชุมชน เป็นโครงการที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้นำความรู้อยู่ในชั้นเรียนไปใช้ในโครงการกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน เช่น ในรัฐแมริแลนด์ได้ออกกฎให้นักเรียนชั้นมัธยมปลายต้องทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนอย่างน้อย 75 ชั่วโมงตลอดหลักสูตร เช่นเดียวกับรัฐนิวเจอร์ซีย์ ในเขตการศึกษาไรย์และเซตโรเชสเตอร์ ซิตี้ ก็กำหนดเกณฑ์การจบประการหนึ่งของ

นักเรียนระดับมัธยมปลายโดยกำหนดให้นักเรียนทำกิจกรรมรับใช้ชุมชน เช่นเดียวกัน

นอกจากนี้กิจกรรมรับใช้ชุมชนยังมีอีกหลากหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับสภาพความเป็นจริงของแต่ละถิ่นแต่ละที่ ที่จัดกันมาทั้งในระดับประถมและมัธยมศึกษา ได้แก่ การดูแลเด็กเล็ก การเก็บขยะ ศูนย์ดูแลผู้สูงอายุ การช่วยเหลืองานราชการ การดูแลเด็กพิการ การอ่านหนังสือให้คนชราฟัง การช่วยเขียนจดหมายให้แก่คนตาบอดหรือผู้ที่ไม่สามารถเขียนไม่ได้หรือใช้ภาษาอังกฤษไม่ได้ การหาทุนให้แก่งานการกุศลในท้องถิ่น การเยี่ยมเยียน คนไข้ อนาถาในโรงพยาบาล เป็นต้น

ตัวอย่างการใช้วิธีการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมในต่างประเทศ

ตัวอย่างของการใช้วิธีการเรียนในลักษณะนี้ในต่างประเทศ เช่น กรณีต่อไปนี้

(1) นักเรียนระดับมัธยมศึกษาของโรงเรียนวอชิงตัน อะคาเดมี ในรัฐไวมินห์ ทำการศึกษาและจัดกิจกรรมรณรงค์เพื่อการเพิ่มจำนวนประชากรของปลาแซลมอน ในแถบแม่น้ำ East Machias โดยความร่วมมือกับองค์กรภาครัฐและเอกชนหลายองค์กรเช่น มหาวิทยาลัยไวมินห์ โครงการฟื้นฟูพื้นที่ที่อยู่อาศัยของปลาแซลมอน กองทุนปลาแซลมอนในแอตแลนติก และกองทุนปลาแซลมอนในแถบตะวันออกตอนล่าง โดยนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายได้นำเอาลูกปลาแซลมอนมาเลี้ยงอนุบาลในบ่อที่มีการควบคุมอุณหภูมิที่ใกล้เคียงกับอุณหภูมิของน้ำจริงและก่อนที่จะปล่อยลงแม่น้ำนักเรียนได้มีการเดินทางไปศึกษาภาวะแวดล้อม วิเคราะห์สภาวะทางด้านฟิสิกส์ เคมีและชีววิทยา อุณหภูมิ วัตถุประสงค์คุณภาพของน้ำ ศึกษาสภาพความเป็นกรดเป็นด่างของน้ำ สัมภาษณ์ประชาชนที่เกี่ยวข้อง ท้ายสุดได้จัดทำวิดิทัศน์เพื่อนำเสนอแนวคิดและข้อเท็จจริงแก่ที่ประชุมสัมมนาผู้มีหน้าที่เกี่ยวกับการจัดการเรื่องน้ำของรัฐ

แม้ว่าผลของการกระทำอย่างต่อเนื่องของนักเรียนในโรงเรียนแห่งนี้จะไม่ส่งผลให้เกิดการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรปลาแซลมอนอย่างมากมายนัก เนื่องจากมีปัญหาเชิงซ้อนหลายอย่าง แต่ก็ส่งผลให้ประชาชนมีความตื่นตัวเห็นคุณค่าของการอนุรักษ์สภาวะแวดล้อมและรักษาคุณภาพของน้ำเพิ่มมากขึ้น ที่สำคัญคือทำให้นักเรียนที่ได้มีเรียนมีความรู้เกี่ยวกับเคมี ชีวะ และฟิสิกส์ ได้เกิดประสบการณ์ในการประยุกต์ใช้ความรู้กับสถานการณ์จริง ได้เรียนรู้ความคิดความเห็นของประชาชนในสถานการณ์จริง รวมทั้งได้เรียนรู้ถึงผลของความรับผิดชอบและไม่รับผิดชอบของคนทั่วไป (Donald Sprangers. May 2004; 26 - 27)

(2) กรณีที่สองเป็นเรื่องของนักเรียนจากโรงเรียน Centennial High School จัดทำโครงการที่มีชื่อว่า SAFEH2O โดยการนำของครู Ed Rohde โครงการมีเจตนาเริ่มต้นที่จะให้บริการการตรวจสอบคุณภาพของน้ำให้แก่ชุมชนโดยไม่หวังผลกำไร โดยเริ่มจากการรับสมัครนักเรียนอาสาสมัครจำนวนหนึ่งแล้วขอรับบริจาคเครื่องมือวัดแสง UV และชุดเครื่องมือตรวจคุณภาพน้ำเพื่อวัดคุณภาพของน้ำดื่ม ระดับความเข้มข้นของความเป็นกรดความเป็นด่าง ระดับของแบคทีเรีย คลอรีน และสารตะกั่ว งานทดลองขั้นแรกคือเริ่มให้นักเรียนทดสอบน้ำที่อยู่ใกล้ตัวคือน้ำในบ่อน้ำพุของโรงเรียน หลังจากมีความพร้อมและความมั่นใจในเครื่องมือและความเข้าใจของทีมงาน ทางโครงการก็เริ่มให้บริการในวงกว้างขึ้น โดยให้นักเรียนอื่นๆที่สนใจนำน้ำจากที่บ้านมารับการตรวจ และให้บริการแก่ประชาชนโดยทั่วไป เมื่อเวลาผ่านไป 5 ปี โครงการนี้เริ่มมีความมั่นคงมากยิ่งขึ้น แม้ว่านักเรียนรุ่นบุกเบิกสำเร็จการศึกษาออกไปแต่ก็มีสมาชิกมาเพิ่มขึ้นเป็น 80 คน ในแง่ธุรกิจสามารถมีรายได้และงบประมาณดำเนินการของตนเองจนจัดเป็นทุนสนับสนุนการเรียนวิทยาศาสตร์ได้ ในแง่การสร้างเครือข่ายสามารถ สื่อสารความรู้โดยตรงไปยังชุมชน โรงพยาบาล ในท้องถิ่น และโรงเรียนอื่นๆ โครงการสามารถจัดตั้งแผนกวิจัย และพัฒนาโดย

งานชิ้นแรกแผนกวิจัยและพัฒนาคือการผลิตสบู่อ่างมือที่ไม่เป็นพิษกับคนและไม่เพิ่มมลภาวะให้แก่ น้ำ (Ed Rohde . 2004 p. 28 - 29)

ในประเทศไทยพบว่ามีงานวิจัยการเรียนการสอนที่ใช้การเรียนรู้เชื่อมโยงกับชุมชนอยู่หลายงาน ซึ่งผลงานวิจัยได้บ่งชี้ว่าได้ผลดีกว่าการสอนด้วยวิธีปกติ เช่น งานของ ชัยยศ อิ่มสุวรรณ์ (2543) ศึกษาการพัฒนารูปแบบการศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนพบว่า 1) ปัญหาการพัฒนาที่ยั่งยืนในชุมชน เป็นปัญหาที่เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้รับผลกระทบจากพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ชุมชนในฐานะระบบสังคมเสียดุลยภาพ โครงการการศึกษาชุมชนได้ถูกนำมาใช้เป็นวิถีทางในการแก้ปัญหา โครงการดังกล่าวเสริมสร้างบูรณาการในชุมชน โดยการให้มีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนและจัดการเป้าหมายของโครงการคือการแก้ปัญหาชุมชน และมุ่งหมายให้สมาชิกส่วนใหญ่ในชุมชนได้รับประโยชน์จากโครงการ 2) รูปแบบการศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน จำแนกออกเป็น 2 รูปแบบ คือ รูปแบบอิงชุมชนที่ชุมชนเป็นผู้ริเริ่มและรูปแบบอิงสถาบันซึ่งหน่วยงานภายนอกเป็นผู้ริเริ่ม ซึ่งรูปแบบที่ชุมชนเป็นผู้ริเริ่มเป็นรูปแบบที่เหมาะสมสำหรับชุมชนที่มีผู้นำที่เข้มแข็งและมีศักยภาพพื้นฐาน รูปแบบนี้เน้นแนวความคิดการพึ่งตนเอง การมีส่วนร่วมและการใช้ทรัพยากร ตลอดจนภูมิปัญญาภายในชุมชน โครงการดังกล่าวเกิดขึ้นโดยชุมชนเอง และมีเป้าหมายในการพัฒนาความสามารถของสมาชิกเพื่อแก้ปัญหการพัฒนาที่ยั่งยืน ส่วนรูปแบบที่หน่วยงานภายนอกเป็นผู้ริเริ่ม เป็นรูปแบบที่เหมาะสมสำหรับชุมชนที่ประสบปัญหาเกินขอบเขตความสามารถของชุมชน การแก้ปัญหาจำเป็นต้องอาศัยความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นต้นว่า องค์การระหว่างประเทศ หน่วยงานรัฐ หรือโครงการในพระราชดำริ อย่างไรก็ตามการจัดกิจกรรมการศึกษาในโครงการดังกล่าวมีเป้าหมายที่จะสร้างการมีส่วนร่วมการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และศักยภาพของสมาชิกเพื่อแก้ปัญหามาตรับได้เองเช่นกัน

ชวาลา เวชยันต์ (2544) ได้ศึกษาการพัฒนาแบบการเรียนการสอนที่ใช้เทคนิคการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม เพื่อส่งเสริมความตระหนักในการรับใช้สังคม ทักษะการแก้ปัญหา และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น พบว่า (1) แบบการเรียนการสอนที่ใช้เทคนิคการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมฯ ประกอบด้วยองค์ประกอบ 6 องค์ประกอบ คือ เป้าหมาย หลักการและเหตุผล เทคนิคและวิธีการเรียนการสอน บทบาทผู้เรียน บทบาทผู้สอน สื่อวัสดุอุปกรณ์การเรียนการสอน (2) เทคนิคและวิธีการเรียนการสอนมีองค์ประกอบย่อย รวมเรียกว่าเทคนิคการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม สำหรับองค์ประกอบรองมี 4 ประการ คือ การเรียนวิชาการ การทำกิจกรรมรับใช้สังคม การไต่ตรอง การประเมินและแสดงผลงาน (3) กระบวนการบูรณาการแบบการเรียนการสอนที่พัฒนาขึ้นในรายวิชา สามารถแบ่งออกเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงการเตรียมการ ช่วงการทำกิจกรรมรับใช้สังคม ช่วงการสรุป นำเสนอ และประเมินผล โดยทุกช่วงจะมีการดำเนินการวิชาการและการไต่ตรองไปพร้อมกัน (4) กรณีศึกษาที่เรียนด้วยแบบการเรียนการสอนที่พัฒนาขึ้นมีคะแนนเฉลี่ยความตระหนักในการรับใช้สังคม สูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 (5) กรณีศึกษาที่เรียนด้วยแบบการเรียนการสอนที่พัฒนาขึ้นมีคะแนนเฉลี่ยทักษะการแก้ปัญหา สูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.5 (6) กรณีศึกษาที่เรียนด้วยแบบการเรียนที่พัฒนาขึ้น มีคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ทั้งรายวิชาสังคมศึกษา และรายวิชาภาษาอังกฤษ สูงกว่ากรณีศึกษาที่เรียนด้วยการเรียนการสอนแบบปกติ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และ (7) กรณีศึกษาที่ทำการสังเกตพฤติกรรมที่พัฒนาการพฤติกรรมรับใช้สังคมสูงขึ้นตามลำดับ

พอเพ็ญ ไกรนรา, และ คณะ (2546) ศึกษาการบูรณาการรูปแบบ การเรียนรู้วิถีชุมชนกับการเรียนการสอนรายวิชามานุษยวิทยาสุขภาพสำหรับนัก ศึกษาพยาบาลศาสตร์พบว่า การเรียนรู้วิถีชุมชน มีแนวคิดและกระบวนการ เรียนรู้ที่สามารถตอบสนององค์ประกอบของรายวิชามานุษยวิทยาสุขภาพ โดย นำวิธีการทางมานุษยวิทยามาใช้ในการศึกษาและวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และภูมิปัญญาไทย ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ สุขภาพ ดังนั้นการนำรูปแบบการเรียนรู้วิถีชุมชนมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ดังกล่าว นอกจากจะช่วยลดเวลาที่ใช้ในการเรียนการสอนในชั้นเรียนได้แล้ว นักศึกษายังได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริงในชุมชน อันจะส่งเสริมให้เกิด ความคิดใคร่ครวญ (Reflection) เพื่อนำไปสู่การเชื่อมโยงกับหลักการ และ ทฤษฎีต่างๆ ได้ชัดเจนมากขึ้น ช่วยให้นักศึกษามีความสุข สนุกในการเรียน นำไปสู่การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ การศึกษาประสิทธิภาพของรูปแบบ เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ก่อนเรียน และหลังเรียน คะแนนทดสอบหลังเรียนรู้ (ร้อยละ 71.08) สูงกว่าก่อนเรียนรู้ (ร้อยละ 62.03) อย่างมีนัยสำคัญที่ .001 มีความพึงพอใจต่อรูปแบบการเรียนรู้ในชุมชน มากกว่าเรียนรู้ในชั้นเรียน นักศึกษามีความสุขต่อการเรียนรู้ในระดับมาก ประชาชนในชุมชนที่เป็นแหล่ง เรียนรู้ของนักศึกษา มีความพึงพอใจต่อรูปแบบการเรียนรู้ของนักศึกษา ยกเว้นเรื่องระยะเวลา ซึ่งมีความคิดเห็นสอดคล้องกับนักศึกษาว่า มีระยะเวลา เรียนรู้ในชุมชนน้อยเกินไป

● กิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้เพลงและเกม

ไม่ว่าจะเป็นยุคสมัยใด เพลงและเกมยังคงเป็นกิจกรรมที่ทำให้ผู้มีส่วน ร่วม มีความสุข สนุกสนานโดยซึมซับเนื้อหา เนื้อหาสาระ คติธรรมได้ ตามโอกาสอันควร

เพลงที่นำมาสอนควรเป็นเพลงที่มีเนื้อความสั้น ง่ายและมีความหมาย ตรงกับบทเรียนที่สอนอาจเป็นเพลงประเภทกล่อมเด็ก หรือเพลงแปลงเนื้อ จากเพลงไทยสากล เพลงพื้นบ้าน เพลงยอดนิยมตามยุคตามสมัย

● การสอนโดยใช้กรณีตัวอย่าง

กรณีตัวอย่างเป็นอีกกิจกรรมการเรียนการสอนหนึ่งที่สามารถหยิบเอา เหตุการณ์ที่เป็นเรื่องจริง หรือเป็นเรื่องแต่งขึ้นจากเค้าโครงเรื่องจริงที่มีดิชวน ให้คิดได้หลายแง่หลายมุม บางเรื่องอาจจะเป็นประเด็นขัดแย้งทางจริยธรรมที่สามารถมองได้ทั้งถูกและผิด บางเรื่องเป็นประเด็นถกเถียงกันได้ในแง่ของการ ปฏิบัติหน้าที่ของความเป็นพลเมือง กระบวนการเรียนด้วยวิธีนี้จะช่วยฝึกให้นักเรียนมีความเข้าใจในเหตุการณ์อย่างเป็นรูปธรรม กระตุ้นให้หาข้อสรุปอย่าง สร้างสรรค์และเป็นประโยชน์ บนฐานของเหตุและผล ฝึกการรับฟังความคิดเห็น ของผู้อื่นซึ่งมีมุมมองที่แตกต่างกัน และช่วยให้พัฒนาทักษะของการอภิปราย กล้าเสนอความคิดเห็นซึ่งอาจเป็นความเห็นซึ่งแตกต่างจากผู้อื่น

● การเรียนรู้จากข่าวและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสังคม

ในปัจจุบันเป็นยุคที่ข่าวสารแพร่กระจายอย่างรวดเร็วและหลายช่องทาง วิทยุโทรทัศน์และหนังสือพิมพ์ไม่ใช่ของแปลกของหายากสำหรับครอบครัวยุคใหม่เหมือนดังเช่นแต่ก่อน การติดตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสังคมจะทำให้มองเห็นมุมมองที่แตกต่างกัน เห็นเคลื่อนไหวทางสังคม ได้เรียนรู้เหตุและผล จากบุคคลที่มีตัวตนจริง มีบทบาทอยู่ในสังคมตามสถานภาพ และหน้าที่ของแต่ละคน

อาจารย์อ่ำไพ สุจริตกุล ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการสอนเพื่อพัฒนาให้เกิดคุณลักษณะที่ดีที่พึงประสงค์ว่าต้องใช้วิธีการเร้าใจ ปลูกใจให้เข้มแข็ง คึกคัก กล้าต่อต้านความคิดและการกระทำที่ผิด อาจหาญในการกระทำความดี โดยใช้หลัก 3 ประการ คือ

- (1) โจมตีข้อผิดพลาด แสดงความรังเกียจ และประณามคนโกง คนชั่ว คนเห็นแก่ตัว คนทุจริตผิดศีลธรรมด้วยถ้อยคำที่รุนแรงเจ็บปวด
- (2) ยกย่องการกระทำหรือบุคคลที่ควรยกย่อง ตีเตียนการกระทำของบุคคลที่ควรตีเตียน เปรียบเทียบความดีความชั่วให้เห็นชัดเจน เพื่อนักเรียนจะได้เลือกปฏิบัติได้ถูกต้อง
- (3) เตือนให้เห็นพิษภัยร้ายแรงของการกระทำชั่ว จนเกิดความรังเกียจที่จะทำชั่วทำบาป โนมน้ำใจให้กล้ากระทำดี จนเกิดศรัทธาอย่างแรงกล้าที่จะทำความดี และมั่นใจในผลแห่งกรรมดี

● การใช้สมุดสะสมคะแนนความดี

กลวิธีการส่งเสริมความดีอีกวิธีหนึ่งคือการใช้สมุดสะสมคะแนนความดีของโรงเรียนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานบางโรงเรียนเช่นโรงเรียนมัธยมวัดดุสิตาราม ใช้สมุดสะสมคะแนนความดีเพื่อกระตุ้นให้นักเรียนแสดงพฤติกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและต่อสังคม กลวิธีนี้พบในโรงเรียนระดับประถมและมัธยมศึกษาโดยทั่วไป เพียงแต่ปัจจุบันอาจลดความสนใจลง

อย่างไรก็ตามหากพิจารณาเรื่องการสร้างความเป็นพลเมืองในมิติกว้างคือพิจารณารวมไปถึงเรื่องของการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม บุคลิกภาพ และหน้าที่พลเมือง อาจได้วิธีสอนอย่างหลากหลาย ดังที่ Howard Kirschenbaum ได้เสนอวิธีการพัฒนาค่านิยม บุคลิกภาพและความเป็นพลเมืองไว้ถึง 100 วิธี

(ดูรายละเอียดใน 100 Ways to Enhance Values and Morality in Schools and Youth Settings, 1995.) เช่น

การกำหนดค่านิยมเป้าหมาย วรรณกรรมและสารคดี เรื่องราว โสตทัศนูปกรณ์ การคาดหวัง การอ้างอิง การมีส่วนร่วมในความเชื่อและเหตุผล การมีส่วนร่วมในความรู้สึก การมีส่วนร่วมในประสบการณ์ การใช้แบบอย่าง ที่ผิดเป็นเครื่องเตือนใจ การวิเคราะห์ตัวแบบ เป็นต้น

ตัวอย่างปฏิบัติจริงของโครงการพัฒนาความเป็นพลเมืองดี

ตัวอย่างโครงการที่อยู่ในข่ายของการพัฒนาเยาวชนเพื่อความเป็นพลเมือง ได้แก่ โครงการเยาวชนคนดีศรีสุพรรณ ซึ่งเป็นโครงการนำร่องเพื่อสร้างกระแสการพัฒนาคนและสังคมในระดับจุลภาค ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ ร่วมกับผู้บริหารงานในระดับจังหวัด หัวหน้าส่วนราชการ นักการเมือง ผู้แทนองค์กรเอกชน และผู้บริหารโรงเรียนระยะเวลาดำเนินการ ตั้งแต่ 1 พฤศจิกายน 2540 ถึง ปี พ.ศ. 2544

วัตถุประสงค์ของโครงการคือ

- (1) เพื่อให้เด็กและเยาวชนเป็นผู้มีศีลธรรม จริยธรรมและวัฒนธรรมที่ดี
- (2) เพื่อให้เด็กและเยาวชนเป็นผู้มีวินัย สำนึกในการเคารพและปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด
- (3) เพื่อให้เด็กและเยาวชนเป็นผู้มีวิจรรณญาณ รู้จักรับผิดชอบชีวิต กลั่นกรองวิเคราะห์ข้อมูลข่าวสารอย่างมีเหตุผล เลือกปฏิบัติในทางที่ถูกต้องเหมาะสมกับชุมชนและสังคม

โครงการได้กำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเด็กและเยาวชนที่ผ่านโครงการนี้ไว้ 11 ประการคือ

- (1) รักษาความสะอาดร่างกาย บ้านเรือนและชุมชน
- (2) มีจิตสำนึกและร่วมกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
- (3) มีวิถีประชาธิปไตย
- (4) เป็นผู้ประหยัดอดออมและนิยมไทย
- (5) ปฏิบัติตามหลักเบญจศีล เบญจธรรมหรือหลักศาสนาอื่น ที่เด็กและเยาวชนนับถือ
- (6) เป็นผู้ที่มีมารยาทแบบไทย
- (7) มีวินัยจราจร
- (8) เป็นคนตรงเวลา
- (9) ปฏิบัติตนในการเข้าแถวเรียงลำดับก่อน-หลังในการเข้ารับบริการต่างๆ
- (10) ปฏิบัติตนตามระเบียบและข้อบังคับของโรงเรียนและกลุ่มโดยเคร่งครัด
- (11) ไม่พัวพันยาเสพติด

วัตถุประสงค์ทั้ง 11 ประการนี้เน้นที่การปฏิบัติในฐานะที่เป็นสมาชิกของชุมชน โดยมอบหมายให้โรงเรียนนำไปสู่การปฏิบัติ โดยในช่วงที่ผู้ผลักดันโครงการนี้คือนายบรรหาร ศิลปอาชา อยู่ในตำแหน่งทางการเมืองทุกหน่วยงานทางการศึกษาและจังหวัดต่างให้ความสำคัญถือว่าเป็นโครงการหลักของโรงเรียน มีการนิเทศ ติดตามผลอย่างเป็นระบบต่อเนื่อง ในระดับโรงเรียนมีการนำคุณลักษณะทั้ง 11 ประการ กำหนดเป็นเป้าหมายของโรงเรียน กำหนดตัวบุคคลรับผิดชอบแต่ละเป้าหมาย เช่น ในรายงานของโรงเรียนวัดสระยายโสม

ตำบลสระยายโสม อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี รายงานว่า เป้าหมายที่ 2 คือ มีจิตสำนึกและร่วมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีกิจกรรมดังนี้

- (1) ให้ความรู้ สร้างความตระหนัก ปลูกจิตสำนึก ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ในกิจกรรม home room อย่างต่อเนื่อง
- (2) สอนสอดแทรกการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และประโยชน์ของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ในบทเรียนหรือกิจกรรมตามความเหมาะสม จัดป้ายนิเทศ ให้นักเรียนเห็นประโยชน์ของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
- (3) จัดนักเรียนเข้าค่ายสิ่งแวดล้อม จัดทำโครงการเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม
- (4) นักเรียนมีเขตรับผิดชอบดูแลร่วมกัน ทำความสะอาดเขตที่รับผิดชอบ
- (5) รณรงค์ให้ใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและคุ้มค่า ลดการใช้พลังงาน เช่น กำหนดมาตรการการเปิด - ปิดไฟ ปิดพัดลม ปิดเครื่องใช้ไฟฟ้า ทุกชนิดหลังเลิกใช้ การใช้น้ำอย่างประหยัด การใช้กระดาษทั้ง 2 หน้าที่
- (6) ลดปริมาณขยะ โดยมีแก้วน้ำประจำตัวแทนการใช้แก้วพลาสติก
- (7) นำเศษวัสดุเหลือใช้มาประดิษฐ์เป็นของเล่น เป็นสื่อการสอน
- (8) จัดทำกระทงโดยใช้วัสดุจากธรรมชาติ

เทคนิควิธีที่หน่วยงานเกี่ยวข้องกับโครงการใช้ผลักดันให้โครงการดำเนินการไปได้คือ (1) มุ่งให้มีกิจกรรมประเพณีระหว่างเยาวชนด้วยกันในลักษณะที่เป็นการประเพณีที่เอื้ออาทรต่อกัน และเป็นการประเพณีตนเองของเยาวชน (2) ให้มีความสัมพันธ์ระหว่างครู ผู้ปกครอง ชุมชน และตัวเยาวชนได้ร่วมกันพิจารณาคุณภาพชีวิต เสริมสร้างภูมิจริยธรรม (3) ให้เยาวชนมีโอกาสประเพณีตนเอง ประเมินเพื่อน และหาแนวทางที่เหมาะสมในการดำเนินกิจกรรมในแต่ละเป้าหมาย จนเกิดเป็นกระบวนการเรียนรู้และนำไปใช้ในชีวิตประจำวันของตนเอง

อย่างไรก็ตามโครงการนี้เป็นโครงการนำร่องที่ดีที่ได้รับการผลักดันโดยนักการเมืองซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของจังหวัด ในช่วงที่ท่านผู้นั้นอยู่ในอำนาจหน้าที่โครงการก็ได้รับความสนใจ มีความศรัทธา กระตือรือร้นในการปฏิบัติอย่างทั่วถึง หากท่านผู้นั้นหมดอำนาจหน้าที่ หรือมีความสนใจกิจกรรมอย่างอื่นแทนความต่อเนื่องของโครงการอาจจะมีปัญหา

Kirschenbaum ได้อธิบายความคิดเรื่องการเรียนการสอนเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองว่าคือการเรียนรู้ในเรื่องค่านิยมที่จำเป็นของพลเมือง (civic values) ซึ่งมีรากฐานมาจากหลักการของกฎหมายหลักการทางการเมืองของประเทศต่างๆ ได้แก่

ความดีสาธารณะ (the public good)

สิทธิของบุคคล

ความยุติธรรม

ความเสมอภาค

ความหลากหลาย

ความถูกต้อง

ความจงรักภักดีในบ้านเมืองของตน

เดิมการเรียนรู้เรื่องความเป็นพลเมืองมักปรากฏรวมอยู่ในกลุ่มวิชาสังคมศึกษา ซึ่งประกอบด้วยวิชาอื่นๆ เช่น ประวัติศาสตร์ ศิลปกรรมและศาสนา แต่ในปัจจุบันการเรียนรู้เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองจะปรากฏครอบคลุมกิจกรรมทั้งหมดในโรงเรียน

นอกจากนี้ท่านผู้นี้ได้อธิบายถึงองค์ประกอบของการเรียนการสอนเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองประกอบด้วย

(๑) ความรู้ ความรู้ที่คนรุ่นใหม่ของสังคมพึงเรียนรู้เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองได้แก่ประวัติความเป็นมาของบ้านเมืองตนเอง กฎหมายและกฎระเบียบ

ของสังคมความหลากหลายของประชาชนพลเมือง หลักคิดและแนวปฏิบัติทาง การเมืองเช่นเนื้อหาสาระของรัฐธรรมนูญ บทบาทของรัฐบาลต่อประชาชน บทบาทของประชาชนต่อรัฐ เหตุผลของการแบ่งแยกอำนาจ การตรวจสอบและ ถ่วงดุล เป็นต้น

(2) ความซาบซึ้ง (appreciation) นอกจากการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ และระบบการเมืองการปกครองในเชิงความรู้แล้ว การเรียนเพื่อให้เกิดความรู้สึก รักและเห็นคุณค่าความสำคัญในประวัติความเป็นมาในวัฒนธรรมหรือมรดก ของสังคมก็เป็นสิ่งจำเป็นต่อการสร้างความรู้สึกรับผิดชอบ และตระหนักในสิทธิ แห่งความเป็นพลเมืองของตนเองตลอดจนการเกิดความรู้สึกเห็นใจ เห็นคุณค่า ของคนต่างเผ่าพันธุ์ที่ร่วมสัญชาติเดียวกัน แม้ว่าเป็นบางครั้งประวัติศาสตร์ จะบันทึกข้อมูลที่เป็นเรื่องของความขัดแย้ง การกระทบกระทั่งกันก็ตาม

(3) ทักษะความคิดเชิงวิภาษณ์วิจารณ์ ในระบบการปกครองแบบ ประชาธิปไตย นอกจากประชาชนจะต้องมีความรู้ในเรื่องของบ้านเมือง ประชาชน จะต้องสามารถคิดได้อย่างเป็นตัวของตัวเอง ต้องสามารถแยกแยะได้ในความ เป็นประชาธิปไตยและความเป็นเผด็จการในกระบวนการกลุ่มชน ประชาชนต้อง ได้รับข้อมูลที่ตรง ตัดสินอย่างอิสระจากการครอบงำเพื่อรักษาสิทธิในการพูด สิทธิในการชุมนุม และสิทธิในการพิมพ์ ดังนั้น การเรียนการสอนเพื่อสร้าง ความ เป็นพลเมืองจึงต้องปลูกฝังความสามารถในการคิดอย่างมีเหตุผล การวิเคราะห์ ประเด็นที่มีการโต้แย้งกัน ความสามารถในการแยกข้อ

แยกข้อเท็จจริงออกจากส่วนที่เป็นความคิดเห็น มองเห็นการให้เหตุผล อย่างผิดๆ รู้ทันเทคนิคการโฆษณาชวนเชื่อ รู้จักวิเคราะห์การคิดแบบสูตรสำเร็จ เป็นต้น

(4) ทักษะในการสื่อสาร ความเป็นพลเมืองในยุคใหม่ต้องอาศัยความ สามารถในการสื่อสารความคิด ทศนคติ ความเชื่อ ตลอดจนค่านิยม ซึ่ง

จำเป็นสำหรับการแลกเปลี่ยน อภิปรายความคิดของตนกับกลุ่ม เพื่อหาข้อสรุป ร่วมกันที่ดีที่สุดบนฐานของความเท่าเทียมกัน หากขาดทักษะของการสื่อสาร ความคิดความเห็นของตน ตนเองก็จะถูกกำหนดให้คิดด้านเดียว

(5) ทักษะในการดำเนินชีวิตและอยู่ร่วมกับผู้อื่น มนุษย์ไม่สามารถอยู่ และทำงานเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายของตนเองได้โดยไม่อาศัยความร่วมมือซึ่งกัน และกัน ดังนั้นทักษะการให้ความร่วมมือกับผู้อื่นจึงเป็นสิ่งจำเป็น ในมิติของ การเรียนการสอนปัจจุบัน วิธีการหนึ่งซึ่งได้รับการนำมาเผยแพร่คือการเรียนรู้ แบบร่วมแรงร่วมใจกัน (cooperative learning) เพื่อพัฒนาให้นักเรียนมีทักษะ ในการทำงานร่วมกันเพื่อให้ได้

ความรู้ที่ต้องการ ซึ่งถ้าใช้วิธีการนี้อย่างได้ผล จะช่วยพัฒนาผู้เรียน ทั้งด้านสังคมและวิชาการ เนื่องจากผู้เรียนจะมีโอกาสได้เรียนรู้และอดทน เรียนรู้และทำงานร่วมกับผู้อื่นซึ่งมีความแตกต่างกันทั้งความรู้ ความคิด ความ สนใจ ตลอดจนลักษณะอื่นๆ การเรียนการสอนด้วย วิธีร่วมแรงร่วมใจจะ ช่วยพัฒนาผู้เรียนพื้นฐานของการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นและคุณค่าของ ความเป็นพลเมืองได้เป็นอย่างดี

(6) ทักษะการแก้ปัญหาความขัดแย้ง การดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่น ที่มีความแตกต่างกันในทุกๆด้าน ย่อมมีความขัดแย้งเกิดขึ้นได้เป็นเรื่องธรรมดา การเรียนการสอนที่ช่วยสร้างทักษะการแก้ปัญหาโดยสันติ การใช้ความอดทน การเรียนรู้และยอมรับความแตกต่างของคนอื่น การไม่เอาเปรียบบุคคลอื่นย่อม เป็นเรื่องจำเป็นของการเรียนรู้เพื่อสร้างความเป็นพลเมือง

ในประเทศไทยพบว่า มีผู้ศึกษาวิจัยเรื่องการเรียนการสอนเกี่ยวกับ พลเมืองดีซึ่งรวมไปถึงความมีคุณธรรม จริยธรรมอยู่หลายชิ้น แสดงให้เห็นว่า นักวิชาการไทยให้ความสนใจประเด็นเหล่านี้ค่อนข้างมาก เช่น

ปี 2543 เซาวลิต สุโลมานตี ศึกษาเรื่องการนำความรู้เรื่องค่านิยมพื้นฐาน 5 ประการ ไปใช้ในชีวิตประจำวัน ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ของโรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษา พบว่านักเรียนส่วนใหญ่ปฏิบัติตามแนวค่านิยมพื้นฐาน 5 ประการคือ การพึ่งพาตนเอง ชยันหมั่นเพียร การประหยัดและอดออม การระเบียบวินัยและการเคารพกฎหมาย การปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา การมีความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ โดยมีข้อเสนอแนะครูผู้สอนว่า

- (1) ควรจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน โดยการสร้างให้นักเรียนเกิดศรัทธาในค่านิยมที่พึงประสงค์และฝึกปฏิบัติค่านิยมเหล่านั้นจนเป็นนิสัย
- (2) ควรจัดกิจกรรมปลูกฝังค่านิยมหรือส่งเสริมให้เกิดค่านิยม ด้วยวิธีการสอดแทรกค่านิยมที่ต้องการเข้ากับเนื้อหาวิชา
- (3) ครูต้องทำตนเป็นแบบอย่างในการสร้างค่านิยมที่ดีงามให้เกิดความศรัทธา
- (4) ครูต้องชี้แนะให้นักเรียนทราบว่าค่านิยมใดเหมาะสมแก่การปฏิบัติ เพื่อให้นักเรียนนำไปพัฒนาตนเอง

ปี 2540 กนกพรธณ บุญธรรม ได้ศึกษาพฤติกรรมของครูในการปลูกฝัง จริยธรรมให้แก่ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ในโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดกรุงเทพมหานคร พบว่าครูส่วนใหญ่ปลูกฝังจริยธรรมด้านความมีระเบียบวินัยให้แก่ นักเรียนมากที่สุด โดยจริยธรรมที่ปลูกฝังน้อยที่สุดคือ ความซื่อสัตย์สุจริต

เมตตา จินดารักษ์ (2535) ศึกษาผลการใช้กิจกรรมกลุ่มในการพัฒนาความสามารถในการปรับตัวทางสังคมของนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนสุรศักดิ์มนตรี กรุงเทพมหานคร พบว่าหลังจากผ่านการฝึกด้วยกิจกรรมกลุ่ม นักเรียนมีความสามารถในการปรับตัวทางสังคมค่อนข้างสูง โดยผู้วิจัยยืนยันว่า

กิจกรรมสามารถพัฒนาความสามารถในการปรับตัวทางสังคมของนักเรียน ได้ตั้งนั้นกิจกรรมจึงเป็นเครื่องมือของครูแนะแนวและครูทั่วไป ที่จะนำไปช่วยนักเรียนที่มีปัญหาเรื่องการปรับตัวทางสังคม แต่ผู้กระทำกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ควรมีความรู้เกี่ยวกับขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมและ มีประสบการณ์ในการทำกิจกรรมกลุ่มให้ดีกว่า

วิเวียน หวาง (1999) จากมหาวิทยาลัยอริโซนา สหรัฐอเมริกา เสนอแนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองของนานาชาติ (The International Citizen) ว่าต้องยึดหลักการเรียนรู้ตามข้อเสนอของยูเนสโกที่ว่าด้วยการเรียนรู้ 4 แบบ โดยเสนอว่าให้ถือเอาหลักการเรียนรู้เพื่อการอยู่ร่วมกัน (Learning for live together) เป็นแกนสำคัญ สำหรับการสร้างให้เกิดความเข้าใจวัฒนธรรมในลักษณะข้ามวัฒนธรรม ในประเด็นเรื่องของความยุติธรรม อิสรภาพ และสันติภาพ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญของการเป็นมนุษย์อย่างมีศักดิ์ศรีและจะทำให้เกิดความเข้าใจ ความเอื้ออาทรต่อกัน

กระบวนการที่จะทำให้เกิดลักษณะดังกล่าวต้องอาศัยการจัดหลักสูตรและโครงการกิจกรรมทางการศึกษาที่มีเป้าหมายเพื่อมุ่งสร้างเรื่องต่อไปนี้คือหนึ่ง ใช้วิธีการเชิงระบบที่ครอบคลุมรอบด้านในลักษณะของการจัดการศึกษาเพื่อสันติธรรม สิทธิมนุษยชน การเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม สอง จัดการศึกษาเปรียบเทียบเพื่อเรียนรู้ค่านิยมต่างวัฒนธรรมเพื่อเรียนรู้การหาทางออกจากความขัดแย้ง เน้นเรื่องความเข้าใจ การยกย่องในศักดิ์ศรีซึ่งกันและกันของคนต่างวัฒนธรรม

สำหรับวิธีการเรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกับผู้อื่นในฐานะของพลเมืองโลกนั้นต้องเริ่มด้วยการตรวจสอบตนเองเกี่ยวกับทัศนคติในการมองโลก การเข้าใจคนอื่น เข้าใจโลกและสังคมในทัศนะของคนเหล่านั้น ในมิติที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมและประสบการณ์ชีวิตของเขา

โลกทัศน์ที่เหมาะสมกับความเป็นพลเมืองโลกคือ

- (1) ลักษณะของการรับรู้ความสัมพันธ์ที่เขามีต่อโลก (รวมทั้งต่อ
ธรรมชาติ สถาบัน บุคคลอื่นและสิ่งอื่น)
- (2) มีความเข้าใจว่าโลกดำเนินไปอย่างไร
- (3) เข้าใจคนอื่นภายใต้บริบททางสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม
ปรัชญาและจิตวิทยา

ซึ่งโดยความเป็นจริงโลกทัศน์ของแต่ละคนย่อมแตกต่างกันไปตาม
มุมมองและความเชื่อของแต่ละบุคคลซึ่งอาจจะเหมือนกันหรือไม่เหมือนกัน
ก็ได้ ดังนั้นการสร้างความเป็นพลเมืองโลก ย่อมต้องพัฒนาขึ้นจากการรับรู้
ตนเองในลักษณะข้ามวัฒนธรรม (Interculturally self-awareness) ก่อน

ในประเด็นเรื่องการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี
หากกำหนดนิยามในมุมมองกว้างที่รวมความถึงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตาม
ความต้องการของสังคมไทย จะพบว่ามีงานวิจัยที่ศึกษากับนักเรียนในระดับการ
ศึกษาขั้นพื้นฐานจำนวนมาก โดยมีงานจำนวนหนึ่งให้ความสำคัญกับเรื่องของ
วิธีการเรียนการสอน ได้แก่

นุชสุดา เสริมสมรรถ (2544) ศึกษาการนำเสนอกิจกรรมการเรียน
การสอนสังคมศึกษา เพื่อศึกษาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดี ของนักเรียน
มัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษาในกรุงเทพมหานคร พบว่า การเรียนการสอน
สังคมศึกษาเพื่อการพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดี มี 4 ด้านที่มีความ
เหมาะสมมาก ดังนี้คือ (1) กิจกรรมในห้องเรียน ด้านทักษะพื้นฐานคือ การ
ตั้งข้อสมมติฐานเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ และการใช้สถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริงเป็น
ประเด็นให้นักเรียนอภิปราย ด้านจิตใจ คือ ให้ร่วมรับผิดชอบการทำงานกลุ่ม
ใช้กรณีศึกษาโดยนำหลักคุณธรรมมาแก้ไขปัญหา และใช้ตัวแบบบุคคลที่ทำความ
ความดีในประวัติศาสตร์ไทย ด้านสังคมและวัฒนธรรม คือ ใช้บทบาทสมมติ

แสดงการปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามประเพณีวัฒนธรรมไทย นำปัญหาสังคมมาเป็นประเด็นในการสอน และให้นักเรียนยกตัวอย่างการปฏิบัติที่ถูกต้องตามหน้าที่พลเมืองดีของสังคมไทย ด้านการเมืองและประชาธิปไตย คือใช้กระบวนการกลุ่มอภิปรายแนวทางการปฏิบัติตนตามสิทธิหน้าที่ จัดกิจกรรมจำลองเกี่ยวกับสิทธิหน้าที่ของตนตามหลักประชาธิปไตย อธิบายสิทธิหน้าที่พลเมืองตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ ฝึกการคิดแก้ปัญหาสถานการณ์การเมืองไทยปัจจุบัน วิเคราะห์ข้อดีข้อเสีย การเมืองไทยในแต่ละยุคสมัย (2) กิจกรรมเสริมหลักสูตรด้านทักษะพื้นฐาน คือการทำโครงการสังคมศึกษาบูรณาการร่วมกับวิชาอื่นๆ จัดทัศนศึกษา ใช้แหล่งวิทยาการ และเทคโนโลยีต่างๆ ค้นคว้าข้อมูลและนำเสนอข่าวสารผ่านเสียงตามสายของโรงเรียน ด้านจิตใจ คือการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนาที่ตนนับถือ เชิญวิทยากรมาบรรยายเรื่องค่านิยมในการดำรงชีวิต และฝึกปฏิบัติสมาธิเพื่อขัดเกลาจิตใจตามหลักศาสนา ด้านสังคมและวัฒนธรรม คือกิจกรรมเข้าร่วมพิธีกรรมในวันสำคัญทางศาสนา จัดทัศนศึกษาเชิงอนุรักษ์โบราณสถาน จัดนิทรรศการหรือป้ายนิเทศให้เห็นความสำคัญของสถาบันหลักของชาติ และจัดประกวดโครงการเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ด้านการเมืองและประชาธิปไตย คือการจัดนิทรรศการเกี่ยวกับ วันสำคัญทางการเมืองการปกครองของไทย จัดทัศนศึกษาสถานที่สำคัญเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง และติดตามข่าวสารอย่างสม่ำเสมอ (3) กิจกรรมร่วมกับชุมชน ด้านทักษะพื้นฐาน คือการใช้แหล่งวิทยาการท้องถิ่นที่เป็นบุคคลและสถานที่ จัดกิจกรรมแข่งขันการตอบปัญหาในวิชาสังคมศึกษาระหว่างกลุ่มโรงเรียนในชุมชนเดียวกัน ด้านจิตใจ จัดกิจกรรมบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ร่วมกับประชาชน และเชิญวิทยากรในชุมชนมาบรรยายเกี่ยวกับประวัติของชุมชน การประเพณีปฏิบัติตนร่วมกับประชาชนในชุมชน รวมทั้งการบำเพ็ญประโยชน์ต่อชุมชน ด้านสังคมและวัฒนธรรม คือการให้นักเรียนร่วมพิธีกรรมทางศาสนาวัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่น จัดกิจกรรมในชุมชน

เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรและรักษาสาธารณสุขสมบัติของชุมชน การรณรงค์ป้องกันยาเสพติดร่วมกับชุมชน สำรวจปัญหาและเสนอแนะแนวทางแก้ปัญหาสังคมของชุมชน เชิญวิทยากรมาบรรยายการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการดำเนินชีวิต ใช้ท้องถิ่นเป็นแหล่งเรียนรู้ ด้านการเมืองและประชาธิปไตย คือ การจัดทำเอกสารและสิ่งพิมพ์เผยแพร่ความรู้เรื่องประชาธิปไตยให้ชุมชน รณรงค์การมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองให้ชุมชน รวมทั้งจัดกิจกรรมส่งเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมทางการเมืองในท้องถิ่น

สิริมา กลิ่นกุหลาบ (2546) ศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และความสามารถในการตัดสินใจของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่เรียนรู้เกี่ยวกับคุณธรรมความเป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตยด้วยชุดการสอนแบบโยนิโสมนสิการกับชุดการสอนแบบกระบวนการกระจายอำนาจค่านิยม พบว่าผู้เรียนที่เรียนด้วยวิธีสอนทั้งสองวิธีมีผลสัมฤทธิ์และความสามารถในการตัดสินใจสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ แต่หากเปรียบเทียบผลที่สูงขึ้นของทั้งสองวิธี ไม่แตกต่างกัน

การเกิด ดวงดาว ศึกษาการใช้กิจกรรมกลุ่มเพื่อสร้างเสริมความมีระเบียบวินัยของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนบ้านดอนมูล (สุวรรณสารราษฎร์บำรุง) จังหวัดแพร่ พบว่าหลังจากการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มนักเรียนมีลักษณะนิสัยเหล่านี้เพิ่มขึ้น คือ ความมีระเบียบวินัย ความตรงต่อเวลา การปฏิบัติตนไม่ผิดระเบียบของกลุ่มของห้องเรียนและการตระหนักรู้ในวัฒนธรรมรวมมีการแสดงออกสอดคล้องกับวัฒนธรรมที่ดีงาม

สาลี จบศรี ศึกษาผลของกิจกรรมกลุ่มที่มีต่อความเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตยของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนคลองสิบสาม ผิวศรีราษฎร์บำรุง จังหวัดปทุมธานี ผลพบว่านักเรียนที่ได้รับการสอนโดยกิจกรรมกลุ่ม มีความเป็นผู้นำประชาธิปไตยสูงขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากิจกรรม

กลุ่มมี ลักษณะดึงดูดความสนใจให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรม โดยไม่เมื่อน่าย ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ช่วยกันเรียนรู้ ร่วมกันค้นคว้าหาคำตอบที่ต้องการ

อัจฉิมา จินวาลา ศึกษาเปรียบเทียบผลของกิจกรรมกลุ่มและกรณีตัวอย่างที่มีต่อความรับผิดชอบต่อโรงเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ผลพบว่านักเรียนที่ได้ผ่านการฝึกกิจกรรมกลุ่ม มีความรับผิดชอบต่อโรงเรียนสูงขึ้น เช่นเดียวกับการรับรู้ในลักษณะกรณีตัวอย่าง และนักเรียนที่ได้ใช้กิจกรรมกลุ่มมีความรับผิดชอบต่อโรงเรียนสูงกว่านักเรียนที่เรียนรู้ตัวกรณีตัวอย่าง

มิงานวิจัยอีกชิ้นหนึ่งที่ศึกษาการใช้สถานการณ์จำลองเพื่อพัฒนาการประหยัดของนักเรียน โดยพวงพยอม ชิตทอง ทำการศึกษากับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ผลพบว่านักเรียนที่ได้เรียนรู้โดยสถานการณ์จำลองมีการประหยัดสูงขึ้นกว่าก่อนการทดลองและสูงกว่าการเรียนรู้ด้วยวิธีสอนปกติ

ชวาลา เวชยันต์ ศึกษาวิธีการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมและทักษะการแก้ปัญหาในกลุ่มนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น พบว่าการบูรณาการเรียนรู้อด้วยการรับใช้สังคม สามารถแบ่งออกเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงเตรียมการ ช่วงทำกิจกรรมรับใช้สังคม และช่วงสรุป นำเสนอผลและประเมินผล โดยทุกช่วงจะมีการดำเนินการเรียนการสอนและการไตร่ตรองไปพร้อมกัน ผลการศึกษาพบว่า คะแนนของความตระหนักรู้ในการรับใช้สังคม หลังจากเรียนครบตามกระบวนการสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญ รวมทั้งพฤติกรรมการรับใช้สังคมตลอดจนผลสัมฤทธิ์ในการเรียนวิชาสังคมศึกษาและภาษาอังกฤษก็สูงขึ้นเช่นเดียวกัน

ปวีณา จารุวัฒน์ชัย ศึกษาเครือข่ายเสมือนเพื่อช่วยการเรียนการสอนเรื่องภูมิปัญญาไทย ให้แก่นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น พบว่าผลสัมฤทธิ์หลังการเรียนด้วยเครือข่ายเสมือนแตกต่างจากก่อนการเรียนอย่างมีนัยสำคัญ

เช่นเดียวกับสุชาติดา ยะหัตตะ ที่ศึกษาการพัฒนาเครือข่ายเสมือนช่วย การเรียนการสอนเรื่องวิถีไทย ให้แก่นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น พบว่า ผลสัมฤทธิ์หลังจากผ่านการเรียนด้วยเครือข่ายเสมือนสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ

ประสพโชค โชคเหมาะ ศึกษาการสอนพลศึกษากับการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสาธิตแห่ง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์พบว่า ความรู้คุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมของ นักเรียนชายและนักเรียนหญิง ก่อนและหลังการเรียนแตกต่างกันอย่างมี นัยสำคัญ

ดวงใจ อินทร์จันทร์ ศึกษาการพัฒนาโปรแกรมสร้างเสริมความรู้ เจตคติ และพฤติกรรมในการจัดขยะโดยใช้แนวความคิดการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 พบว่า หลังการทดลองใช้โปรแกรมนักเรียน มีความรู้ในการจัดการขยะสูงกว่าก่อนเข้าร่วมโปรแกรมอย่างมีนัยสำคัญ และ หลังใช้โปรแกรมนักเรียนมีคะแนนเจตคติในการจัดการขยะสูงกว่าก่อนการใช้ โปรแกรม

นอกจากนั้น กิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้หนังสือที่ผ่านการพัฒนา คุณภาพ ผลการวิจัยพบว่าสามารถพัฒนาคุณลักษณะของความเป็นพลเมือง บางมิติได้เช่นเดียวกัน โดยมีผลการวิจัยของนันทวัฒน์ ชูหิณี ทำไว้ในปี 2546 ในเรื่องการใช้ตัวแบบสัญลักษณ์ผ่านสื่อหนังสือแบบเรียนเล่มเล็กเชิงวรรณกรรม เพื่อพัฒนาจิตสาธารณะในระดับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ผลการ วิจัยพบว่านักเรียนที่ได้รับตัวแบบสัญลักษณ์ผ่านสื่อหนังสือแบบเรียนเล่มเล็ก เชิงวรรณกรรม มีจิตสาธารณะสูงกว่านักเรียนที่ไม่ได้รับตัวแบบดังกล่าว ซึ่ง แสดงให้เห็นว่า การใช้ตัวแบบที่ดีงามเป็นช่องทางอีกทางหนึ่งของการพัฒนาความ เป็นพลเมืองดีให้แก่เยาวชน ทั้งนี้เนื่องจากตัวแบบสัญลักษณ์เป็นตัวแบบที่ ดึงดูดความสนใจของนักเรียนได้ดี เนื่องจากตัวละครที่ใช้อาจจะเป็นภาพของ

เด็กที่อยู่ในวัยใกล้เคียงกับนักเรียน นอกจากนั้นอาจจะเป็นภาพของสัตว์ และธรรมชาติซึ่งช่วยดึงดูดความสนใจของนักเรียนได้เป็นอย่างดี ในลักษณะเดียวกับงานวิจัยของ อัจฉริยาภรณ์ ยิ้มยิ้ม ที่ศึกษาไว้เมื่อปี 2543 โดยเปรียบเทียบการพัฒนาเหตุผลทางจริยธรรมโดยวิธีการใช้หนังสือแบบเรียน เล่มเล็กเชิงวรรณกรรมกับวิธีสอนตามปกติ ในกลุ่มนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ซึ่งผลปรากฏในลักษณะเดียวกันคือนักเรียนที่ผ่านการเรียนด้วยแบบเรียน เล่มเล็ก มีเหตุผลทางจริยธรรมสูงกว่านักเรียนที่เรียนด้วยวิธีสอนตามปกติ

มีงานวิจัยชิ้นหนึ่งที่ศึกษาผลของการใช้การเล่นพื้นบ้านกับการยกระดับเหตุผลทางจริยธรรมคือ งานของลูวิทย์ ก้องษา (2532) ศึกษาเปรียบเทียบ การสอนจริยศึกษาเพื่อยกระดับเหตุผลทางจริยธรรมโดยใช้วิธีการแสดง บทบาทสมมติและการขีดหนังตลกของนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสงขลา พบว่าการใช้กิจกรรมการสอน ทั้งสองแบบช่วยให้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนสูงขึ้น แต่เมื่อเปรียบเทียบ ผลระหว่างวิธีสอนทั้งสอง ไม่แตกต่างกัน จึงสรุปได้ว่าการขีดหนังตลก เป็น อีกวิธีการหนึ่งสำหรับการพัฒนาคุณลักษณะที่ประสงค์ ทั้งนี้อาจรวมไปถึง การละเล่นหรือการแสดงพื้นบ้านอื่นๆ หากจะดัดแปลงมาใช้ประโยชน์ใน การเรียนการสอนเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดี ตลอดจนวิชาอื่นก็น่าเป็น ประโยชน์ทั้งทางวิชาการและการอนุรักษ์ ส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่นไปพร้อมกัน

การสอนแบบบูรณาการเป็นอีกวิธีสอนหนึ่งที่มีผลต่อการเพิ่มผลสัมฤทธิ์ ทางการเรียนและคุณลักษณะเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองของนักเรียน ดังปรากฏในงานวิจัยของ อรรถาวรณ นัยโชโต (2536) ที่ศึกษาเปรียบเทียบ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ความรับผิดชอบต่อตนเองและความรับผิดชอบต่อ สังคมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 พบว่านักเรียนที่เรียนวิชาสังคมศึกษา ด้วยการสอนแบบบูรณาการ มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและความรับผิดชอบต่อตนเองและต่อสังคมสูงกว่าการสอนตามปกติ ทั้งนี้เนื่องจากการสอนแบบ

บูรณาการมีกิจกรรมที่จัดให้นักเรียนศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง รู้จักการแก้ปัญหา การแบ่งหน้าที่ แสวงหาข้อมูล เพื่อนำมาอภิปราย ถ่ายทอดความรู้ ความคิด ให้กลุ่มเพื่อนรับรู้ร่วมกัน ซึ่งมีลักษณะของการใช้กิจกรรมร่วมอยู่ด้วย จึงทำให้ผู้เรียนมีประสบการณ์หลายด้าน ไม่เรียนด้วยการจำเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตามการเรียนด้วยการบูรณาการจะประสบความสำเร็จต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อมต่างๆ เช่น บรรยากาศของห้องเรียน การจัดชั้นเรียน ความรู้และความสามารถของครู

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่ทดลองใช้วิธีการสอนอื่นๆ เพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่พึงปรารถนาเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดีและความมีคุณธรรมจริยธรรมได้แก่

ศรียา เจริญนาม (2543) ได้ศึกษาการพัฒนาโปรแกรมการส่งเสริมผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่องการเมืองและการปกครองไทยด้วยการบูรณาการการสอนสังคมศึกษากับการสอนภาษาแบบธรรมชาติ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 พบว่า (1) หลักการทดลอง ค่าเฉลี่ยของคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่องการเมืองและการปกครองไทยของนักเรียนกลุ่มทดลองมีค่าสูงกว่าค่าเฉลี่ยของคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนกลุ่มควบคุม (2) นักเรียนที่เข้าร่วมโปรแกรมส่วนใหญ่มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมในโปรแกรมอยู่ในระดับเหมาะสมมาก ข้อมูลที่ได้จากการดำเนินการวิจัยนำมาปรับปรุงและนำเสนอเป็นโปรแกรมการส่งเสริมผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่องการเมืองและการปกครองไทยด้วยการบูรณาการการสอนสังคมศึกษากับการสอนภาษาแบบธรรมชาติ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5

สมศรี เพ็ชรยิ้ม และคณะ (2543) ได้ศึกษาการศึกษาแนวทางในการใช้สิ่งแวดล้อมเป็นสื่อการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 พบว่า 1) สิ่งแวดล้อมที่ใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนจำแนกเป็น 3 ประเภท คือ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ทางสังคมและทางชุมชน

2) แนวทางสำคัญในการใช้สื่อ คือ ใช้ในกิจกรรมทั้งในและนอกห้องเรียน 3) เงื่อนไขสำคัญ คือ ผู้เรียนกับผู้สอนต้องแสดงออกต่อกัน ด้วยกิริยาท่าทางที่เป็นมิตร 4) ผลการใช้กิจกรรมการเรียนตามแนวทางที่วางไว้ พบว่า นักเรียนมีพัฒนาการในการเรียนรู้ดีขึ้น

สุภาพร วุกถ้อง (2546) ได้ศึกษาการจัดทำคู่มือศึกษารวมชาติเพื่อการเรียนรู้สิ่งแวดล้อม ณ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าโตนงาช้าง จังหวัดสงขลา-สตูล พบว่า การเดินศึกษารวมชาติโดยมีผู้นำศึกษารวมชาติ สื่อความหมายในเส้นทางศึกษารวมชาติ ช่วยส่งเสริมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบนิเวศป่าดิบชื้น แต่การเดินศึกษารวมชาติโดยใช้คู่มือฯ ร่วมกับมีผู้นำศึกษารวมชาติ ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ได้ดียิ่งขึ้น การเดินศึกษารวมชาติทำให้เยาวชนมีทัศนคติต่อป่าและสิ่งแวดล้อมรวมทั้งมีทัศนคติต่อพฤติกรรมอนุรักษ์อยู่ในระดับดี รวมทั้งสามารถเรียนรู้ที่จะใช้ประสาทสัมผัสทั้งห้า และรู้จักสังเกตสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติ มีความสนุกสนานเพลิดเพลินในการเดินศึกษารวมชาติ โดยเยาวชนและผู้นำศึกษารวมชาติมีความพึงพอใจคู่มือศึกษารวมชาติขึ้น ผู้ทรงคุณวุฒิต่างเห็นว่าคู่มือศึกษารวมชาติเล่มนี้มีคุณภาพอยู่ในระดับดีสามารถนำไปใช้ในการเรียนรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศป่าดิบชื้นได้ นอกจากนี้เจ้าหน้าที่สื่อความหมาย ยังสามารถนำคู่มือฯ ไปใช้เป็นแนวทางในการสื่อความหมาย และใช้เป็นแนวทางในการจัดทำคู่มือฯ ในเส้นทางอื่นๆ ได้

กล่าวโดยสรุปได้ว่า กระบวนการเรียนการสอนเพื่อการพัฒนาความเป็นพลเมืองมีหลากหลายวิธี แต่ละวิธีนั้นสามารถช่วยยกระดับความรู้ ทัศนคติ และความตั้งใจที่จะกระทำกิจกรรมตามหน้าที่ของความเป็นพลเมืองของเยาวชนได้ ขอเพียงแต่ครูต้องรู้และต้องเข้าใจการใช้วิธีการต่างอย่างเหมาะสม โดยหลีกเลี่ยงการสอนด้วยวิธีใดวิธีหนึ่งด้วยเวลาที่ยาวนาน หากจะกล่าวแบบกำปั้นทุบดินตามยุคสมัยก็คือควรใช้การสอนแบบให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางนั่นเอง แต่อย่างไรก็ตาม การสอนด้วยวิธีอื่นในลักษณะเน้นความสำคัญของครู ก็ยัง

เป็นสิ่งที่ไม่อาจทิ้งไปได้ ทั้งนี้เนื่องจากการปลูกฝังให้ผู้เรียนมีทัศนคติที่ดีต่อสังคม มีทัศนคติที่ดีต่อการกระทำความดี การได้รับคำสอนจากต้นแบบที่ดีมีคุณธรรมจริยธรรมก็เป็นเรื่องจำเป็นเช่นเดียวกัน

● ดัชนีชี้วัดลักษณะการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับการพัฒนาความเป็นพลเมือง

หากพิจารณาในเชิงดัชนีชี้วัดลักษณะการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองที่ดีสามารถประมวลได้ดังนี้

- (1) เป็นการเรียนการสอนด้วยบรรยากาศแบบเปิด คือเป็นการเรียนการสอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีส่วนในการอภิปราย ให้ความเห็นในประเด็นปัญหาทางสังคมที่อาจเป็นเรื่องขัดแย้งทางความคิด หรือยังอาจหาข้อสรุปที่ลงตัวไม่ได้
- (2) เป็นการเรียนการสอนที่นักเรียนมีโอกาสได้เรียนรู้เหตุการณ์ กิจกรรม หรือกรณีต่างๆ ที่เกิดในสังคม ทั้งด้านที่เป็นด้านบวก และลบในสังคมเพื่อให้ นักเรียนสามารถเรียนรู้สิ่งที่เป็นเหตุเป็นผลของเหตุการณ์ต่างๆ
- (3) เปิดโอกาสให้นักเรียนได้เรียนรู้ด้วยการทำประโยชน์หรือเรียกว่าการรับใช้ชุมชน เพื่อฝึกให้นักเรียนเห็นคุณค่าของการมีส่วนร่วมทำงานเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น อันเป็นการฝึกให้เกิดจิตสำนึกของการรับผิดชอบสังคมโดยรวม
- (4) มีการจัดกิจกรรมที่นักเรียนได้มีโอกาสสวมบทบาทซึ่งอาจต้องเป็นบทบาทของประชาชนในอนาคต เช่น เป็นบุคคลในอาชีพที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อเรียนรู้ความรู้สึกนึกคิด ปัญหาและการแก้ปัญหาของคนเหล่านั้น

- (5) นำเอาของที่มีในท้องถิ่น เช่น ภูมิปัญญาในท้องถิ่น บุคลากรในท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนการสอนเพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่น และเข้าใจสิ่งที่มีคุณค่าของท้องถิ่นตนเอง
- (6) จัดการเรียนการสอนในลักษณะข้ามวิชาหรือข้ามหลักสูตร คือ การนำเอาวิชาต่างๆทุกวิชา มาเป็นประโยชน์ในการส่งเสริมความเป็นพลเมืองโดยบูรณาการลักษณะความเป็นพลเมืองเข้ากับเนื้อหาวิชาทุกวิชา
- (7) จัดให้มีกิจกรรมที่ปลูกฝังความเป็นพลเมืองดีในลักษณะเชื่อมทุกกิจกรรมของโรงเรียนให้เป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมความเป็นคนดี ตั้งแต่กิจกรรมกีฬา กิจกรรมลูกเสืออนุภาคชาต กิจกรรมพัฒนาสิ่งแวดล้อม ฯลฯ
- (8) จัดให้คณาจารย์ทั้งโรงเรียนมีส่วนร่วมเป็นกรรมการหรือเป็นคณะทำงานเพื่อจัดกิจกรรมที่เป็นการส่งเสริมความเป็นพลเมืองอย่างต่อเนื่องและมีแผนการจัดกิจกรรมที่ชัดเจน กว้างขวาง

สรุปได้ว่า ดัชนีบ่งชี้การเรียนการสอนที่เหมาะสมกับการพัฒนาความเป็นพลเมือง ดังนี้คือ

หลักของบรรยากาศที่เปิดกว้าง

หลักของการมีส่วนร่วมจากคณาจารย์ นักเรียน และชุมชน

หลักการทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อท้องถิ่นหรือชุมชน

หลักการเรียนและจัดหลักสูตรแบบข้ามรายวิชา ข้ามกิจกรรม

หลักการเรียนรู้อจากภูมิปัญญาท้องถิ่น และเหตุการณ์จริงในสังคม

บทที่ 6

..... ลักษณะความเป็นพลเมืองที่พึงประสงค์ ของเยาวชน : ปลายทางของการศึกษาไทย

แม้ว่าเป้าหมายของการศึกษาจะได้รับการกำหนดไว้หลายประการ แต่การเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศย่อมเป็นเป้าหมายสำคัญสำหรับการสร้างสังคมไทยในอนาคต ดังที่ทราบกันโดยทั่วไปในวงการศึกษว่าความคิดรวบยอดของลักษณะของคนที่เป็นผลผลิตทางการศึกษาเป็นคนเก่ง ดี และมีความสุข หรือดี เก่งและมีความสุขตามการเน้นของแต่ละบุคคล แต่อย่างไรก็ตามลักษณะที่ควรสร้างให้เป็นคุณลักษณะประจำตัวของเด็กไทยย่อมมีรายละเอียดอีกมากตามความซับซ้อนของสังคมดังเช่นพระราชบัญญัติการศึกษาได้กำหนดเป็นเป้าหมายหลักของการจัดการศึกษาว่าเพื่อการพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ข้อความนี้ได้รับการนำมาเป็นแนวทางหลักของการจัดการศึกษาแต่เมื่อลงลึกสู่การปฏิบัติย่อมหาความกระจ่างในเชิงรายละเอียดเพิ่มขึ้น เนื่องจากคำว่าเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา มีความหมายที่กว้างสามารถขยายความออกไปได้หลายประเด็นตามความแตกต่างทางความคิด

ในปี 2545 โครงการวิธีการเรียนรู้ของคนไทย ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้มอบหมายให้เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์และคณะวิจัยเพื่อคำตอบเกี่ยวกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของคนไทยในอนาคตเพื่อนำมากำหนดกรอบและแนวทางของการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมและตรงกับความเป็นจริงของสังคมในอนาคตอย่างแท้จริง ทำยสุดคำตอบที่ได้จากการวิจัยเชิงเอกสารและการระดมความคิดเห็นของท่านผู้รู้ สรุปได้ว่าคุณลักษณะของคนไทยในอนาคตพึงมี 5 มิติ คือมิติทางด้านร่างกาย มิติด้านจิตใจ มิติด้านความรู้ มิติด้านทักษะความสามารถและมิติด้านลักษณะชีวิตโดยมีคำอธิบายดังนี้

- (1) มิติด้านร่างกาย คือเป็นผู้ที่มีสุขภาพร่างกายสมบูรณ์ แข็งแรง มีพัฒนาการในด้านร่างกายและสติปัญญาอย่างสมบูรณ์ตามเกณฑ์แต่ละช่วงวัย
- (2) มิติด้านจิตใจ คือเป็นผู้ที่รู้จักและเข้าใจตนเอง เข้าใจความรู้สึกของผู้อื่น เข้าใจสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงและสภาพแวดล้อมต่างๆ รอบตัวได้เป็นอย่างดี
- (3) มิติด้านความรู้ คือเป็นผู้ที่สามารถรู้ลึกในแก่นสาระของวิชา สามารถรู้รอบตัวในเชิงสหวิทยาการ และเป็นผู้ที่สามารถรู้ได้ไกลโดยสามารถคาดการณ์เกี่ยวกับอนาคตที่จะมาถึงได้
- (4) มิติด้านทักษะความสามารถ คือเป็นผู้ที่ทักษะในด้านการคิด ทักษะในการสื่อสาร ทักษะภาษาต่างประเทศ รวมทั้งทักษะในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ ทักษะทางสังคม ทักษะการอาชีพ ทักษะทางสุนทรีย์ ทักษะการจัดการที่ดี

- (5) มิติด้านลักษณะชีวิต คือเป็นผู้ที่มีลักษณะชีวิตแห่งความขยันอดทน
 ทุ่มเทาทำงานหนัก มีระเบียบวินัย มีความซื่อสัตย์ มีวิสัยทัศน์ ทำ
 ทุกอย่างอย่างดีเลิศ มีจิตสำนึกประชาธิปไตย เห็นคุณค่าใน
 เอกลักษณะความเป็นไทย มีจิตสำนึกต่อผู้อื่นแลส่วนรวม รวมทั้ง
 มีชีวิตแห่งการประหยัคอดออม

ความพยายามที่จะค้นหาคุณลักษณะของคนไทยปรากฏเป็นงานที่
 เกี่ยวเนื่องกันอีกงานคือเอกสารเรื่องวิธีการเรียนรู้ของคนไทย (2546: 39-64)
 ซึ่งจัดทำโดยคณะทำงานของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติเสนอ
 ความเห็นว่า หากจะกำหนดคุณลักษณะของคนไทยพึงควรรู้ว่า ชีวิตในอนาคต
 ของเด็กไทยจะต้องเผชิญกับชีวิตเช่นไร ซึ่งสรุปผลจากการระดมความคิดของ
 ผู้เชี่ยวชาญว่าในอนาคตคนไทยจะเป็นดังนี้คือ

- (1) เป็นชีวิตท่ามกลางภาวะปัจจัยเสี่ยงและปัจจัยเสริม ได้แก่
 สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติถูกทำลาย คนรวยจะยิ่งรวย คนจนจะ
 ยิ่งจน เกิดการรุกทางวัฒนธรรมเชิงบริโภคนิยม ส่วนปัจจัยเสริม ได้แก่
 คนในสังคมจะให้ความสำคัญต่อการใช้สติปัญญามากขึ้น ความ
 สะดวกในการแสวงหาความรู้และฐานคิดของคนกว้างขวางขึ้น
- (2) สังคมใหม่มีการเปลี่ยนแปลงเร็วมาก
- (3) ความสัมพันธ์ของคนจะห่างเหิน แต่การติดต่อสื่อสารกลับรุก
 ประชิดติดตัว
- (4) สังคมเทคโนโลยีและข่าวสารก่อให้เกิดการครอบงำทางความคิด และ
 การตัดสินใจ

- (5) คนในสังคมใหม่เริ่มแสวงหาการเติมเต็มทางจิตวิญญาณ ชีวิตการ
 ฟูฟ่องในฐานะทางศิลปะ วรรณกรรม ดนตรีจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นและ
 จากการวิเคราะห์ คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเด็กไทยจาก
 พระราชนิพนธ์ เรื่องพระมหาชนก และพระนิพนธ์ของสมเด็จพระ
 พระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และเอกสารอื่นๆพบ
 คุณลักษณะดังนี้

และจากการวิเคราะห์คุณลักษณะที่พึงประสงค์ซึ่งประมวลจาก
 พระบรมราชโองการที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเรื่อง
 พระมหาชนก และพระราชดำรัสเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนจากหนังสือคำพ่อสอน
 รวมทั้งปาฐกถาด้านการศึกษาของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราช
 กุมารี ในหนังสือชื่อ รัตนพิณิจ นิเทศการศึกษา ได้ข้อสรุปคุณลักษณะที่พึงประสงค์
 ดังนี้ ความเพียรที่บริสุทธิ์ ปัญญาที่เฉียบแหลม และกำลังกายที่สมบูรณ์

ความเพียรที่บริสุทธิ์ (Pure Perseverance) คือ ความขยันหมั่นเพียร
 ไม่ท้อถอยในกิจการที่ทำ โดยแยกคุณสมบัติออกเป็นสองด้านคือ 1) ความ
 สามารถในการกระทำ และ 2) คุณธรรม จิตสำนึกในการกระทำ

ปัญญาที่เฉียบแหลม คือความฉลาดรู้ และสติปัญญา-ความคิด ซึ่ง
 เป็นคุณลักษณะของการรู้จักจริง รู้ครบถ้วน รู้เหตุรู้ผล รู้เท่าทัน รู้เชื่อมโยง
 ความเป็นไทยกับความรู้สากล รู้จักตนเอง รู้จักสังคม

กำลังกายที่สมบูรณ์ หมายถึงการมีสุขภาพแข็งแรงทั้งทางกายและจิต

การที่เด็กในช่วงวัยรุ่น ที่มีอายุในช่วง 13 - 18 ปี จะมีคุณลักษณะ
 ทั้ง 3 ประการได้ ต้องมีความพร้อม 7 ประการ ได้แก่ ความพร้อมในการ
 แสวงหาความรู้และค้นพบความรู้ ความพร้อมทางด้านคุณธรรมและวัฒนธรรม
 ความพร้อมทางด้านทักษะชีวิตและวินัยชีวิต ความพร้อมทางการคิดและ
 จินตนาการ ความพร้อมทางด้านสังคมและมนุษยสัมพันธ์ ความพร้อมทางด้าน

การทำงานและความสามารถในการงานอาชีพ และความพร้อมของสมรรถนะในการแข่งขัน ในส่วนของความพร้อมในทางด้านการงานและความสามารถในการอาชีพ เอกสารวิถีการเรียนรู้เสนอของเด็กจะต้องมีลักษณะเหล่านี้เป็นฐานคือ 1) การเรียนวิชาการอย่างเป็นระบบกับการเรียนรู้ในการทำงาน 2) การนำผู้เรียนออกสู่สถานประกอบการในชุมชน กับการนำความรู้เรื่องงานอาชีพในชุมชนเข้าสู่ชั้นเรียน 3) การปลูกฝังคุณธรรมการทำงานกับการเรียนรู้คุณธรรมจากการทำงานจริง 4) การฝึกทักษะความสามารถเฉพาะตน กับการทำงานเป็นกลุ่ม การสร้างทีมงาน 5) การฝึกใช้แรงงาน (ฝึกทำ) กับการฝึกใช้ปัญญาในการทำงาน (ฝึกคิด ประยุกต์) 6) การฝึกหาความเป็นเลิศในงาน กับการประเมินผลงานแต่ละขั้นตอน

สมพงษ์ จิตระดับ (2546)^๖ ได้เสนอความเห็น ว่า ลักษณะของเด็กไทย ที่พึงประสงค์ ควรจะมีลักษณะดังนี้

- (1) มีความมั่นใจในตนเองแบบสากล แต่อ่อนน้อมถ่อมตนแบบวัฒนธรรมไทย
- (2) มีความสามารถในการใช้ทักษะภาษาอังกฤษ ภาษาคอมพิวเตอร์ และวัฒนธรรมที่หลากหลาย (Global literacy)
- (3) รู้จักสิทธิหน้าที่ และความรับผิดชอบ จิตสำนึกสาธารณะในการเมืองระบอบประชาธิปไตย
- (4) ดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง รู้จักพึ่งตนเอง มีแนวทางมัชฌิมาปฏิบัติเป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ตามแนวทางพระพุทธศาสนา
- (5) มีความสามารถเป็นผู้ประกอบการ ในธุรกิจขนาดกลางขนาดย่อมได้
- (6) มีทักษะการจัดการและการบริหารได้อย่างมีประสิทธิภาพ

- (7) รู้จักคุณค่าของตนเอง ยอมรับความแตกต่างแห่งศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืนและเกิดประโยชน์สุขแก่ทุกฝ่าย
- (8) เป็นคนเก่ง คนดีและเป็นคนมีความสุข รู้จักปรับตนเองในกระแสโลกาภิวัตน์ได้อย่างสมดุลย์ แยกแยะและรู้เท่าทัน
- (9) มีทักษะชีวิตในการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นได้ มีภูมิต้านทานของจิตใจที่เข้มแข็งจนสามารถปฏิเสธภัยอันตรายต่างๆ ที่กระตุ้นยั่วยุให้หลงผิดได้
- (10) มีความภูมิใจในความเป็นคนไทย การดำรงรักษา ถักทอสานต่อวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองได้

ความคิดเรื่องคุณลักษณะที่พึงประสงค์ดังกล่าวข้างต้นมีลักษณะไม่ต่างจากลักษณะที่กำหนดในหลักสูตรระดับมัธยมศึกษาเดิมมากนัก ดังที่พรรณผกา กุศลสถาพร ได้วิจัยคุณลักษณะทางจริยธรรมที่ปรากฏอยู่ในหนังสือและเคยใช้เป็นหนังสือเรียนของระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ตามหลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 พบว่ามี 24 ประการ ได้แก่ ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์สุจริต ความมีเหตุผล ความกตัญญูกตเวที ความมีระเบียบ ความเสียสละ การรู้จักสามัคคี ความประหยัดมัธยัสถ์ ความยุติธรรม ความอุตสาหะ ขยันหมั่นเพียร ความมีเมตตากรุณา การพึ่งตนเองได้ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การมีสัจจะและความจริง ความมีสติรู้จักผิดชอบชั่วดี ความอดทนอดกลั้น การตรงต่อเวลา ความเป็นผู้มีวิวัฒนาการ ความใฝ่รู้ การรู้จักประมาณตน การไม่เบียดเบียนกัน การมีสัมมาคารวะ การส่งเสริมคนทำความดี และความกล้าทางจริยธรรม

กล่าวโดยรวม คุณลักษณะของเยาวชนไทยที่เหมาะสมกับความเป็นพลเมืองไทย คือคุณลักษณะที่ขยายรายละเอียดจากเป้าหมายของการศึกษาคือ เป็นคนเก่ง เป็นคนดี และมีความสุข เพียงแต่ต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจนในความคิดเรื่องความเก่งเนื่องจากความเก่งกับความมีปัญญาหลายครั้งไม่ได้เป็นเรื่องเดียวกัน แม้ว่าทางการศึกษาจะกำกับความเก่งด้วยลักษณะของความดีก็ตามเนื่องจากความคิดเรื่องความดีเอง ก็มีหลายแง่มุมยกตัวอย่างเช่น คนคนหนึ่งกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งอาจเป็นเรื่องหมิ่นเหม่ต่อการผิดจริยธรรม แต่คนคนนั้นฉลาดหรือเก่งพอที่จะทำเรื่องนั้นให้ถูกต้องตามกฎหมายหรือกฎหมายรวมทั้งกติกาของสังคมประชาธิปไตยไม่สามารถเอาความผิดจากการกระทำนั้นได้ คนก็อาจได้ชื่อว่าเป็นคนเก่ง พร้อมกับมีความสุขอยู่ในสังคมปัจจุบันได้เช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ตามคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของความเป็นพลเมืองของเยาวชนไทยควรมี 3 มิติคือ ด้านความรู้ความเข้าใจ ด้านความคิดความเชื่อ และด้านการปฏิบัติตน

● ด้านความรู้ความเข้าใจ ได้แก่

- (1) มีความรู้ความเข้าใจหลักและระเบียบการปกครองประเทศในระดับประเทศและระดับท้องถิ่น
- (2) มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องสิทธิ หน้าที่ของตนเองและผู้อื่น
- (3) มีความรู้ความเข้าใจในความเกี่ยวโยงกันของสถานภาพของผู้คนกลุ่มต่างในสังคมในเชิงซ้อน
- (4) มีความรู้ความเข้าใจการเมืองการปกครองในมิติสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน และการเมืองภาคประชาชน เข้าใจเรื่องของสิทธิชุมชน ทูทางสังคมอันหลากหลาย

- (5) มีความรู้ความคิดเท่าทันการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทั้งในระดับประเทศและระดับโลกที่อาจมีส่วนเกี่ยวข้องกับประเทศไทย
- (6) มีความรู้ความสามารถในเทคโนโลยีสมัยใหม่ วิถีชีวิตอย่างใหม่ตามควรแก่วิชาชีพของตน

● **ด้านความคิดเห็น/ เจตคติ**

- (1) มีเจตคติที่ดีต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองอันเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
- (2) มีเจตคติที่ดีต่อการอยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร
- (3) เป็นผู้มีความคิดเห็นต่อเหตุการณ์บ้านเมือง
- (4) เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมไทย วิถีชีวิตและค่านิยมอย่างไทย
- (5) เห็นคุณค่า และผดุงความเป็นชาติร่วมกับผู้อื่น
- (6) มีความคิดเห็นที่ทันสมัย

● **ด้านการปฏิบัติตน**

- (1) ปฏิบัติตนให้ถูกต้องสอดคล้องกับกฎหมาย กฎศีลธรรมและกฎกติกาของชุมชนท้องถิ่น ประเทศชาติ
- (2) ปฏิบัติตนตามหลักสิทธิ หน้าที่ของพลเมือง
- (3) ปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น
- (4) มีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เป็นเรื่องของการจรรโลงความถูกต้อง ความ เป็นระเบียบ ความดีงามของสังคม

สรุปได้ว่าความเป็นพลเมืองที่การเรียนการสอนพึงสร้างให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียนนั้นควรถือแนวทางตามเป้าหมายการศึกษาปัจจุบันวางไว้ เพียงแต่ต้องทำให้กรอบความคิดเรื่องความเป็นพลเมืองต้องมีความหลากหลาย เนื่องจากในปัจจุบันนิยามความคิดเรื่องนี้มีมิติกว้างมากขึ้น จากเดิมที่อธิบายความเป็นพลเมืองดีว่าหมายถึงการปฏิบัติตามหน้าที่พลเมือง และศีลธรรมอันดีของสังคม เนื่องด้วยภารกิจที่พึงปฏิบัติต่อสังคมเองก็มีความหลากหลาย มิติมากขึ้น เช่น การเป็นพลเมืองดีอาจไม่ได้จำกัดเพียงการไปลงคะแนนเลือกตั้งเท่านั้นหรือไม่ใช่เพียงการยอมรับแนวทางที่รัฐกำหนดโดยไม่มีโต้แย้งถกเถียง หาเหตุผลอันเหมาะสมหรือไม่ขัดกับหลักการอื่นซึ่งอาจมีความหมายสูงกว่านโยบายของรัฐ เช่นหลักแห่งสิทธิมนุษยชน เป็นต้น

บรรณานุกรม

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. **ผู้บริหารสถานศึกษาต้นแบบ 2545**
กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2546.

โครงการเยาวชนคนดีศรีสุพรรณ, สำนักงาน. **คู่มือวิทยากรโครงการเยาวชน
คนดีศรีสุพรรณ**. สุพรรณบุรี: สำนักงานโครงการเยาวชนคนดีศรีสุพรรณ
2544.

จิราภรณ์ หุ่นตระกูล. **การทดลองใช้บทบาทสมมติที่มีต่อการพัฒนาการปรับตัว
ด้านสัมพันธภาพกับเพื่อนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียน
วัดเสมียนนารี**. ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. 2541.

ชวลา เวชยันต์. **การพัฒนาการเรียนการสอนที่ใช้เทคนิคการเรียนรู้ด้วยการ
รับใช้สังคมเพื่อส่งเสริมความตระหนักในการรับใช้สังคม ทักษะการแก้
ปัญหาและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น.
วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและ
การสอน บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2544.**

ดวงใจ อินทร์จันทร์. **การพัฒนาโปรแกรมสร้างเสริมความรู้ เจตคติ และ
พฤติกรรมในการจัดการขยะโดยใช้แนวความคิดการเรียนรู้อย่างมี
ส่วนร่วมสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6**. วิทยานิพนธ์ครุศาสตร์
มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2543.

นันทวัฒน์ ชูณชี. การใช้ตัวแบบสัญลักษณ์ผ่านสื่อหนังสือเรียนเล่มเล็กเชิงวรรณกรรม เพื่อพัฒนาจิตสาธารณะ ในนักเรียนระดับประถมศึกษาชั้นปีที่ 2 ปริญาการศึกษามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. 2546.

นุชสุดา เสริมสมรรถ. การนำเสนอกิจกรรมการเรียนการสอนสังคมศึกษา เพื่อพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดี สำหรับนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2544.

ปวีณา จารุวัฒนวิชัย. การพัฒนาเครือข่ายเสมือนเพื่อช่วยการเรียนการสอนเรื่อง “ภูมิปัญญาไทย” สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2545.

ประภาภัทร นิยม. “วิธีการเรียนรู้ของคนไทยและคนลักษณะของคนไทยที่ควรจะเป็น” ใน วิธีการเรียนรู้ของคนไทย. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2546.

ประสพโชค โชคเหมาะ. การสอนพลศึกษากับการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยม: การศึกษานักเรียนชั้นประถมปีที่ 6 โรงเรียนสาริตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาพลศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2545.

พรรัตน์ แก่นทอง. **การใช้บทบาทสมมติพัฒนาความรับผิดชอบต่อชุมชน
ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ 1 โรงเรียนสายน้ำผึ้ง กรุงเทพมหานคร.**
ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ. 2540.

เมตตา จินดารักษ์. **ผลการใช้กิจกรรมกลุ่มในการพัฒนาความสามารถใน
การปรับตัวทางสังคมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียน
สุศักดิ์มนตรี กรุงเทพมหานคร. ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. 2535.**

วัดสระยายโสม, โรงเรียน อ่าเภออุทุมพร จังหวัดสุพรรณบุรี. **เอกสารรายงานผล
การปฏิบัติงานโครงการเยาวชนคนดีศรีสุพรรณ. เอกสารโรเนียว
กุมภาพันท์. 2547.**

วิชัย ตันศิริ. “การศึกษาขั้นพื้นฐาน” ใน **วิถีการเรียนรู้ของคนไทย .** สำนักงาน
คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2546.

ศรินยา ชัยเพียรกิจเจริญ. **ผลการใช้เทคนิคแม่แบบที่มีต่อการประหยัดของ
นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนชลกันยานุกูล จังหวัดชลบุรี.**
ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ. 2530.

สมพงษ์ จิตระดับ “คุณลักษณะของเด็กไทยที่พึงประสงค์” ใน **วิถีการเรียนรู้
ของคนไทย. 2546. หน้า 119 - 120**

สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ และคณะ. **รายงานการวิจัยเอกสารเรื่อง ใบอนุญาตประกอบวิชาชีพผู้บริหาร.** กรุงเทพฯ : สำนักงานปฏิรูปวิชาชีพครู สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2543.

สิริมา กลิ่นกุหลาบ. **การศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและความสามารถในการตัดสินใจของผู้เรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่เรียนคุณธรรมที่ส่งเสริมความเป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย ด้วยชุดการสอนแบบโยนิโสมนสิการกับชุดการสอนแบบกระบวนการกระจ่างค่านิยม.** ปริญญาานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. 2546.

สุชาดา ยะหัตตะ. **การพัฒนาเครือข่ายเสมือนเพื่อช่วยการเรียนการสอนเรื่อง "วิถีไทย" สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น.** วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2545.

สุปราณี ไกรวัตนุสรณ์. **การพัฒนาหลักสูตรพลเมืองศึกษาโดยใช้ข้อมูลจากชุมชนสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร.** วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2541.

สุนน อมรวิวัฒน์. **วิธีการเรียนรู้: คุณลักษณะที่คาดหวังในช่วงวัย.** กรุงเทพฯ: โครงการวิธีการเรียนรู้ของคนไทย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2546.

สุวิทย์ ก้องษา. การศึกษาเปรียบเทียบการสอนจริยศึกษาเพื่อยกระดับเหตุผลทางจริยธรรมโดยใช้วิธีการแสดงบทบาทสมมติและการขีดหน้่งตลู่ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 สังกัด สำนักงาน การประถมศึกษาจังหวัดสงขลา ปริญญาโทการศึกษามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. 2532.

หน่วยศึกษานิเทศก์, สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. คู่มือผู้บริหารโรงเรียนในการนิเทศการศึกษาเพื่อพัฒนาการสอนทักษะทางสังคม. 2540.

อรรถวราภรณ์ นัยชิต. การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ความรับผิดชอบต่อตนเองและความรับผิดชอบต่อสังคมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่เรียนวิชาสังคมศึกษา โดยการใช้การสอนแบบบูรณาการกับการสอนแบบคู่มือครู. ปริญญาโทการศึกษามหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. 2536.

อัจฉริยาภรณ์ ยิ้มแย้ม. การศึกษาผลของการสอนโดยใช้แบบเรียนเล่มเล็กเชิงวรรณกรรมที่มีต่อการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5. ปริญญาโทการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. 2543.

อนุกรรมการปฏิรูปการเรียนรู้, คณะ. ปฏิรูปการเรียนรู้ ผู้เรียนสำคัญที่สุด. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2543.

อานันท์ ปันยารชุน. “แนวทางการพัฒนาเด็กไทยและเยาวชนไทย” ใน วิธีการเรียนรู้ของคนไทย. หน้า 110 - 115

Web Site

Avis, James and others. **Knowledge and Nationhood : Education , Politics and Work.** London: Cassell Wellington House, 1996.

Hills, John. "A case for investigation", **LSE Magazine**, winter, 1997.
p. 7-9

Jones, B. Eileen and Jones, Neville.(edited.) **Education For Citizenship: Ideas and Perspectives for Cross- Curricular Study.** London: Kogan Page Limited, 1992.

Kerr, David and the others. **England's Results from the IEA International Citizenship Education study: What Citizenship and Education mean to 14 Year Olds. Research Report No. 375.** London: Department for Education and Skills, 2002.

Kirschenbaum , Howard. **100 Ways to Enhance Values and Morality in Schools and Youth Settings.** Massachusetts: Allyn & Bacon, 1995. P.23 - 26

Lawton, Denis and Gardner, Roy. (edit.) **Education for Citizenship.** London: Continuum, 2000

Marshall, T.H. **Citizenship and Social Class,** Cambridge: Cambridge University Press, 1950 .

Parsons , Carl . **Education, Exclusion and Citizenship** . Britain:
Routledge, 1999. p. 6-12

Tate, Nick “Society' s Voice” in **Moral Education and
Pluralism**. Vol. 4. London: Falmer Press, 2000. p. 3- 7)

Turner, B.S.. **Citizenship and Social Theory**, London: Sage, 1993.

Vivian Ota Wang , “The Citizen of the New Century” in
**Reforming learning , Curriculum and pedagogy: Innovative
visions for the new century**, Fifth UNESCO- ACEID
International Conference, Bangkok, Thailand, December
1999.

Sprangers, Donald. “Saving the Salmon” **Science Teacher**.
May 2004 Vol. 71 No. 5 p.26-27

Rohde, Ed. “SAFEH2O” **Science Teacher**. May 2004 Vol. 71.
No 5. p. 28-29.

รายงานการวิจัยเอกสารการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี

ที่ปรึกษา

ศาสตราจารย์ ร้อยตำรวจเอก วรเดช จันทรรศ
ดร.รุ่งเรือง สุชาภิรมย์

นางสุรางค์ โพธิ์พุกษาวงศ์

เลขาธิการสภาการศึกษา
ที่ปรึกษาด้านวิจัยและ
ประเมินผลการจัดการศึกษา
ผู้อำนวยการสำนัก
ประเมินผลการจัดการศึกษา

ผู้ดำเนินการวิจัย

รศ.ดร. คักดิ์ชัย นิรัญทวี

อาจารย์ประจำคณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ผู้รับผิดชอบโครงการ

ดร.อุมาพร หล่อสมฤดี

ดร.ทิพย์อนงค์ เลื่อนพุกวัฒน์

หัวหน้ากลุ่มประเมินผลด้าน
การเรียนรู้ (ต.ค.46 - ก.ย.47)
หัวหน้ากลุ่มประเมินผลการ
จัดการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคม
(ต.ค. 47-ปัจจุบัน)

นางสาวทวีพร บุญวานิช

นายอุคเรนทร์ สุขนวล

ดร.มรกต ศรีสุข

นายดุสิต ทองสลวย

นางสาวรุ่งตะวัน หอเจริญ

นางสาวอุไรวรรณ พันธุ์สุจริต

นักวิชาการศึกษา(ต.ค.46 - ก.ย.47)
นักวิชาการศึกษา(ต.ค.47- ปัจจุบัน)
นักวิชาการศึกษา(ต.ค.46 - ก.ย.47)
นักวิชาการศึกษา(ต.ค.46 - ก.ย.47)
นักวิชาการศึกษา(ต.ค.46 - ก.ย.47)
นักวิชาการศึกษา(ต.ค.47- ปัจจุบัน)

บรรณาธิการ

ดร.ทิพย์อนงค์ เลื่อนพุกวัฒน์

น.ส.อุไรวรรณ พันธุ์สุจริต

ปีที่พิมพ์ มีนาคม 2548